

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI**

MEDYA PLAZALARINDA SINIF İÇİ İLETİŞİM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayçin ÖZOKTAY

ANKARA, 2017

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI**

MEDYA PLAZALARINDA SINIF İÇİ İLETİŞİM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayçin ÖZOKTAY

**Danışman
Prof. Dr. Gamze YÜCESAN ÖZDEMİR**

Ankara, 2017

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENİSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

Ayçin ÖZOKTAY

MEDYA PLAZALARINDA SINIF İÇİ İLETİŞİM

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Gamze YÜCESAN ÖZDEMİR

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Gamze YÜCESAN ÖZDEMİR

Prof. Dr. Nurcan TÖRENLİ

Yrd. Doç. Dr. Zerrin ARSLAN

İmzası

Tez Sınav Tarihi: 27.10.2017

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (22/11/ 2017)

Ayçin ÖZOKTAY



İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
GİRİŞ.....	1

I. KISIM

SINIF VE İLETİŞİM

1. SINIF TEMELLİ İLETİŞİMİ ANLAMAK.....	8
2. SINIF İÇİ İLETİŞİMİ PARÇALAYAN DİNAMİKLER	12
2.1. “Orta Sınıf” Tartışmaları.....	22
2.1.1. Weberyen Etki	25
2.1.2. Üretim Noktasından Kaçış.....	25
2.1.3. Orta Sınıfın Güncelliği	26
2.1.4. Medya Plazaları ve Orta Sınıf	27
2.2. Prekarya Yanılgısı	28

II. KISIM

TÜRKİYE’DE MEDYA PLAZALARINDA SINIF VE İLETİŞİM

3. MEDYA PLAZALARINDA EMEK SÜRECİNİN DÖNÜŞÜMÜ VE İLETİŞİME ETKİSİ	37
3.1. Esnek Çalışma ve Güvencesizlik	43
3.2. Sendikal Haklar ve Örgütlülüğün Tahribatı	51
3.2.1. Sendikalara Yaklaşımlar	52
3.2.2. Medya Sektöründe Sendikal Deneyimler	55
3.3. Medya Plazalarında Vasıf ve Denetim.....	61
3.3.1. İş Bölümü ve Uzmanlaşma.....	68
3.3.2. Hiyerarşik Denetim.....	70
3.3.3. Teknolojik Denetim	72
3.3.4. Mekânsal Denetim.....	74
3.4. Sınıf İçi Şiddet ve Rekabet.....	74
4. MEDYA PLAZALARINDA MEKÂNSAL DÖNÜŞÜM VE İLETİŞİME ETKİSİ.....	78
4.1. Sınıf Karşılaşmalarında Mekân.....	83
4.1.1. Üretim Sürecinde Sınıf Karşılaşmaları.....	85

4.1.2. Yemekhane ve Çay Molaları	87
4.1.3. Kaçış Mekanları.....	87
5. MEDYA PLAZALARINDA SINIF VE KATMANLARI.....	88
5.1. İçerik Emeği ve Emek Süreçleri.....	89
5.2. Taşeron İşçiler ve Emek Süreçleri	93
6. İŞÇİ SINIFI KÜLTÜRÜ VE SINIF BİLİNCİ BAĞLAMINDA İLETİŞİM	97
SONUÇ	112
KAYNAKÇA.....	117
EKLER	123
EK-1. GÖRÜŞME SORULARI	123
EK-2. GÖRÜŞMECİ TABLOSU	127
ÖZET	128
ABSTRACT	129

GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu, şirketleşen medya plazalarındaki emek sömürüsünün yanı sıra mekânsal olarak da baskıcı yapının, işçi sınıfı içerisindeki iletişimsel sürece yansımalarıdır. Çok katlı bina kurgusu ve açık ofis çalışma şeklinin bulunduğu medya plazaları, kapitalist emek süreci uygulamalarının gerçekleştiği mekanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mekanlarda işçi sınıfı, çeşitli çalışma kollarına ayrılmış bir şekilde, farklı ücret ve hiyerarşik kademelerde üretim sürecine katılmaktadırlar. Bu çalışmada, söz konusu farklılıklara rağmen, yoğun çalışma saatleri, düşük ücret, güvencesiz çalışma gibi sermayenin sömürü mantığının tüm iş kollarında geçerli olduğu görüşünden yola çıkılarak işçi sınıfının iletişim pratiklerine nasıl yansıdığı ele alınacaktır. Bu iletişim pratiklerinin, emek süreci içerisinde nasıl şekillendiği analiz edilecektir.

Kapitalist birikim sisteminde emek süreci, günümüze kadar birçok farklı dönüşümlerle işçi sınıfı üzerinde sömürüyü devam ettirmektedir. Artı değer elde etmek üzerinden gelişen bu sömürü düzlemi, yaşanan kapitalist krizler ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak emek süreci üzerinde de değişikliklere yol açmıştır. Gelişen bilgi iletişim teknolojilerine bağlı olarak üretim araçlarının değişmesi ve beraberinde gelen emek sürecindeki dönüşümler, kapitalizmin dönemsel ihtiyaçlarını karşılarken, emek cephesinden bakıldığında sömürünün ve denetim mekanizmalarının ağırlaştığı görülmektedir. 1970'lerin kapitalist krizi ile birlikte Fordist üretim sisteminden esnek ve taşeron çalışma düzenine geçiş, emek üzerindeki denetim ve sömürüyü arttırıcı mekanizmaları da beraberinde getirmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye'de 1980'ler ile başlayan özelleştirmeler işçi sınıfını ağır bir sömürü ve baskı altında çalışmaya zorlamıştır. Birçok iş kolunda olduğu gibi medya kurumları da 1980'ler ile birlikte başlayan bir dönüşüme girmiştir. Bu dönüşüm, medya kurumlarının ve haber üretiminin meta üretimi haline gelmesine sebep olur. Şirketleşen medya kurumları, plaza

yapılanmalarına dönüşerek, iş bölümü ve uzmanlaşmaya bağlı olarak birçok farklı üretim noktasını tek bir çatı altında toplamıştır.

Gelişen bilgi ve iletişim teknolojilerinin üretim araçları haline gelmesinin yanı sıra hizmet sektöründeki genişleme de kapitalist birikim sürecini etkileyen unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu gelişmeler sanayi işçiliğinin bilindik çalışma sisteminden farklı bir emek sürecini de beraberinde gelmiştir. Bu değişimlere paralel olarak işçi sınıfının değiştiği, yok olduğu ya da farklı sınıfların ortaya çıktığı tezleri günümüzde yaygınca karşılaşılan tartışmalardan biri haline gelmiştir. Bu çalışmada, medya plazalarında çalışanlar, son zamanlarda yaygınlaşan “bilgi işçisi”, “orta sınıf”, “entelektüel emek”, “prekarya” gibi tanımlamaların aksine, Marksist sınıf teorisinden hareketle “işçi sınıfı” olarak ele alınacaktır.

Kapitalist birikim rejimi içinde esnek üretim modeli, güvencesiz istihdam, işçilerin vasıfsızlaşması ve aynı zamanda üretim süreci içerisindeki yoğun denetim mekanizmaları, işçi sınıfı üyelerinin kendi içindeki iletişimsel süreci engellemektedir. Bunun yanı sıra plaza yapılanmalarındaki denetimsel mekanizma da üretim sürecindeki işçiler üzerinde yoğun bir baskı kurmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, medya plazalarında çalışanların, farklı iş kollarında farklı emek sürecine tabi olsalar dahi hepsinin benzer sömürü koşullarına maruz kaldıklarından yola çıkarak işçi sınıfının birer üyesi olduğunu göstermektir. Aynı zamanda medya plazalarındaki mekânsal kurgu ve denetim araçlarının, işçiler arasındaki iletişimi engelleyici rolü ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Medya plazalarında çalışanların farklı ücret disiplinine, hiyerarşik olarak kendi aralarında farklı emek sürecine tabi olmaları ve bununla birlikte performansa dayalı rekabet, sınıfın birlikte hareket edebilme ya da ortak bir kültür oluşturmalarının önündeki engeller olarak öngörülmüştür. Bu çalışmanın amaçlarından biri de sınıfın iletişimsel sürecinin kopukluğu varsayımından yola çıkılarak,

iletişimin önündeki engelleyici unsurlara rağmen alternatif bir iletişim mekanizmasının kurulabilmesi için neler yapılması gerektiği üzerine tartişmalar yapmaktır.

Bu amaçlar doğrultusunda karşımıza şu sorular çıkmaktadır: “Sınıfsal bir iletişimi nasıl kavramak gerekir?”, “Medya plazalarındaki emek süreci, işçi sınıfı içerisindeki iletişimsel sürece nasıl yansımaktadır?”, “İletişimin işçi sınıfı kùltüründeki rolü nedir?”, “Medya plazalarında farklı iş kollarında çalışan işçiler arasındaki iletişim hangi düzeyde ve hangi bağlamda gerçekteşmektedir?”, “Medya plazalarının mekânsal kurgusu, sınıf iletişiminde belirleyici midir?”, “İletişimsel sürecin parçalı ve sınırlı olduğu medya plazalarında alternatif bir yöntem bulunabilir mi?”

Bu çalışmanın önemini, “İletişim” kavramını, ana akım ve kùltürel yaklaşımların toplumsal dinamiklerden bağımsız tekil halde yorumlamalarının aksine, sınıfsal ve diyalektik olarak ele almak oluşturmaktadır. Günümüzde “sınıf” ve “iletişim” kavramlarının birlikte ele alınarak kavramsal bir çerçeve içerisinde yorumlanması karşımıza yeni bir çalışma alanı olarak çıkmaktadır. “Sınıf” ve “iletişim” kavramları genel olarak birbirinden bağımsız kavramlar olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmanın önemini oluşturan bir diğer unsur da bu iki kavramın birbirini besleyen, birbirleri ile bağlantılı bir şekilde ele alınması ve bunun emek süreci içerisindeki rolünü örme çabasıdır.

Toplum yapısını şekillendiren üretim araçları sahipliği ve üretim süreci, iletişimsel pratikleri de etkilemektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın, iletişim alanındaki araştırmalara sınıfsal bir yaklaşım sunmak açasından katkı sağlayabileceği düşünölmektedir. Günümüzde medya sahipliğindeki değişimler ve medya çalışanlarının mesleki dönüşümleri üzerine yapılan çalışmalara sık rastlanmaktadır. Söz konusu çalışmalar üretim sürecinden kopuk olarak sonuçların betimlenmesi ile sınırlı kalmaktadır. Bu çalışma ise, söz konusu değişimleri ve sonuçları medya plazalarındaki kapitalist birikim rejiminin tarihsel olarak yaşadığı dönüşümlerden ve aynı zamanda

emek süreci politikalarından bağımsız ele almaması açısından önem arz etmektedir. Medya plazalarında yaşanan baskıcı sömürü deneyimleri karşısında işçi sınıfının kolektif bir bilince ve örgütlü bir işçi sınıfı haline gelebilmesi açısından sınıfın iletişim pratiklerine bakmak bu çalışmayı gerekli kılmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada, medya plazası çalışanlarının iletişim pratiklerini öğrenebilmek adına derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır (Ek.1). Bu bağlamda genel olarak farklı iş kollarında çalışan on iki kişi ile 10-24 Mart 2017 tarihleri aralığında yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Muhabir, haber montajı sorumlusu ve idari şef olarak ikişer kişi ile görüşülmüştür. Bunun yanında taşeron çalışanlar olarak, danışma, güvenlik personeli ve ulaştırma görevlisi (şoför) ile görüşme yapılmıştır. Yönetici, yönetici asistanı, idari şef, idari personel ve kıdemli muhabir olarak da birer kişi ile görüşülmüştür (Ek.2).

Yarı yapılandırılmış görüşmeler doğrultusunda oluşturulan görüşme sorularının birbirleri ile ilişkili dört boyutu vardır. Çalışanların demografik bilgilerini edinme açısından oluşturulan sorular ilk boyutu oluşturmaktadır. Burada çalışanların eğitim durumları, yaşı ve aile yaşantısına dair bilgiler edinmek amaçlanmıştır. Görüşme sorularının diğer bir ayağı da çalışanların yaptıkları iş hakkında görüşlerini almak amaçlıdır. Çalışmanın yapısal koşulları olarak hazırlanan sorular, çalışanın yaptığı işle bağlantılı olarak işyerindeki konumu, istihdam biçimi, çalışma saatleri ve aldıkları ücretleri öğrenme odaklıdır. Bu sorular ile birlikte, farklı iş kollarında çalışan plaza işçilerinin emek süreçleri hakkında bilgi edinebilmek amaçlanmıştır.

Demografik bilgileri ve emek süreçlerinin sınıf içi iletişimdeki yansımaları öğrenmek adına görüşme sorularının üçüncü boyutu hazırlanmıştır. Burada çalışanların iş saatleri içinde ve dışında iş arkadaşları ve yöneticiler ile kurdukları iletişimin niteliği ve bu iletişimin hangi koşullar ve hangi amaçlarla gerçekleştirildiği öğrenilmeye

alışılmıştır. Bu sorulara verilecek cevaplar ile farklı iş kollarında çalışan işçilerin emek süreçleri doğrultusunda nasıl bir iletişim pratiğine sahip oldukları ve aynı zamanda hiyerarşik çalışma koşullarının kendi aralarındaki iletişime nasıl yansıdığını ortaya çıkaracaktır. Bunun yanı sıra herhangi bir haksızlık karşısında aralarında bir dayanışma ve birlikte hareket edebilme kanallarının olup olmadığını öğrenmeye dayalı sorular da yer almaktadır. Farklı ya da aynı iş kollarında çalışanların aralarında rekabetin ve yaşanan sorunların hangi konularda gerçekleştiğini de öğrenmek amaçlanmıştır. Bu sorular aynı zamanda plaza çalışanlarının sınıf kültürünü ve bilincini öğrenebilmek adına önemli görünmektedir.

Görüşme sorularının son kısmı ise çalışanların dayanışma ve örgütlü mücadele konusunda ne düşündüklerini anlamaya yöneliktir. Farklı iş kollarında çalışan plaza işçilerinin emek süreci ve aralarındaki iletişim pratiklerinin nereye evrilebileceğini ya da çalışma koşulları hakkında ne düşündüklerini öğrenebilmek adına bu kısım hazırlanmıştır. Aynı zamanda çalışanların örgütlü mücadele ve sendikalı olmak konusundaki tutumları hakkında bilgi edinilebilecektir.

Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışmada, sınıf içindeki iletişim pratiklerini anlayabilmek adına Ankara’da seçilen bir medya plazasında çalışanlarla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Çalışmanın ilk kurgusunda etnografik bir yöntem tercih edilip, İstanbul ve Ankara’da bulunan medya plazalarında gözlem yapılması planlanmıştır. Ancak 15 Temmuz 2016’da yaşanan “darbe girişimi” olayları ve arkasından gelen OHAL uygulamaları medyayı sıkı bir denetime tabi tutmuştur. Bu süreçte medya alanında çalışanların tasfiye süreci başladığından, söz konusu plazalarda gözlem ve akademik araştırma yapma olanağı ortadan kalkmıştır. Gözlem için plaza yönetimleri ile yapılan görüşmeler olumsuz sonuçlanmıştır. Dolayısıyla bu alışma Ankara’da bir medya plazasında gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerle sınırlı kalmıştır. Söz konusu görüşmelerde, sorulan sorulara

yanıtlar tereddüt ve şüphe ile cevaplanmış olup, işten atılma korkusu ile birçok çalışan görüşme yapmayı reddetmiştir. Bu çalışmada işçilerin kendi isimlerinin kullanılmamasını talep etmelerinden dolayı çalışanların isimleri değiştirilerek kullanılmıştır. Dolayısıyla bu çalışma, Ankara’da bir medya plazasında on iki kişi ile gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Bu bağlamda çalışma iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda, “iletişim” ve “sınıf” kavramlarının birbirleri ile ilişkisi sınıf deneyimi ve sınıf bilinci bağlamında ele alınacaktır. Böylelikle sınıf temelli iletişimden ne anlamak gerektiği tartışılacaktır. Birinci kısmın ikinci bölümü ise sınıf kavramı üzerine gerçekleştirilen tartışmalar ve bu tartışmaların sınıfın iletişim pratiklerindeki rolü üzerinedir. Bu bağlamda, Marksist sınıf kavramı karşısında konumlanan farklı sınıf tanımlamalarının eleştirileri sınıf iletişimi perspektifinde tartışılacaktır.

Çalışmanın ikinci kısmını ise, medya plazalarında çalışan işçi sınıfının, emek süreci ve plazaların mekânsal denetim ve baskı mekanizmaları bağlamında iletişim pratiklerinin nasıl şekillendiği üzerine tartışmalar oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, medya plazalarında emek sürecinin dönüşümü, plazalarda mekânsal dönüşüm ve bu plazalarda farklı iş kollarında çalışan işçi sınıfının emek süreçleri analiz edilmek üzere üç ayrı bölüm kurgulanmıştır.

Medya plazalarında emek sürecini ele almak için, esnek çalışma koşulları, sendikal hakların tahribatı, sermayenin vasıfsızlaştırma ve denetim politikaları alt başlıklarda ele alınacaktır. Aynı zamanda söz konusu politikaların çalışanlar arasında rekabet ve şiddete yönelmesi durumu ele alınacaktır. Emek sürecinin çalışanların aralarında kurdukları iletişim pratiklerine nasıl yansıdığı, yapılan görüşmeler ile birlikte değerlendirilecektir.

Medya plazalarındaki mekânsal kurgunun emek süreci ve sınıf iletişimi bağlamında değerlendirilmesi ise bir diğer başlık olarak ele alınacaktır. Böylece, mekânın

emek sürecini disipline etme boyutu ve denetimsel bir mekanizma halinde işleminin, sınıfın iletişim pratiklerindeki etkisi tartışılacaktır.

Medya kurumlarının plazalar halinde işleminin ile birlikte, üretim sürecinin birçok farklı kolu aynı mekânda toplanmıştır. Bu doğrultuda farklı iş kollarında çalışan işçiler tek bir çatı altında üretim sürecine katılmaktadırlar. Buradan yola çıkılarak, medya plazalarında çalışanların emek süreçleri ve bu emek süreci içinde birbirleri ile kurdukları iletişimin niteliği ayrı bir başlık altında ele alınacaktır.

Emek süreci ve mekân kurgusunun denetimsel rolünün medya plazası çalışanlarının iletişim pratiklerine yansımaları son başlıkta, sınıf kültürü ve bilinci bağlamında ele alınacaktır. Böylelikle sınıf temelli iletişimin, kapitalist birikim rejimi altında sınıf kültüründeki yeri tartışılacaktır.

I. KISIM

SINIF VE İLETİŞİM

1. SINIF TEMELLİ İLETİŞİMİ ANLAMAK

Kapitalist birikim rejimi ile birlikte şekillenen emek sürecini, sınıfın gündelik hayat pratiklerine de yansıyan bir sömürü deneyimi olarak düşünmek mümkündür. İşçi sınıfının üretim sürecinde ürünün yanı sıra kendi toplumsallıklarını da ürettiğini düşündüğümüzde, iletişim pratiklerinin de bu doğrultuda şekillendiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla bu çalışmada, medya plazalarında çalışan işçilerin, emek süreci ve deneyimledikleri sömürünün iletişim pratiklerine nasıl yansıdığı ele alınacaktır. Böylelikle karşımıza sınıfın iletişim sürecini nasıl kavramamız gerektiği ortaya çıkmaktadır.

İşçi sınıfının iletişim pratiklerini, üretim noktasındaki dinamiklerden bağımsız ele alamayacağımızdan yola çıkarak, sınıfın üretim sürecinde birbirleri ile olan etkileşimleri “sınıf temelli iletişim” olarak adlandırılacaktır. Burjuvazi ile proletarya arasındaki üretim araçlarının sahipliği meselesinden doğan üretim ilişkileri, toplumsal yaşamın kendisini biçimlendiren bir özelliğe sahipse iletişimsel sürecini de bu gerçeklikten bağımsız ele almak mümkün görünmemektedir.

Medya plazalarında sınıf içi iletişimi analiz edebilmek açısından öncelikle “iletişim” ile “sınıf” kavramları arasındaki ilişkinin nasıl bir örüntü ile ele alınacağını açıklığa kavuşturmamız gerekecektir. Zira genel bir algı olarak sınıf çalışmalarının “ekonomi politik”, iletişim çalışmalarının ise “kültürel” bir ayrıma tekabül ettiği algısı oldukça yaygın bir kanaattir. Dolayısıyla bu çalışmada “iletişim” kavramının sınıfsal bir perspektifte nasıl ele alınacağı sorunsalı karşımıza çıkmaktadır.

Bu noktada “iletişim” kavramını, kaynak ve alıcı arasında doğrusal ve analitik bir şekilde analiz eden ana akım¹ ve kitle iletişimi odaklı kültürel yaklařımların² açıklamalarından daha farklı bir şekilde ele almamız gerekmektedir. Bu çalışmada iletişim, toplumsal hayatın dinamikleri ile bağlantılı olarak, bireyin gündelik hayattaki deneyimleri ile birlikte şekillenen bir süreç olarak ele alınacaktır. Dolayısıyla sınıf temelli iletişim pratiklerini ele almak, bu çalışmada ekonomi politik bir yaklaşımla ilerlemeyi gerekli kılmaktadır.

“İletişim” kavramını toplumsal yaşam pratikleri içerisindeki deneyimlerin yansıması ya da ifadesi olarak ele almak mümkündür:

Birbirlerine ortamlarındaki nesneler, olaylar, olgularla ilgili değişmeleri haber veren, bunlara ilişkin bilgilerini birbirine aktaran, aynı olgular, nesneler, sorunlar karşısında benzer yaşam deneyimlerinden kaynaklanan, benzer duygular taşıyıp bunları birbirine ifade eden insanların oluşturduğu topluluk ya da toplum yaşamı içinde gerçekleştirilen tutum, yargı, düşünce, duygu bildirilişimlerine iletişim diyoruz (Oskay, 2005: 9).

Oskay’ın iletişim kavramına getirdiği tanımlamada, iletişimin sınıf temelli özelliğini ele almak için üç önemli vurgu görmekteyiz: “toplumsal yaşam”, “benzer yaşam deneyimleri”, “bu deneyimlerin bildirilişimi”.

Toplumsal yaşamı, kapitalist birikim rejiminin inşa ettiği toplumsal yapının karşıt iki sınıfından bağımsız ele almak mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla retim araçlarına el koyanlar ve üretim araçlarını belli bir ücret karşılığında kullananlar

¹ Ana akım iletişim çalışmaları, iletişimi toplumsal dinamiklerden bağımsız tekil bir özne olarak ele almakla birlikte, “kaynak, mesaj ve alıcı” arasında kodların dağılımı olarak açıklamaktadır. Liberal kuramlar olarak da niteleyebileceğimiz ana akım iletişim çalışmaları, iletişimi doğrusal bir süreç olarak iletilerin aktarılma düzlemi olarak görmektedir. Dolayısıyla iletişimi toplumsal bağlamdan kopuk tekil bir çalışma alanı olarak ele almaktadır. Ana akım iletişim çalışmaları ve bu çalışmalara sunulan eleştiriler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. “Fiske, J. (1996). *İletişim alışmalarına Giriş*. ev. İrvan, S., Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları”, “Yaylagül, L. (2006), *Kitle İletişim Kuramları Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*, Ankara: Dipnot.”

² Kültürel alışmalar, Britanya kökenli çalışmalar olarak düşünülebilir. Bu çalışmalarda genel olarak Richard Hoggart, Raymond Williams, Mattelart ve Stuart Hall’ın çalışmaları karşımıza çıkmaktadır. 1980’li yıllar ile birlikte dönüşüm geçiren kültürel çalışmalar, medya içeriklerinin özellikle televizyon alanındaki incelemelerine odaklanmıştır ve alımlama çalışmaları ön plana çıkmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. “Hardt, H., (1999) *‘Eleştirel’in Geri Dönüşü ve Radikal Muhalefet’in Meydan Okuyuşu: Eleştirel Teori, Kültürel alışmalar ve Amerikan Kitle İletişim Araştırması’*, Medya İktidar İdeoloji, Der ve ev. Mehmet Küçük, Ark Yayınları, Ankara.”, “ Mattelart, A., Neveu, E., (2003), *Introduction Aux Cultural Studies*, La Dcouverte, Paris.”

arasındaki karşıtlık ve savaşımlar, toplumsal yaşamın belirleyicisi halindedir. Söz konusu toplumsal yaşam içerisindeki “benzer yaşam deneyimleri” de sınıfların kapitalist toplumsal yaşamı deneyimlemeleri olarak düşünülebilir.

Bu deneyimlerin benzerliği, işçi sınıfı için, yaptıkları iş, aldıkları ücret ya da yaşam pratikleri ne kadar farklı olursa olsun, sömürde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu duruma “sınıf deneyimi”³ olarak yaklaşmak mümkündür. Sınıf deneyimi, bireylerin “iradeleri dışında” girdikleri “üretim ilişkileri” tarafından belirlenmektedir. Buradan yola çıkıldığında sınıf bilincini, “gelenekler, değer sistemleri, düşünceler ve kurumsal biçimlerde somutlaşan bu deneyimlerin kültürel terimlerle ele alınması”⁴ olarak görmekteyiz (Thompson, 2012: 40).

Oskay’ın belirttiği son vurgu olan “deneyimlerin bildirisi” de bize sınıf deneyimlerinin ve bu deneyimler içinde benzer olan sömürün paylaşımı olarak tanımlama yolu açabilir. Bu bağlamda sınıf temelli iletişim, işçi sınıfının gündelik hayat içerisinde deneyimlediği sömür ile şekillenen ve sınıfın bu deneyimleri paylaşımı olarak düşünmek mümkündür. Sınıf temelli iletişim önemi ise, sömür deneyimlerinin kolektif ve dayanışmacı bir şekilde, egemen sınıfın karşısında konumlanabilecek bir sınıf kültürünün varlığının oluşma süreci hakkında tartışma zemini sunabilmesinden kaynaklanmaktadır.

Dolayısıyla bu çalışmanın bütününde, medya plazalarında sınıf temelli iletişim anlamak bize hem emek sürecinin nasıl deneyimlendiği hakkında tartışma imkanı sunmakta hem de bu deneyimlere bağlı olarak kurulan iletişimin niteliğinin sınıf kültürü

³ Sınıfın deneyimi kavramı, son zamanlarda işçi sınıfı kültürü ve sınıf bilinci tartışmalarında sıkça kullanılmaktadır. Bu noktada E. P. Thompson’ın “İngiliz İşçi Sınıfı’nın Oluşumu” adlı çalışması oldukça önemli görünmektedir.

⁴ Thompson’a göre sınıf bilinci kavramı, sınıfın hem ilişkisel hem de tarihsel bir oluşumuna tekabül etmesi ile birlikte düşünülmelidir. Ona göre sınıfın anlaşılması, ‘içinde oluştukları süreçlerin tarihsel bir dönemde yarattığı toplumsal ve kültürel formasyon’ olarak görülebilmesine bağlıdır (Thompson, 2012: 42).

ve sınıf bilinci açısından neye karşılık geldiğini ele almak açısından önemli görünmektedir.

Sınıf temelli iletişimi ele almak aynı zamanda sınıf mücadelelerini de kavramak açısından önemli görünmektedir. Medya plazalarında, sınıfın birbirleri ile olan iletişim pratikleri ve iletişimin niteliği daha önce de belirtildiği gibi bize emek sürecinin nasıl deneyimlendiği konusunda ipucu verebilir. Aynı zamanda sınıf mücadelesi açısından söz konusu iletişim pratikleri, işçi sınıfının sermaye karşısında nasıl konumlandığı ve bu konumlanışta örgütsel bir dayanışmanın var olup olmadığı hakkında bilgi verecektir.

Medya plazasının örneğinde gerçekleştirilen görüşmelerdeki veriler doğrultusunda sınıfın kendi içerisinde kurduğu iletişim düzlemi, emek sürecinin çalışanlar arasındaki iletişime nasıl yansıdığını ortaya çıkarmaktadır. Yapılan görüşmelerde farklı iş kollarında çalışanlar arasındaki iletişim genel olarak hiyerarşik yapının sunduğu sınırlılıktaki iken, aynı iş kolunda çalışanlar arasındaki iletişim ise emek süreci doğrultusunda gerçekleştirilen üretimin konusu ile sınırlı kalmaktadır. Bunun yanı sıra, çalışanlar yine de sömürü koşullarının dayattığı sorunlardan oluşan şikayetlerini birbirleri ile paylaşmaktadır. Burada görüldüğü gibi iletişim pratiklerini sınıfsal algılamak, bize işçi sınıfının emek süreci ve sömürüyü deneyimlemeleri konusunda bilgi verebilmektedir. Bunun yanı sıra, ortak iletişim konuları arasında, verili çalışma koşulları karşısında şikayetlerin yer alması bize bir bakış açısını daha sunabilir. Bu bakış açısı “sınıf bilinci⁵”dir.

Çalışanların kendi içlerinde kurduğu iletişim pratikleri, emek sürecinin ağır koşulları altında gerçekleşen şikayetler ile sınırlı olsa da en azından verili koşulları deneyimlemeleri onların öfkesine sebep olmaktadır. Ortaklaşan öfke ve sorunlar, zamanla sınıfın bir araya gelme ve dayanışma gerekliliğini ortaya çıkarabilir. Bu açıdan, sınıf

⁵ Sınıf bilinci kavramı, bu çalışmada “Sınıf Kültürü ve Sınıf Bilinci Bağlamında İletişim” başlığı altında tartışılacaktır. Bu nedenle bu kavramın ayrıntılı bir değerlendirmesi bu başlık altında yapılmayacaktır.

üyelerinin birbirleri ile kurduğu iletişimin niteliği bize sınıf mücadelesinin nasıl gerçekleşebileceği konusunda bilgi sunabilir. Bu konu daha sonraki başlıklarda ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Sonuç olarak, sınıfın deneyimleri ve üretim süreci içerisinde oluşturdıkları iletişim pratikleri bize, iletişim kavramını sınıfsal bir yaklaşım ile ele almak gerekliliğini göstermektedir. Toplumsal yapının üretim ilişkileri çerçevesinde şekillendiğini düşündüğümüzde, aynı zamanda sınıflar ve sınıf savaşımının da varlığını kabul etmek gerekmektedir. Dolayısıyla toplumsal pratik içinde kurulan iletişimin sınıf temelli olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda medya plazalarında çalışan işçilerin iletişim pratikleri sınıf temelli iletişim olarak üretim ilişkileri ile birlikte şekillenen bir süreç olarak ele alınacaktır.

2. SINIF İÇİ İLETİŞİMİ PARÇALAYAN DİNAMİKLER

Toplumsal sınıfları iletişim süreçleri ile birlikte sınıf mücadelesi pratiğinde düşünmek için öncelikle işçi sınıfının toplumsal dinamiklerin neresinde durduğunu açıklığa kavuşturmak gerekir. Kapitalist birikim sürecinde hizmet sektörünün genişlemesi, esnek ve güvencesiz çalışma biçimlerinin yaygınlaşması işçi sınıfı içinde birtakım kırılmalar yaratmıştır. Sermayenin sömürü dinamiklerinin işçi sınıfı üzerinde yıkıcı etkisi ve bununla bağlantılı olarak geliştirilen esnek, taşeron çalışma, hizmet sektörünün genişlemesi ve güvencesiz çalışmanın yaygınlaşması, işçi sınıfı içindeki “sınıf” algısını zayıflatmıştır. Söz konusu güvencesiz çalışma ve bununla bağlantılı olarak yedek işçi ordusunun da genişlemesi, işçi sınıfı içindeki dayanışma ve örgütlülüğün yerini rekabete bırakmıştır. Emek sürecindeki bu dönüşümler sınıfın iletişim pratiklerine yansımakta ve aynı zamanda sınıf bilinci oluşumunun da önünde engel olarak görölmektedir.

İşçi sınıfı içindeki iletişim pratiklerini etkileyen bu süreç, bir yandan da akademik çalışmalarda yerini bulmuştur. Kapitalist sermaye birikim rejimindeki gelişmeler ile birlikte emek sürecinde yaşanan dönüşümler, işçi sınıfına farklı bakış açılarını da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla sınıf içi iletişimi ele alırken emek sürecini irdelemenin yanında akademik sınıf tartışmalarına değinmek de önem taşımaktadır. Zira günümüz akademik çalışmalarında, sınıf üzerine değerlendirmeler oldukça çeşitli yaklaşımlar ile gerçekleşmektedir.

Yeni endüstrilerin ortaya çıkması ve farklı istihdam alanlarının artması sürekli olarak sınıf üzerinde yeniden düşünmeyi gerektirmiştir (Yücesan Özdemir, 2014: 53). Sınıf ilişkilerinin toplumsal bir süreç içerisinde sürekli devinim halinde olması, Marksist sınıf çalışmalarının da farklı eksenlerde yeniden yorumlanması sonucunu doğurmuştur. Burada üzeri örtük olan mesele, Marksizmde kuramsal ve net bir sınıf analizinin olmadığı gerçeğidir. Sınıfların üretim tarzı ilişkilerine göre ayırt edilmesi sonucu toplumsal yapıda kaç tane sınıfın var olduğu tartışmalarına yol açmaktadır. Ancak bu tartışmalar bizi sınıfın tarihsel bağlamından kopuk statik bir analiz düzeyine indirgemeye yol açabilir. Üretim ilişkilerinde kendi özelliklerine göre farklı sınıf saptamalarında bulunmak, karşıt iki sınıfın savaşımının üzerinin örtülmesine de yol açabilir. Zira Marx'ın çalışmalarında “sınıf”, kendi aralarında farklılaşan birçok emek türü için de kullanılmaktadır (Ollman, 2011: 198). Bunun yerine sınıfı, kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde, sömürünün varlığının ortaya çıkarılması ve sınıf mücadelesinin gerçekleşmesi bağlamında ele alınan bir özne olarak düşünmek daha yerinde olacaktır.

Yukarıda da belirtildiği gibi sınıf ilişkilerinin keskin sınırlarının olmamasından doğan sınıfı tanımlama güçlüğüne çoğu kez kafa karışıklıklarına neden olmaktadır (Öngen, 2014: 46). Dolayısıyla sınıfın toplumsal süreç içerisindeki konumundan, bireyin toplum içindeki yerinin ne olduğunu analiz etmeye çalışan yorumlamalara doğru bir

sapma mevcuttur. Mesleki konumlar, güç ya da statü odaklı sınıf analizleri⁶ bunlara örnektir. Yukarıda kısaca bahsedildiği gibi farklı istihdam alanları ve emek sürecinin çeşitliliği, bütüncül olarak sınıf analizi yapmak yerine farklı istihdam alanları sonucu, aynı sömürü ve emek sürecine tekabül etmeyen, işçi sınıfı içerisinde çeşitli sınıfların⁷ ortaya çıktığı görüşünü beraberinde getirmiştir. Böylece karşımıza, “yeni işçi sınıfı”, “yeni orta sınıf”, “bilgi işçisi”, “prekarya” gibi kavramlar çıkmaktadır.

Günümüzde sınıf kavramını ana ekseninden saptıran yaklaşımları, işçi sınıfının değiştiğini, ortadan kalktığını ya da işçi sınıfının henüz gelişmediği iddialarından beslenen ögeler olarak üç kategoriye ayırmak mümkündür. Ayrıca bu yaklaşımların genel olarak işçi sınıfını ya Weberyen bir yaklaşımla, gelirlerine, statülerine ya da pazardaki konumlarına göre bunun yanı sıra eşitsizliğin temelini sömürde değil, üretim dışı alanlarda arayarak tanımladıklarını görürüz (Tanyılmaz, 2014: 80-81).

Bu farklılıkları ayrı ayrı ele alarak buradan çeşitli sınıf tanımlamalarına yönelmek, sınıfın, ortak sorunlarının göz ardı edilmesine, her “sınıfın”, parçalı ve ayrık iletişim ve mücadele dinamiklerine sahipmiş gibi kavranmasına yol açabilmektedir. Böylece, sermaye- sınıf çelişkisi bir yana; işçi sınıfının kendi içinde “sınıf” çelişkileri karşımıza çıkmakta; dolayısıyla sınıf mücadelesi ekseninin sermaye karşıtlığının yanı sıra, sınıf “katmanları” arasına kaymasına sebep olmaktadır. Sermayenin işçi sınıfı içerisinde parçalanmışlık yaratma politikaları yoğunlaşırken, işçi sınıfı içerisindeki farklılıklara değinmek, sınıfın kendi iç iletişim sürecine de etki etmektedir. Böylece iletişimin niteliği, farklı işlerde çalışan sınıf üyeleri arasında ortak bir sınıf kültürü oluşturabilmenin önünde

⁶ Daha çok ana akım yaklaşımlarda karşımıza çıkan ücret, güç ya da statüye bağlı sınıf analizleri, Weberyen bir çizgide ele alınmaktadır. Bu analizler karşıt sınıfların savaşımını ya da bu savaşımın sonucunun hangi koşullarda ne ile sonuçlanacağı tartışmaları yapmak yerine verili toplumsal yapıyı analitik bir değerlendirmeye tabi tutmaktadırlar.

⁷ Bu çalışmada sınıf kavramına getirilen farklı analizler tek tek ele alınmayacak, bunun yerine alt başlıklar halinde medya plazalarında çalışanlar için yaygın kanaatler olan “prekarya” ve “orta sınıf” yaklaşımları tartışılacaktır.

engel olarak, rekabet, düşmanlık, güç ve statüye bağlı konumlanmalar ile birlikte şekillenebilmektedir.

Asıl odaklanması gereken nokta, işçi sınıfının her kesiminin nihayetinde sömürüye maruz kalması ve karşıt sınıfı ile sürekli bir savaşım halinde olmasıdır. Zira Marx'ın "işçi sınıfı" kavramını tanımlama gerekçesi, işçi sınıfının kapitalist mekanizmalardan kurtuluş mücadelesinin nasıl gerçekleşeceği kaygısı ile ortaya çıkmıştır. Weberyan sınıf analizlerinde ise bunun tam aksi bir yaklaşım karşımıza çıkmaktadır. Marx'ın sınıf analizi yapma gerekçesi toplumsal bir değişiklik gerekliliğinden kaynaklanırken Weber, sadece dünyayı anlama ve yorumlamaya girişmiştir. Ortaya koyduğu statü ve katmanlara hiçbir zaman devrimci bir rol belirlememiştir; toplumsal dinamiklere yön vermeye ya da çözüm aramaya girişmemiştir (Yurtsever, 2016: 217). Oysa Marx'ın meşhur on birinci tezi, sınıfları salt teorik bir analiz için ele almaktan ziyade sınıf mücadelesi ekseninde nasıl düşünülmesi gerektiğini oldukça açık bir şekilde ortaya koymuştur: *"Filozoflar dünyayı yalnızca değişik biçimlerde yorumladılar, oysa sorun onu değiştirmektir (Marx ve Engels, 2010: 28)."*

Dolayısıyla işçi sınıfının içerisindeki farklı "katmanlara" odaklanmak, mücadele pratiğini bir kenara bırakıp akademik analiz niteliğinde sosyolojik tanımlamalar çerçevesinde sıkışma tehlikesi barındırmaktadır. Böylece işçi sınıfı kavramını tarihsel özne rolünden çıkarıp farklı yorumlamalara bırakmak ana akım sosyologlarının tam da istediği parçalanmışlığı ortaya çıkaracaktır.

Sınıf çelişkilerini analizinin merkezine koyan bir yaklaşımın eskidiğini ya da işe yaramadığını iddia etmek, aynı zamanda burjuvazinin ideolojik saldırılarını desteklemek anlamına da gelmektedir (Boratav, 2004: 164). İşçi sınıfı içerisindeki her bireyin kendisini diğer işçilerle aynı kategoride görmemesinin önünü açan bu tarz yaklaşımlar hem sınıf bilincinin hem de sınıf mücadelesinin önünü tıkayacak; dolayısıyla bu ayrıksılık, burjuvazinin elini güçlendirecek bir profil sunacaktır. Bu gerekçeden hareketle

hem işçi sınıfının kendi iç iletişiminde, hem de mücadele pratiklerinin zeminini hazırlama sürecinde Marksist bir analizle işçi sınıfının ne olduğunu ve toplumsal dinamiklerin neresinde durduğunu ısrarlı bir şekilde tartışmak gerekmektedir.

“Burjuvazi, sosyologları aracılığıyla yıllardır “sınıfsız toplum” fikrini ileri sürerek işçi sınıfını görünmez kılma çabası içindedir. Türkiye’deki sosyolojik analizlerde de benimsenen toplumsal katmanlaşma ve çıkar grupları gibi yaklaşımlardan hareketle bir üretim ilişkisi olarak sınıfların, bunun sonucunda işçi sınıfının da varlığı yadsınmaktadır. Özellikle 80’lerden itibaren işçi sınıfının zaten var olmadığı, işçi sınıfını mavi yakalı erkek işçilerle özdeşleştirerek, işçi sınıfının ortadan kalktığı ya da işçi sınıfının orta sınıfa dönüştüğü şeklinde görüşlere sıkça yer verilmektedir (Kurtulmuş vd., 2014: 251).”

Dolayısıyla, söz konusu yaklaşımlar da tam bu noktada karşımızda bir kavramsal tehlike olarak durmaktadır. Hizmet sektörlerinin kapitalist çalışma tarzına büründürülmesi, bilgi-iletişim teknolojileri temelindeki emek gücünün yaygınlaşması ve güvencesiz çalışma tarzı, bazı Marksist ve liberal kuramcılar arasında oldukça kafa karıştırıcı yorumlamalara sebep olmuştur. Bu yorumlar, çeşitli meslek kategorisinde çalışan işçiler arasında farklılıklara odaklanırken, işçi sınıfının bütünlüklü ve hiç değişmeyen ve aynı zamanda onları işçi sınıfının birer üyesi yapan temel meseleler (sınıf bilinci, sınıf savaşımları, sınıf mücadelesi) göz ardı edilmektedir. Bu kanaatler, işçi sınıfı içerisindeki farklı çalışan kesimlerin, yaşam tarzı, gelir, statü gibi sebeplerle birbirleri karşısında çelişik konum alıyormuş gibi algılanmalarını beraberinde getirmektedir:

Bu yaklaşımlar sosyolojik değişimler ve sınıf mücadelesinin seyri konusunda farklı vurgulara sahip olsalar da yeni teknolojilere, üretici güçlerin gelişimine belirleyici rol vermektedirler, imalat sanayisi işçilerinin niceliksel ve niteliksel ağırlığının azaldığı tespitinde bulunmaktadır, işçi sınıfının nesnel konumundan ziyade, daha öznel nitelikteki siyasal ve kültürel bilinç ve mücadele pratiklerini, farklı toplumsal kimlikleri öne çıkarmaktadırlar ve üretim düzeyinden çok, “yaşam alanı” nda tüm ezilenleri içeren, orta sınıfla da ittifakı belirleyen bir politik hat (“yeni toplumsal hareketler”) önermektedirler (Tanyılmaz, 2014: 80).”

Sınıf tartışmalarının Marksist sınıf anlayışı ekseninden kayarak çeşitli yorumlamalara dönüşmesindeki temel sebepleri beş ana maddede değerlendirmek mümkündür. Bunlardan ilki, teknolojik ve ekonomik gelişmelerin bugünkü düzeyinin toplumsal yapı ve sınıflar arası ilişkileri ne yönde etkilediğiyle ilgilidir. Günümüzde

sınıfsal tartışmaların birçoğunun bu meseleyi ana eksene koyarak, söz konusu gelişmelerin artık önceki ekonomik ve teknolojik düzeyde tariflenen işçi sınıfının değişmesine sebep olduğunu iddia ettiğini görmekteyiz.

İkinci olarak, altyapı- üst yapı tartışmalarından yola çıkılarak çeşitlenen yaklaşımlardır. Üretim sürecinin sınıfsal ilişkileri belirlediği ön kabulü ile birlikte, siyasal ve ideolojik süreçlerin ya da kültürel ve etnik ilişkilerin sınıf üzerindeki etkilerinin saptanmaya çalışılması karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu noktada daha çok ideolojik ve hegemonik meseleler üzerine yapılan araştırmalar ağır basmaktadır. Bir diğer sebep ise, teknolojik devrim ve uluslararası etkileşimlerin artmasına bağlı olarak, gerek kapitalist – endüstriyel sistemler, gerek çeşitli üretim biçimleri arasındaki farkın azalması ve sistem ayrılıklarını aşan ortak toplumsal yapılara yol açtığı iddiasıdır. Bu görüşü savunanlar ise kapitalist sınıf ilişkileri ile ilgilenmeyi bırakmışlardır. Bunun yerine endüstri ya da endüstri ötesi toplumların “teknokratik” hiyerarşilerinin anlaşılmasına yönelinmiştir.

Dördüncü olarak, gelişmekte olan ülkelerdeki kapitalistleşme süreçlerinin sonuçlarından yola çıkılarak “klasik modele” uygunluğunun sorgulanması tartışmaları karşımıza çıkmaktadır. Burada daha çok “köylü sınıfı”, “işçi sınıfının geriliği”, “marjinal sınıflar” veya “yarı proletarya” gibi sorunlar tartışma konusu olmaktadır. Son olarak ise, sosyalist ülkelerde deneyimlenen toplumsal farklılaşma sorunlarının yarattığı tartışmalar karşımıza çıkmaktadır. Burada “sınıfsız toplum” ütopyasıyla kurulan toplumlarda gözlenen hiyerarşik ilişkilerin nedenleri, özellikle “bürokrasi”, “işçi eliti” ya da “yönetici elit” gibi sorunlar üzerinde durulmuştur (Öngen, 2014: 35-36).

Yukarıda genel olarak yeni sınıf tanımlamalarının eğilimine değinilerek bu tanımlamaların sınıf mücadelesi pratiğinde nerede karşılık bulduğu ele alınmaya çalışıldı. Bu noktada sosyolojik analizler halinde kalan çeşitli sınıf tanımlamaları ile sınıfın iletişim pratiklerini yan yana getirmek oldukça zor görünmektedir. Daha önceki bölümde de

tartışıldığı gibi sınıfın iletişim pratiklerine odaklanmanın gereği, sınıfın tarihsel bir savaşım halinde mücadele ekseninde nerede durduğunu anlayabilmekten kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla sınıf içi iletişimin sınıf mücadelesi ekseninde değerlendirilebilmesi için, Marksist bir sınıf temeli inşası üzerinden yola çıkılması gerekmektedir.

İşçi sınıfının değiştiği, geleneksel proletaryanın niceliğinin azaldığı ve yeni bir işçi sınıfının oluştuğu iddiaları, genel olarak yaşam tarzı ve davranış odaklı değerlendirmelerdir (Özuğurlu; 2008: 57). Söz konusu analiz biçimlerinde Weberyana bakış açısının izleri görülmektedir. Ana akım sosyolojinin de beslendiği Weberyana anlayışında, toplumsal üretim ilişkileri yerine bireylerin meslek, statü, gelir ve yaşam tarzına odaklanılarak, buradan sınıfın konumları belirlenmektedir (Wayne, 2015: 22).

Weberyana bir temelden yola çıkarak ya da Marksist bir analizden yeni sınıf tanımlamalarına odaklanmak günümüzde daha çok Marksist sınıf perspektifine saldırı olarak nitelendirilmektedir (Yücesan Özdemir, 2014: 52). Bu saldırılar, eski saldırılar bağlamında Weberyana sınıf çözümlemesi ve orta sınıf/yeni orta sınıf olarak karşımıza çıkarken; yeni saldırıların ise “bilgi işçisi” ve “prekarya” kavramlarıyla yapılmaktadır.

Söz konusu saldırılar sınıfsal sorunlara odaklanırken bir yandan da Weber ile Marx’ın yaklaşımlarını bir arada kullanarak yeni kuramlar ortaya çıkarmaktadırlar. Özellikle birçok kuramcının, Marksist yaklaşımdan yola çıkarak analiz edemediği, farklı istihdam türlerinde çalışan ve sermaye ile emek arasında ara tabaka olarak görülen işçilerin konumlarına dair “orta sınıf”, “beyaz yakalı” gibi iddialar günümüzde sıkça karşılan yaklaşımlardır (Öngen; 2014: 59). Marx ve Weber’in görüşlerinin harmanlanarak yeni sınıf teorilerinin üretilmesi sosyal teoriyi yok saymak olarak da nitelenebilir. Zira iki kuram da hem epistemolojik hem de ontolojik olarak birbirinden oldukça farklıdır (Yücesan Özdemir, 2014: 53).

Temel olarak Weberyan bakış açısından beslenen farklı sınıf yaklaşımlarının ortak özelliğini, bir mücadele pratiği öngörmemenin yanı sıra ortaya atılan yeni sınıfların birbirleriyle ilişkiselliğinin kurulmaması olarak görmek mümkündür. Marksist sınıf analizinin temelini oluşturan üretim ilişkileri ile toplumsal düzenin birbiri ile iç içe olması özelliği, Weber’de birbirinden bağımsız unsurlar olarak ele alınmaktadır. Weber’e göre ekonomik düzen, toplumsallıktan bağımsız bir alan olarak görülmekte ve sınıf teorisi de buradan üretilerek, “ekonomik çıkar” birliği olarak tanımlanmaktadır (Yurtsever, 2016: 162). Weber’in ekonomik olan ile siyasal olanın ayrımını yapmasının temelinde, mallara güç kullanılarak el konulmasının ekonominin özüne aykırılığı yatmaktadır (Akbaş, 2015: 46). Buradan karşımıza “toplumsal katmanlaşma tezi” çıkmaktadır. Toplumsal katmanlaşma tezine göre, toplumsal düzlem üç boyutta incelenmektedir. Sınıf bağlamı olan ekonomik boyut, egemenlik ve iktidar meselelerini içeren siyasi boyut ve statü-prestij ve saygınlık gibi kavramları içeren toplumsal boyut. (Yurtsever, 2016: 167).

Weber için toplumsal sınıfların temelinde “mülk sahibi sınıflar” ve “ticari erbabi sosyal sınıflar” yer almaktadır. Bu sınıfların arasındakileri ise “orta sınıflar” olarak tanımlar(Weber, 1978: 302). Weber’in toplumsal katmanlaşma tezine göre “sınıf”, bireylerin ekonomik konum ve güçleri çerçevesinde oluşan toplumsal gruplardır (Arslan, 2010: 60). Bu noktada “statü” ve “statü grupları” tanımlaması karşımıza çıkmaktadır. Statü ve statü gruplarının temelinde ise toplumsal saygınlık ile ilintili olarak “yaşam tarzları”, “meslek grupları”, “erdem ya da asalet” e dayalı toplumsal gruplar yatmaktadır (Weber, 1978: 306).

Günümüzde “orta sınıf”, “prekarya”, “bilgi işçisi” gibi kavramların da statü, gelir farklılığı ya da sanayi işçiliğinin emek sürecindeki farklılıkları göz önüne alınarak iddia edildiği görülmektedir. İşçi sınıfını kendi içerisinde statü konumlarına göre ara kesim ya da katmanlar üzerine yeni sınıf tanımlamalarına yönelme meselesi Marksist yazarlar arasında da oldukça yaygın bir eğilim olmaya başlamıştır. Bu tür analizlere dayanarak

yeni sınıf kuramları geliştirmeyi, toplumsal çelişkilerin göz ardı edilmesi olarak görmek mümkündür:

Statü grupları, sınıf konumlarının tersine, sahip oldukları nitelikleri olumlu bir biçimde değerlendiren ve bunların farkında olan insan kümeleridir. Bunun anlamı, statü, toplumsal farklılıkların olduğu kadar bunlara ilişkin sınırlılıkların kabulünü de içeren, bu anlamda ayırt edici, hatta dışlayıcı nitelik taşıyan bir hiyerarşik farklılaşmanın sonucudur (ngen, 2014: 110).

Sınıf konumlarının bu şekilde bölmelere ayrılması, Weberyan bakış açısının sınıf konumlarını ortak yaşam fırsatları olarak tanımlanması ile eř değer olup, kuramın zayıf noktalarından birini oluşturmaktadır. Sınıfların antagonistik yapısının ihmal edilmesi de aynı zamanda sınıf mücadelesini de göz ardı etmektedir. Sonuç itibariyle bu antagonizma, iki düşman sınıfın asla uzlaşamayacak çıkarlarından doğmaktadır. Oysa yeni çalışmalarda karşılaşılan ara sınıflar, ya da yeni sınıflar, birer konum olarak birbirleriyle uzlaşma potansiyeline sahiptirler.

Marksizmden yola çıkılarak yeni sınıf tanımlamalarına yönelmek son zamanlarda sıkça karşılaşılmakla birlikte hem işçi sınıfının tarihsel misyonunu bir kenara atmakta, hem de toplumsal mücadele sürecinin önünü tıkamaktadır. Bazı yaklaşımlar yeni sınıfların da mücadele pratiklerini ele almaya çalışsalar bile, başarısız olmaktadırlar. Bu noktada Marksist sınıf anlayışının ne olduğunu tekrar gözden geçirmek gerekmektedir.

Marksist sınıf anlayışının ayırt edici özelliğini iki unsur üzerine kurgulamak mümkündür. İlki, sınıfın ilişkiselliği üzerindedir. Yani, sınıfsal konum, Weberci gelenekteki gibi toplumsal sistemin kendi başına ayrıksı bir hiyerarşik unsuru değil, toplumsal grubun bir parçası olarak, diğer toplumsal grup ile olan ilişkiselliğinde belirir. İkincisi ise, bu ilişkiler iki grup arasında çelişkiyi barındırmaktadır. Bu çelişki, üretim araçlarına sahip olan ve onları denetleyenlerin diğer sınıfın üzerinden artı-değer elde etmesi ile gerçekleşir. Dolayısıyla buradaki uzlaşmaz çelişkinin kaynağında var olan sömürüye karşı sömürülenler mücadele içerisine girişirler. Bu sınıf mücadelesidir (Callinicos ve Harman, 2006: 17).

Görüldüğü gibi işçi sınıfının varlığı, artı emeğe ve üretim araçlarına el koyanlara karşı mücadelenin kendisinden oluşmaktadır. Dolayısıyla günümüz yazar ve kuramcılarının, işçi sınıfının tarihsel ve ilişkisel konumunu bir kenara bırakarak, durumsal analizler ortaya koymaları, sınıfı sınıf yapan nesnel koşulların gerçekliğinden de kaçmaları anlamına gelmektedir.

Dolayısıyla emeğin türü ne olursa olsun, sermaye sınıfı karşısında emek gücünü satarak yaşamına devam etmek zorunda kalan her işçinin proletaryaya dahil olduğu gerçeği gözden kaçırılmamalıdır:

Kapitalist, emeğin özgün biçimi karşısında kayıtsızdır; son tahlilde, işçileri otomobil üretmek, bunları yıkamak, onarmak, yeniden boyamak, araçlara benzin ve gaz doldurmak, arabaları günlük olarak kiralamak, park etmek için mi, yoksa arabaları metal yığınlarına dönüştürmek için mi işe aldığına aldırmaz. Onun derdi emek ve diğer malların toplamı için ödediği fiyatla, ister mallar isterse “hizmetler” biçiminde üretilmiş ya da tahsis edilmiş olsun, metalar için elde ettiği fiyat arasındaki farktır (Braverman, 2008: 331).

Sonuç olarak, üretim sürecindeki istihdam koşulları, emek türü ne kadar değişirse değişsin, işçiler arasında gelir, tüketim, sömürü düzeyi ne kadar farklılaşırsa farklılaşsın, işçi sınıfının neden işçi sınıfı olduğu gerçeğini değiştirmeyecektir. Bu nedenle mesleki çeşitlilik ve yapılan iş ne olursa olsun temel eksenin iki sınıf arasında uzlaşmaz çelişki ve bu çelişkinin kaynağının sömürü olduğunun unutulmaması gerekmektedir. Günümüzde Marksizm’in işçi sınıfı tanımlamasının yetersiz olduğu görüşünü taşıyanların temel çıkış noktaları, istihdam türlerindeki, emek sürecindeki ve bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin yarattığı sonuçlardan bağımsız değildir. Buradaki en temel hata, Marksizm’in işçi sınıfı tanımlamasının sadece sanayi işçilerine yönelik olduğu inancıdır:

19. Yüzyılın günde 16 saat en korkunç koşullarda çalışıp 40 yaşında ölen işçisinin yerine 20. Yüzyılda işi günde 6 saat temiz gömlekle oturup makinenin ürettiği ürünleri sınıflandırmak olan işçiler türemiş olabilir. Ama bu işçinin de çabasının sırf yaşayabilmek olduğu, onun ötesinde bir şey yapma, daha fazla çalışma, kendi çabasıyla kendi hayatına kendi istediği yönü verme şansı ve imkânı olmadığı gerçeği değişmemiştir (Marx, 2014: 59).

Sonuç olarak, Marksist bir sınıf analizinin günümüzde sıkça karşılaşılan sosyolojik sınıf tanımlamalarından farklı bir düzleme oturduğunu vurgulamak

gerekmektedir. Söz konusu farklı düzlem, daha önce de belirtildiği gibi sınıfın ilişkisellik ve sınıf mücadelesi bağlamıdır. Bu bağlam ve ilişkisellik, sınıf içi iletişimi anlamlandırmak için de önemlidir. Zira iki karşıt sınıfın oluşturduğu toplumsal yapıda gerçekleşen iletişim pratikleri, sınıf deneyimleri ile ilişkilidir. Bu nedenle sınıf kavramını üretim ilişkileri ve sınıf mücadelesi ekseninde ele almak, iletişim pratiklerinin de sınıf temelli bir karaktere sahip olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Sosyolojik ve analitik analizler ile birlikte farklı sınıf tanımlamalarına yönelmek ya da sınıfların ortadan kalktığını iddia etmek, sınıf kültürünün, sınıf iletişiminin ve sınıf mücadelesinin ilişkiselliğini kurmanın önünde engel olarak görülebilir. Bu nedenle sınıf kavramını Marksist bir perspektifle ele almak, sınıf temelli iletişimi anlamaya ve bu iletişim pratiklerinin sınıf kültürü ve sınıf bilinci bağlamındaki önemini tartışma açısından önemli görünmektedir.

2.1. “Orta Sınıf” Tartışmaları

Sınıf içi iletişimi parçalayan dinamiklerden biri de hala eskimeyen tartışmalardan biri olan ve günümüzde sıkça dile getirilen “orta sınıf” kavramıdır. Bu kavramı ayrı bir başlık halinde tartışmanın gerekliliği, medya plazalarında içerik üreten emeğin genel olarak “orta sınıf” şeklinde algılanmasından kaynaklanmaktadır.

Medya plazalarında çalışanların, farklı iş kolları ve farklı istihdam türlerine göre emek sürecine tabi olduklarını görmekteyiz. Dolayısıyla her iş kolu birbirinden ücret, hiyerarşik kademe ve çalışma koşulları bakımından farklılaşmış haldedir. Bu farklılaşma, farklı iş kollarında çalışan kesimler arasında sınıf temelli iletişim bağlamında sınırlılıklar getirmektedir. Plaza çalışanları ile yapılan görüşmelerde taşeron çalışanlar ile içerik üretenler arasındaki ayrımın temelinde hiyerarşik sınırlar görünmektedir. Dolayısıyla üretim sürecinin hali hazırda sınıf içi iletişim önünü engelleyici dinamikleri mevcut iken,

sınıf çalışmalarında da belli sınırlar çizilerek farklı sınıf tanımlamalarına girilmesi, sınıfın iletişim pratiklerinin önündeki engelleri daha da güçlendirmektedir.

Bu nedenle, medya plazalarında daha iyi “ücret”, “statü” ve “entelektüel” emeği tanımlamak için kullanılan “orta sınıf” kavramı, plaza içinde görece daha güvenceli, daha yüksek ücret alan ve beyaz yakalı olarak tanımlanan sınıf üyeleri ile daha düşük ücret, güvencesiz ve daha çok taşeron olarak çalışan sınıf üyeleri arasında sınır oluşturarak, sınıfın bütünsel ve dayanışmacı iletişim sürecinin önünde engel oluşturmaktadır.

Orta sınıf tanımlamalarının çıkış noktasını üç ana ekseninden belirlemek mümkündür. 1970’li yıllardan bu yana kapitalist emek sürecinde yaşanan dönüşümler, işçi sınıfı içerisinde farklı katmanların doğduğu algısını yaratmıştır. Söz konusu dönüşümlerden biri, bilgi ve iletişim teknolojilerinin hemen her alanda yaygın olarak kullanılmasından kaynaklı olarak, söz konusu teknolojiyi kullanmaya hâkim olabilecek yeni bir emek türünü ortaya çıkmasıdır. Bu noktadan hareketle, orta sınıf algısının oluşmasındaki temel sebeplerden biri de eğitilmiş emeğe duyulan ihtiyacın artmasıdır. Sanayi emeğinden farklı bir yapıda emek türünün ortaya çıktığı görüşünü savunanlar, bu emek türünün üretim noktasındaki toplumsallığına değil, toplumsal statüsündeki yaşam tarzı, gelir ve tüketim alışkanlıklarına odaklanmıştır.

Bu tanımlamaların çıkış noktalarından biri de “yeni küçük burjuvazi” yaklaşımıdır. Yeni küçük burjuvazi tanımının içine girenler ise ne işçi sınıfı içerisine ne de burjuvaziye dahil olabilmektedirler. Genel olarak orta sınıf tanımı, “küçük burjuvazi” kavramından yola çıkılarak yapılmaktadır. Bunun alt yapısında ise “üretken olmayan emek”, “yani artık değer üretmeyen ücretli emek” yatmaktadır (Wright, 2016: 53). Üretken olan -üretken olmayan emek tartışmalarını daha çok Poulantzas’ın çalışmalarında görmekteyiz. Ona göre, sınıfları belirleyen tek şey sömürü ve üretim araçları sahipliği değildir. Aynı zamanda sömürülen sınıf, üretken emeği de icra

etmektedir. Böylece kapitalist üretim süreci içinde, üretim araçlarına sahip olmayanların hepsinin işçi olmadığını vurgular (Poulantzas, 1976: 20).

Ancak sınıfı tanımlarken üretken olan ve üretken olmayan emek tartışmalarını belirleyici bir özne olarak ele almak, emek türü tartışmalarında sıkışıp kalma ve sınıfların mücadele pratiğinde nereye oturduğunu tanımlama konusunda bulanıklık yaratmaktadır:

Tek fark, üretken emekte karşılığı ödenmemiş kapitalizm emek-zamanına artı-değer olarak el konur; üretken olmayan emekte ise, karşılığı ödenmemiş emek başka yerlerde üretilen artı-değere el koymakta kapitalistin maliyetini düşündür. İki durumda da kapitalist ücret faturasını olabildiğince düşük tutmaya çalışacaktır; iki durumda da kapitalist işçileri daha çok çalıştıracak, üretkenliği arttırmaya çalışacaktır; iki durumda da işçiler kendi emek süreçleri üzerinde denetimden yoksun bırakılacaklardır. (Callinicos ve Harman, 2006: 37).

Bu bölümde, orta sınıf üzerine yapılan tartışmalar ve yaklaşımlar ayrı ayrı ve uzun bir analiz olarak ele alınmaktansa, medya plazaları özelinde orta sınıf algısının tartışması yapılmaya çalışılacaktır. Medya plazalarında çalışan birçok kesim, günümüzde orta sınıf olarak adlandırılmaktadır. Medyada içerik üreticilerinin emek süreci, "entelektüel emek" olarak adlandırılırken, yine medya plazalarında, mavi yakalı olarak emek sürecine tabi olanlardan ayrı bir şekilde analiz edilmeye çalışılmaktadır

Bu başlık altında orta sınıf kavramının tartışması dört düzlemde tartışılmaya çalışılacaktır. İlk olarak "Weberyan Etki" olarak adlandırılacak olan başlıkta günümüz sosyologlarının, toplumu açıklama girişimlerinde ısrarla "orta sınıf" kavramını kullanmaları ve yaşam tarzı, gelir ve statü ile katmanlaştırma arayışları ele alınacaktır. İkinci tartışma düzlemi, "Üretim Noktasından Kaçış" olarak adlandırılıp kültürel alanda sınıfı tanımlama eğilimlerine odaklanacaktır. Diğer bir tartışma konusu ise, "Orta Sınıfın Güncelliği" başlığı ile ele alınacaktır. Refah devleti döneminin, işçi sınıfı açısından görece daha güvenceli ve yüksek ücrete tabi olmasından kaynaklı "orta sınıf" tanımlamasının artık güncelliğinin tartışmalı hale gelmesi değerlendirilecektir. "Plazalarda Orta Sınıf" olan son başlıkta ise, medya plazalarında, orta sınıf algısının, işçiler açısından ne anlama geldiği ve orta sınıf dilinin varlığı tartışılacaktır.

2.1.1. Weberyana Etki

Daha önceki bölümde de değinildiği gibi, orta sınıf tartışmaları Marksist bir düzlemde yola çıkmamıştır. Kapitalist ekonominin üretim süreci ve istihdam biçimlerinde gerçekleştirdiği dönüşümler, sınıfların ne olduğunu anlama meselesinde oldukça kafa karıştırıcı sonuçlara yol açmıştır.

Orta sınıf tartışmalarının gelir, statü ve yaşam tarzına yaslanarak büyümesinin temelinde Weber' in katmanlaşma tezi görülmektedir. Bireylerin tekil olarak yaşam tarzları ve buna bağlı olarak ortaya çıkan statüleri, toplumsal katmanlaşma tezinin özünü oluşturmaktadır. Söz konusu statüler, tüketim ilişkileri ve yaşam tarzları bağlamında kendi katmanlarını oluşturmaktadırlar (Yurtsever, 2016: 167). Toplumsal sınıfları katmanlara ayrıştırılarak anlama çabası, ana akım sosyolojik çalışmaların önünü açmakla birlikte proletarya ile burjuvazi arasındaki keskin çelişkiyi yumuşatmaktadır.

2.1.2. Üretim Noktasından Kaçış

Yukarıda da bahsedildiği gibi, orta sınıfların varlığını kabul eden yaklaşımçıların temel eleştirilmesi gereken noktalardan biri de sınıfı anlama çabalarında üretim noktasını göz ardı etmeleridir. Üretim noktasından kopuk bir şekilde sınıfları adlandırmaya çalışma girişimleri, statik ve analiz düzeyinde kalmakla birlikte, işçi sınıfının tarihsel misyonu olan toplumu dönüştürme potansiyelini de yok saymaktadır. Marx'ın üretim noktasından yola çıkarak toplumsal sınıfları analiz etmesi, sosyolojik bir analiz değil kapitalist düzeni alaşağı etme sürecinin temelini oluşturma girişimidir. Bu nedenle üretim noktasından yola çıkarak toplumsal sınıfları anlamlandırmak, kültürel ve yapısal analizlerden oldukça farklıdır. Callinicos ve Harman (2006), sınıf yaklaşımlarında “meslek”, “statü” ve “gelir düzeyi” kategorilerinin geçersizliğini kanıtlamaya çalıştıkları “Neo-liberalizm ve Sınıf”

adlı çalışmalarının önsözünde, orta sınıf terimine düşülen yanlışın temel sebeplerini “sağduyusal olarak analiz etme çabaları” olarak belirtirler. Bu bağlamda üretim sürecinden bağımsız bir şekilde işçi sınıfının kültürel olarak analiz edilme çabası, sınıfların ilişkisel ve devinim içerisinde olan özelliklerini bir kenara bırakıp, sosyolojik bir tanımlama yapmaktan öteye gitmemektedir.

2.1.3. Orta Sınıfın Güncelliği

Orta sınıfların hala güncel ve kabul edilebilir bir yaklaşım olduğunu öne sürenlerin aksine, güncelliği refah devleti döneminin sona ermesiyle tartışmalı hale gelmektedir. 1960’lı yıllardaki “Keynesyen refah devleti” döneminin görece güvenceli istihdamının sonucu ortaya atılan bu iddia, kendi gerçekliğini yitirmiş bulunmaktadır. O dönemde gelişmeye başlayan hizmet sektörü ve “beyaz yakalı” çalışanların, daha güvenceli ve daha yüksek gelir ve gelire bağlı daha farklı tüketim alışkanlıklarının ortaya çıkmasına odaklanması, sanayi işçilerinden bağımsız bir orta sınıf olduğu iddialarını güçlendirmiştir. Ancak, bahsedilen dönem çok uzun sürmemekle birlikte, kapitalizmin ilerleyiş yasalarına uygun bir şekilde sona ermiştir. Burada iki sorun ele alınmalıdır. Marksist bir sınıfsal analiz, tarihsel ve toplumsal üretim süreçleri ile birlikte kendini ilişkisel olarak var ederken, kapitalist birikim sürecinin stratejileri ne olursa olsun, işçi sınıfı içerisindeki farklı yaşam tarzı, statü ve da gelirler hiçbir zaman sömürünün varlığını ortadan kaldırmamaktadır.

Orta sınıf yaklaşımını “anti-Marksist bir kavrayış” olarak görmek mümkündür (Yücesan-Özdemir 2014: 53-54). Bunun nedeni, toplumsal sınıfların Marksizm’de iki kutup halinde ve sürekli savaşımlar içerisinde olması bir kenara bırakılarak, toplumsal üretim sürecinin dışında bir yerlerde yeni sınıf tanımlamaları yapma girişimidir. Bir diğer sorun ise, burjuva sosyologlarının ve bazı yapısalcı ve kültürelci Marksistlerin bahsettiği

orta sınıf üyeleri giderek proleterleşmiştir. Söz konusu proleterleşme, Marx'ın küçük burjuvazi tartışmasında da yer almaktadır. Ona göre küçük burjuvazi bir “geçiş sınıfı”dır ve kapitalizm ilerlediği ölçüde “orta tabakalar” eriyerek iki kutuptan birine evrilecektir (Wright, 2016: 17).

Braverman (2008: 367)' in da dediği gibi, orta sınıf üyeleri de işçi sınıfı gibi “ekonomik ve mesleki bağımsızlığa sahip değildir” ve her işçi gibi emek güçlerini sermayedara satmadan geçinememektedir:

Proleter olmayan geniş bir “orta sınıfa” doğru gidildiği görüntüsü geniş bir proletaryanın yeni bir biçim altında oluşması çerçevesinde çözüme kavuşmuştur. Bu çalışan nüfus, kendi istihdam koşulları dahilinde, sanayideki işçiler karşısında sahip olduğu önceki bütün üstünlüklerini yitirmiş ve ücret çizelgesinin de neredeyse en altına yuvarlanmıştır (Braverman, 2008: 326).

2.1.4. Medya Plazaları ve Orta Sınıf

Orta sınıfların varlığının kabulünün vücut bulduğu yerlerden biri de medya plazaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak, iyi giyimli, eğitilmiş ve “entelektüel emek” olarak adlandırılan özelliklerden dolayı, medya plazasında haber üretim sürecinde çalışanlar ve yönetici pozisyonundakiler orta sınıf olarak kabul edilmektedir. Orta sınıfı “entelektüel sınıf” olarak tanımlayan Wayne (2015: 31-32), kültür ve medya işçilerini bu gruba dahil etmektedir ve onları işçi sınıfından ayıran özellikleri “bilgi işçileri” olmasıdır. Ona göre entelektüeller, “hem sermaye ile emek hem de küçük burjuvazi arasında” bir yerde konumlanmaktadır. Kapitalist olmasalar da işçi sınıfından, ücret, statü ve ayrıcalıkları bakımından işçi sınıfından uzaktırlar(Wayne,2015:39).

Günümüzde “yeni orta sınıf” terimi kullanılarak da analiz edilmeye çalışılmıştır. Örneğin, Callinicos ve Harman (2006), genel olarak orta sınıf eleştirisini yapmakla birlikte, yine de toplumsal sınıfları analiz etme girişimlerinde yeni orta sınıf tanımını bir yere kadar kullanmak zorunda olduklarını belirtmektedirler. Türkiye örneğine

baktığımızda ise yeni orta sınıfı, “80li yılların sonunda diplomalar alınıp,1990lı yılların yükselen hizmetler sektörüne akmaya çalışan, yüksek maaşlar ile mest olmuş neşeli beyaz yakalılar, yani plaza arıları” olarak tanımlayan yaklaşımlar bulunmaktadır (Şimşek, 2014: 192).

Ancak, diğer başlıklarda da değinildiği gibi, işçi sınıfı, kendi içinde hangi koşullarda, hangi gelir ve hangi eğitim düzeyinde çalışıyor olursa olsun, sömürülmeye devam etmektedir. İsimleri ister “entelektüel emek”, ister “beyaz yakalı”, ister “orta sınıf” ya da “yeni orta sınıf” olarak adlandırılınsın, durumsal analizler bir kenara bırakıldığında yine işçi sınıfının bir bütün olarak kendi tarihsel ve ilişkisel gerçekliğiyle karşımızda durduğunu görmekteyiz.

Sonuç olarak, Marksist sınıf anlayışını reddeden ya da yetersiz bulan çalışmaların sahiplendiği orta sınıf algısı, “proletaryanın yokluğu ya da erimekte olduğu” iddiasını da karşımıza çıkarmaktadır (Yurtsever, 2016: 87). Böylesi bir iddianın savunucusu olmayı ise, işçi sınıfının sömürülmesi gerçeğini de göz ardı etmek olarak algılamak mümkündür. Bunun yanı sıra işçilerin aynı sınıfın üyeleri olduğundan hareketle bütüncül bir sınıf mücadelesi önündeki kavramsal engellerden birinin de orta sınıf yaklaşımı olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle sınıfın iletişim pratiklerinin bir işçi sınıfı kültürüne evrilmesi sürecindeki engellerden biri olarak orta sınıf kavramı ile tartışmak önemli görünmektedir.

2.2. Prekarya Yanılgısı

İşçi sınıfı içindeki dayanışmacı ve bütüncül bir iletişimin önünü tıkayan yaklaşımlardan biri de “prekarya”dır. Sermayenin emek üzerine gerçekleştirdiği saldırılarının çıktılarında biri olan güvencesizlik, işçi sınıfı içinde daha güvenceli çalışma koşullarına sahip olanlardan daha farklı bir sınıfın oluşmakta olduğu iddiasını

gündeme getirmiştir. Çalışma saatleri ve koşulları, ücret sistemi ve istihdam sürecinin belirsizliğinin hemen her iş kolunda ortaya çıkması, görece birtakım haklara sahip olan sanayi işçilerinden farklı bir işçi toplamının oluştuğu iddiasını karşımıza çıkarmıştır. Özellikle 2008 krizi ile birlikte ortaya çıkan sosyal refah devleti uygulamalarının tahribatı ve bunun sonucu işsizlik ya da güvencesiz iş ve yaşam koşullarının hemen hemen bütün istihdam biçimlerinde yaygınlaşması, “proletarya” dışında farklı bir sınıfın daha oluştuğu algısına neden olmuştur. Güvencesiz ve geleceği olmayan, geçici işlerde çalışan söz konusu farklı sınıf, “prekarya” olarak adlandırılmıştır. “Precarious” (güvencesiz) ve “proletarya” sözcüklerinin birleşimi ile oluşturulan “prekarya” kavramı, 2000’li yıllarla birlikte Avrupa’da güvencesiz çalışmaya koşullarına tepki olarak gerçekleştirilen mücadele deneyimleri sonucu ortaya çıkmıştır (Oğuz, 2012: 11).

Günümüzde prekarya kavramının savunusu en yaygın olarak Guy Standing’in çalışmasında görülmektedir. Standing (2011), esnek çalışma ile eşitsizliklerin artarak, sanayi işçilerinden bağımsız ve farklı özellikleri olan ancak sınıftan da tam kopuk olmayan yeni bir sınıf oluşumunun ortaya çıktığını belirtmektedir:

Prekarya, ‘işçi sınıfı’ ya da ‘proletarya’nın bir parçası değildir. Proletarya denildiğinde akla uzun dönemli, istikrarlı, sabit-zamanlı ve ileriye dönük olarak işçinin ne kadar ve nasıl ilerleyebileceği açıkça belli olan işlerin bulunduğu, sendikalaşmanın olduğu, kolektif sözleşmelerin yapıldığı, ebeveynlerin iş unvanlarını anladığı, isimleri ve özellikleri bilinen yerel işverenlerin bulunduğu bir toplum akla gelir (Standing, 2011: 20).

Kapitalist birikimin dönemsel ihtiyaçlarına göre belirlenen emek süreçlerindeki politikalardan biri olarak karşımıza çıkan güvencesizlik ve beraberinde gelen geleceksizlik, Standing’in kavramsallaştırma girişiminin temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla karşımıza sadece güvencesizlik deneyimini yaşayan işçi kitlesinin tarihsel bağlamdan kopuk bir analizi çıkmaktadır.

Yeni bir sınıfın oluştuğu iddialarının eleştirisini Marksist sınıf yaklaşımı açısından üç başlıkta ele almak mümkündür. İlk olarak, sınıfların ancak birbirleriyle olan

ilişkilerinden kaynaklı ortaya çıktığını, dolayısıyla birbirlerinin yerine getirilen ampirik objeler olarak var olamayacaklarını söyleyebiliriz. Bu ilişkiselliğin antagonistik yapısı ve mücadele halinde oluşu ikinci gerekçeyi oluşturmaktadır. Son olarak da söz konusu ilişkiler, üretim ve yeniden üretim etrafında örgütlenmektedirler. Yani sınıf konumları, üretim noktasında kendini belli etmekte, sermaye, mallar ve üretim araçlarının bir bütün halinde sistemi yeniden üretmesi ile gerçekleşmektedir (Seymour, 2012: 262).

Bu noktadan bakıldığında sınıflar, üretim noktası ve ilişkisellikleri içerisinde incelendiğinde “prekarya”nın bir sınıf olarak algılanmaması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Prekaryanın sınıf tanımlamasından bağımsız bir şekilde ele alınmasının yanı sıra, eleştirilmesi gereken diğer bir nokta ise, prekarya ve sanayi proletaryası arasında yapılan ayırımdır. Sanayi proletaryasının daha güvenceli ve görece daha iyi çalışma koşullarına sahip olduğu iddiası ile birlikte bu anlayış, prekaryanın farklı bir sınıf olarak ele alınmasına sebep olmaktadır:

Bu kavrayış, sanayi proletaryasını sendikaları tarafından korunan, görece yüksek ücrete ve iyi çalışma koşullarına sahip, homojen bir bütün olarak resmeder ve prekaryayı da bu korunaklı sınıf karşısında güvencesiz işgücü piyasasının geri dönüşüm kutusuna atılmış, sürekli olarak yeniden işlenip kullanılır hale gelme mücadelesi veren “asıl mağdurlar” sınıfı olarak görür (Oğuz, 2012: 243).

Böyle bir temelden yola çıkılarak yapılan sınıf ayrımı, işçi sınıfı içerisindeki rekabeti de ortaya çıkarma eğilimi göstermektedir. Burada iki sorunun sınıf mücadelesi başlığında birtakım yanılgılar ortaya çıkaracağı riskini gör ardı etmek mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte prekarya tanımlamasının toplumsal pratik içerisindeki yerini de irdelemek gerekmektedir. Kavramsal olarak tartışılması gerekir; çünkü prekaryaya ayrı bir sınıf ya da oluşum halindeki sınıf anlamını atfetmek, işçi sınıfının nesnel konumunu ve tarihsel gerçekliğini göz ardı etmek anlamına gelmektedir. Bu durumun pratikteki yansıması ise, proletarya ile prekarya arasında bir ayrım olduğu gerçeğini benimseyip farklı mücadele pratikleri içerisinde devinen ancak nihai sonuca erdirilemeyecek olan süreç olacaktır.

Mesele medya plazalarında çalışan sınıf katmanları özelinde incelenmeye çalışıldığında karşımıza oldukça parçalı bir tablo çıkmaktadır. Taşeron çalışanlar, kadrolular, sözleşmeliler, yöneticilerden oluşan ve farklı işlerde çalışanların bir mekânda birleştiği bir işyerinde, sınıf mücadelesini prekarya üzerinden kuracak olduğumuzda, karşımıza Chainworkers-Crew örneği çıkabilir. İtalyan otonomist geleneğinin etkileriyle pratikte karşılığını bulan söz konusu örnek, zincir işçileri ile bilgi iletişim sektöründe çalışan ‘bilgi işçileri’ ni güvencesizlik temelinde bir araya getirmeyi hedeflemiştir. ‘Güvenceli esneklik’ talebinin bilgi işçilerince baskın olması, esnek çalışmanın zarar verdiği zincir işçilerinin talebiyle çatışmıştır.

Tarihsel bütünlük ile ele alındığında, kapitalist sistemin devam etmesi yeni bir sınıfın ya da oluşum aşamasındaki bir sınıfın ortaya çıktığını değil, işçi sınıfının kapitalist krizlerin ihtiyaçlarına göre farklı çalışma koşullarında yeniden sömürü ve artı değer politikaları ile emek sürecine dahil olduklarını görülmektedir. Bunun yanı sıra, prekaryanın çıkış noktası olan güvencesizlik, yeni bir deneyim olmamakla birlikte, kapitalist ekonominin kendisi kadar eskidir ve kapitalist ekonomiyi her zaman karakterize etmiştir (Seymour, 2012: 254).

Dolayısıyla güvencesiz yaşam ve çalışma koşullarının, kapitalizmin var olduğu andan itibaren işçi sınıfının deneyimlediği bir olgu olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra hangi sektörde, hangi vasıflarla çalışıyor olursa olsun, iş güvencesine sahip olduğu halde düşük ücretle çalışmak da dolaylı bir biçimde de olsa güvencesizlik kaynağıdır (akt. Oğuz, 2012: 244). Ayrıca sömürü mekanizmalarının, güvencesizliğin kendisini zaten var ettiğini de iddia etmek yanlış olmayacaktır. İşçi sınıfının üretim araçlarına sahip olamaması ve yaşamını sürdürebilmek için emek gücünü ücret karşılığında kapitaliste satması durumunun kendisi bile kapitalizmin oluşturduğu temel güvencesizliklerden biri olarak karşımızda durmaktadır (Oğuz, 2011: 19).

Standing, prekaryanın diğer gruplardan ayrılma gerekçelerinden birini de gelir farklılıkları olarak belirtir (2011, 27). Daha çok Weberyen bir yaklaşımın izlerinin görüldüğü bu iddia, üretim ilişkilerinden kopuk bir sonuç üzerinden oluşturulmuş izlenimi vermektedir. Böyle bir yaklaşımda toplumsal gruplar, “üretim noktası” ve “üretim araçları” ile tanımlanmak yerine, gelir düzeyi ve çeşitliliği baz alınarak kurgulanmaktadır. Dolayısıyla karşımıza, “iş ve mesleklere”, “işgücü piyasası konumlarına” ve “gelirle kurdukları ilişkiye” göre belirlenen yeni gruplar çıkmaktadır (Kutlu: 2015: 228).

Farklılıklardan yola çıkılarak toplumsal grupların yeniden analiz edilmeye çalışıldığı böylesi bir yaklaşımın bir diğer eleştirilmesi gereken yanı, proletarya ile “prekarya” arasındaki tümleşik mücadele pratiklerini parçalama özelliğidir. Burada tümleşik sınıf mücadelesinden kasıt ise sınıf üyelerinin gelir ya da statülerine bakılmaksızın dayanışmacı bir kültür ile hareket etmeleridir. Prekarya tanımını, sınıf içi iletişimin dayanışmacı bir kültür ile beslenmesinin önündeki engellerden biri olarak görmekteyiz.

Prekarya tanımının sınıf mücadelesi pratiğindeki yerinin yanı sıra teorik olarak da eleştirilmesi gereken yanları vardır. Standing’ in güvencesiz çalışmaya maruz kalan işçilerin bir kısmını belli özellikler atfederek yeni bir sınıf oluşumunu belirtmesi, Marksist sınıf kavramını muğlaklaştırmaktadır. Aynı zamanda, “öznel ve pratik düzeyde, prekaryaya bir toplumsal özne görev ve misyonu yükleyebilecek yaklaşımlara kapı araladığı söylenebilir (Kutlu, 2015: 231). Dolayısıyla sorunlu bir ele alış biçimi olarak güvencesiz çalışanları farklı bir kategoride toplayan bu yaklaşım, sınıf mücadeleleri ve sınıfın iletişimsel sürecindeki bütünlüğün de önünü tıkamaktadır. Dolayısıyla üretim araçları sahipliği ilişkiselliğinde var olan iki karşıt sınıfın dışında farklı sınıfların varlığını iddia etmek, işçi sınıfı içerisindeki bütünlük ve iletişimsel süreci koparacaktır. Sınıfsal mücadeleye prekarya algısı ile yaklaşmak, bir yandan kapitalizmin işleyişinin her iş

kolunda farklı şekilde gerçekleştiği algısı yaratırken bir yandan da güvenceli ve güvencesiz çalışanlar arasındaki ortak sorunların üzerini örtmektedir (Yücesan-zdemir, 2014: 59).

Güvencesiz emeğin yeni bir şey olarak sunulmasından yola çıkılarak yeni bir sınıf tanımlamasına gidilmesini “tarih dışı” bir yaklaşım olarak görmek mümkündür. Zira güvencesizleştirme, kapitalizmin “yedek işçi ordusu yaratma” ve işçi sınıfını “yoksullaştırma” süreçlerinin sonucudur (Yurtsever, 2015: 231). Dolayısıyla tarihin sadece belli bir döneminde gerçekleşen kapitalist birikim politikalarından ayrı bir sınıf tezi oluşturmanın, temelsiz bir yaklaşım olduğunu söylemek mümkündür. Aynı zamanda sınıfların tarihsel ilerlemesinden kopuk, kapitalist sürecin sadece bir aşamasına vurgu yapılarak buradan yeni bir işçi sınıfı tanımlamasına gitmek, kavramsal olarak da hatalı görünmektedir (Kutlu; 2015: 231). Kavramsal hata olarak görülen bir başka nokta ise, prekaryanın aynı zamanda hem bir sınıf hem de bir statü grubu olarak tanımlanmasıdır.

Daha önce de belirtildiği gibi sınıf iletişimi ve sınıf mücadelesi ekseninde prekarya kavramı yetersiz kalmaktadır. Bu kavram ile yola çıkılacak bir siyaset, kapitalist düzlemde bir dizi iyileştirme talebinin ötesine gidemeyeceğini belirtmek yanlış olmayacaktır (Yücesan-zdemir, 2014: 59). Bunun somut örneğini “temel vatandaşlık geliri” talebinde görebilmekteyiz. Vatandaşlık geliri talebi, sınıf mücadelesi bağlamında ele alındığında, sömürü düzlemi içerisinde talepler olarak görülmektedir:

Vatandaşlık geliri’ kavramıyla, yoksulun çalışsa da çalışmasa da doğrudan devletten alacağı nakdi bir yardım tanımlandığı için bu kavramda ‘gelir’ sözcüğünün tercihi akla yatkındır. Bu yanıyla “vatandaşlık geliri” talebi burjuvazi ile emekçileri değil, devlet ile emekçileri karşı karşıya getirir. Bu da sermaye ile emek arasındaki mücadelenin eksenini birey ile devlet sorunsalına kaydırmak anlamına gelir (Yücesan-zdemir, 2014: 59).

İşçi sınıfı mücadelesinin doğrultusunu, kapitalizmi ve sömürüyü yok etmek yerine kapitalizmin kendisinden iyileştirmeler talep etmek olarak saptıran bu kavrayışın diğer

çelişkisi ise, güvencesizleşmeye karşı çarenin “yaşanılabilir ücret” yerine “temel geliri” talep etmesidir(Kutlu: 2015: 232).

Standing (2011, 42), prekaryaya dahil olan insanların ortak özelliklerinden bahsederken “güvensiz ve stresli”, “emeklerine yabancılaşmış”, ve “kendilerini dışlanmış hisseden”, “kaybetmekten korkan” bir profil çizer. Bu özelliklerinden dolayı, prekaryaya dahil olanların sürekli “pasif” ve “korkak” olduklarını, dolayısıyla herhangi bir mücadele içerisine giremeyeceklerini belirtir. Kapitalist sömürü sistemi, işçi sınıfı üzerinde böyle bir baskıyı her zaman kurmuştur, ancak tarihsel dönemeçlere baktığımızda işçi sınıfının bu baskının yanında kendi mücadelesini de kurduğunu görmekteyiz. Günümüz kapitalist birikim modelindeki tüm emek süreçlerinde yaygın olan sömürü, esneklik ve güvencesizliğin getirdiği özellikler sadece prekaryaya değil tüm işçi sınıfına ait özelliklerdir. İşçi sınıfı da “kapitalizme içkin olan yapısal güvencesizliği kendisiyle birlikte ortadan kaldırabilecek, bu anlamda “kendi kurtuluşuyla birlikte insanlığın kurtuluşuna yol açacak” potansiyele sahip olan öznedir (Oğuz; 2011: 19).

Sonuç olarak, toplumsal süreçten dışlanma olarak algılanan, esnek ve güvencesiz çalışma politikalarının artmasıyla birlikte, sanayi proletaryasından daha yoksul, güvencesiz ve geleceksiz bir sınıfın doğuşuna işaret etmek, sınıf mücadelesi ve işçi sınıfının kendi iletişimsel süreci denkleminde oldukça sorunlu bir yere oturmaktadır. Farklı özellikleri ele alarak ayrı ve yeni bir sınıf oluşturma arayışı; hatta bu “yeni sınıfa” birtakım mücadele misyonlarını biçmek, işçi sınıfının, sınıf mücadelesi sürecindeki birlikteliğinin parçalanması sonucunu doğurmaktadır. Kapitalizmin kendini güncel krizlerine göre yeniden üretmesi, emek politikalarında çeşitli saldırıları da beraberinde getirmektedir. Bu saldırıların sonuçlarından sadece bir tanesi olan güvencesizlik, ayrı bir sınıf oluşumunun gerekçesi olarak görülmemelidir. Daha önce de belirtildiği gibi, prekaryanın çıkış noktasını oluşturan güvencesizlik, kapitalizmin tarihsel sürecine bakıldığında her dönem kendisini farklı şekillerde var etmiştir. Dolayısıyla işçi sınıfının

kısmi ortak noktaları üzerinden yeni bir kavramlaştırma çabası, sınıf mücadelesi eksenini kaydırırken, işçi sınıfı içerisindeki iletişimsel birliği de parçalayacaktır.

Farklı sınıf tanımlamalarına girişmenin işçi sınıfının iletişimsel süreci ile olan bağı ise dayanışma ve kolektif hareket edebilme dinamikleri ile ilgilidir. Çalışma kolları farklı olsa da temelde yatan sömürü koşulları ve üretim araçları sahipliği, bize işçi sınıfı kavramının hala geçerli olduğunu göstermektedir. Farklı çalışma kollarına yeni kuramsal isimler bulmak, aynı zamanda mücadele koşullarına da farklı analizler getirmeyi gerektirir. Farklı sınıf ve her sınıfa göre farklı mücadele yöntemleri sunmak, en başından işçi sınıfının kurtuluşunun ortak mücadeleye dayanması gerekliliğini yok saymak anlamına gelmektedir.

Kapitalizmin, işçi sınıfının ortak dayanışma, kolektif karar alma ve direniş mekanizmalarını engellemek amacıyla oluşturduğu emek süreci yapılanmaları halihazırda sınıfın iletişimsel pratiklerini engellemektedir. Bunun yanında işçi sınıfının farklılaştığı, yok olduğu ya da yeni sınıfların olduğu iddiaları, işçi sınıfının kolektif bir iletişime dayalı kurgusunu yok etmenin yanında kapitalizmin kurgusuna yarayacak şekilde sınıf direnişi ve mücadelesinin ön koşulu olan dayanışmayı da engelleyecektir.



II. KISIM

TÜRKİYE’DE MEDYA PLAZALARINDA SINIF VE İLETİŞİM

3. MEDYA PLAZALARINDA EMEK SÜRECİNİN DÖNÜŞÜMÜ VE İLETİŞİME ETKİSİ

Türkiye’de 1980’ler ile birlikte küreselleşme politikalarına bağlı olarak gerçekleştirilen neoliberal dönüşüm ve bunun devamı olarak özelleştirmeler ve tekelci politikalar, emek cephesinde ciddi bir yıkım meydana getirmiştir. Kamu kurumlarının patronlara devredilmesi şirketleşmenin önünü açmış ve işçi sınıfının esnek, düşük ücretli ve yoğun sömürü koşulları altında çalışmalarını da beraberinde getirmiştir. Üretim yapısında emek sürecini belirleyen “Post-fordist” örgüt yapılanmalarının varlığı, emek sürecinde de birçok değişimi ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla işyerinde farklı örgütsel yapılanmalara gidilmiştir.

Bu doğrultuda oluşturulan “bürokratik” örgüt yapılanması ile birlikte “altı yönetim kademesi” nin varlığından söz edilebilir. Kademenin en üstünde yer alan “üst yöneticiler” in sorumluluğu, koordinasyonun sağlanması, işçinin işe alınması kararı ve “genel amaçların belirlenmesi” olarak belirlenir. Üst yöneticilerin altında “Uzmanlar” bulunmaktadır. Bu grup içerisinde yüksek eğitim gören personeller olarak, mühendisler, “ürün dizayn edenler”, reklam uzmanları vs. yer almaktadır. “Genel olarak işlevleri, teknik bilginin, genel ve özel organizasyonel amaçların başarılmaları için uygulanmasıdır.” Uzmanların altında ise “orta yönetim” bulunmaktadır. Orta yönetim, üst ve alt kademeler arasındaki iletişimi sağlamakla yükümlüdür. Bir alt kademede de “memurluk işlerini yürütenler” yer almaktadırlar. Bu grubun altında ise “aşağı düzey deneticiler”,

Çalışanların denetlenmesi ile görevlilerdir ve yönetim ile işçiler arasındaki iletişimi sağlarlar. En alt basamakta ise işçiler yer almaktadır (akt. Belek, 1999: 105-106).

Bu örnekte görüldüğü gibi işyerlerinde örgütsel yapılanmalardaki dönüşüm, hiyerarşik katmanlar oluşturularak, işin daha da parçalı organize edilmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda üretim sürecinde birbirine bağı olan bu parçalı yapılanma, kendi içinde de bir denetim mekanizmasının oluşumunu sağlayarak, işçilerin emek sürecindeki kontrolünü de gerçekleştirir haldedir. Bu durumda, üretim sürecindeki ürünün sadece belli bir aşamasından sorumlu olan işçilerin hem ürüne ve kendi emeğine yabancılaşması hem de vasıfsızlaşması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu konu “Medya Plazalarında Vasıf ve Denetim” başlığı altında ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.

Türkiye’de 1980’lerle birlikte bütün çalışma türlerinde olduğu gibi medya sektöründe de patronlaşma dönemi başlarken, emek cephesinde ciddi yıkımlar meydana gelmiştir. Öncelikle sermayenin medya sektörüne girişı ile birlikte, habercilik, “kamu hizmeti” anlayışından çıkarılarak, sermayeye kar sağlayacak şekilde yeniden dönüşüm geçirmiştir⁸. Dolayısıyla bu süreçte, çalışanların “iş güvencesi ve editoryal bağımsızlığı” giderek azalmış, sendikal haklar da oldukça kısıtlanmıştır (Özsever, 2004: 200). Bunun yanı sıra, bir bina yapısından çok daha farklı olarak, çok katlı binalarda açık ofis ya da camekan odaların kullanımının, işçilerin hiyerarşik ya da iş kolu konumlarına göre belirlenmesi, üretim sürecindeki işçilerin kendi iletişimsel süreçlerine de yansımaktadır.

“İdari Personel” olarak kadrolu çalıştığını belirten Adnan, çalıştığı medya kurumu plaza yapılanmasına girmeden önce, çalışma arkadaşları ile iletişimlerinin daha samimi olduğunu belirtiyor. Çalışma saatleri dışında da ailece görüşmelerin devam ettiğini

⁸ “1980 sonrası yeni patronların medyaya girişıyla birlikte, medyanın mülkiyet yapısındaki değışim dengeli bir süreç izlememiştir. Daha karlı alanlar olmakla birlikte iş çevrelerinin medya alanını seçmesinde, bu gücü bir “silah” olarak kullanıp diğerk sektörlerde etkinlik kazanmak ve kamu ihalelerini alabilmesinin önemli derecede rol oynadığı görülmüştür(Özsever, 2004: 114).”

belirtirken, kurumun plazaya dönüşmesinden sonra “kimsenin kimseyle konuşmadığını” belirterek durumu şöyle aktarıyor:

Daha önceden medya kurumlarında çok çalıştım ama o zamanlar binalar vardı. Binaların içini bölerdik çalışırdık. Kıyaslama yaparsak, profesyonel anlamda burası daha iyi ama diğer arkadaşlık, ilişki, insan ilişkilerini daha ön planda tutarsak; her şey profesyonel düşünülmüş burada ama işte insan ilişkileri kalmıyor, arkadaşlık kalmıyor, yakınlaşma kalmıyor ama diğer tarafta, bizim eski bina olarak göz önünde bulundurulursa oradaki arkadaşlık, çalışma hayatı tamamen çok iyiydi ama buraya gelince plaza hayatı. Her şey resmileşti. (Adnan 44 yaşında)

Adnan’ın da aktardığı gibi, medyanın şirketleşmesi ile birlikte profesyonel çalışma tarzı disipline edilerek, işçiler arası iletişim de buna göre dönüşüm geçirmiştir. Çalışan sayısının arttırılması ve yeni işkollarının ortaya çıkması ile birlikte parçalı bir üretim süreci ortaya çıkarken, plazanın kendi mekânsal dizaynı da çalışanların aralarındaki iletişimi oldukça etkilemektedir. Mekânsal dönüşümün yanı sıra emek sürecinde de esnek, güvencesiz ve düşük ücretli çalışma, çalışanlar için oldukça yorucu ve stresli bir çalışma düzlemini de beraberinde getirmiştir.

Böylesi bir ortamda yapılan görüşmelerde, ister taşeron ister haber üretim sürecinde çalışan içerik emekçileri olsun, bütün çalışanlar söz konusu stres ve yıpratıcı çalışma koşulları nedeniyle, kendi içlerindeki iletişimin de stresli ve rekabete dayalı olduğunu belirtmektedirler. Aralarında kurdukları iletişim, çalışma sürecindeki temas kurma gerekliliğinden kaynaklanırken, plazada çalışanların hepsi birbirlerini tanımamaktadırlar. Dolayısıyla çalışanlar arasındaki iletişim, her bir üretim sürecinde birlikte çalışmak zorunda kalınan işçilerle sınırlı görünmektedir. Bu tür bir iletişim de iş yoğunluğunun ve hızının baskısı altında devam ederken, strese dayalı gerginlikler ve gerilimler ile birlikte kendini var etmektedir.

Medya plazalarında yapılan görüşmelerde çalışanlar arası iletişimin, “mesleki gereklilik” ile sınırlı kalmasının nedenlerine bakıldığında, emek sürecinin yıpratıcılığından bahsetmek mümkündür. Söz konusu yıpratıcılık, sermayenin karını

maksimize etmesinin yanı sıra işçi sınıfı üzerinde denetim ve kontrol mekanizmalarını kurması gerekliliğinden de kaynaklanmaktadır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin artması ile birlikte, medya plazalarında çalışanlar hem daha üretken olmak zorunda kalmışlardır hem de söz konusu teknolojik üretim araçları tarafından denetlenir hale gelmişlerdir. Ayrıca medya sektörü, bilgi iletişim teknolojilerinin yoğun kullanıldığı yerlerden biridir. Teknolojik araçların üretim süreci içerisinde yer alması, “emek gücü ve üretim araçlarının yeni örgütlenme tarzları” olarak belirlemektedir(Belek, 1999: 49).

Söz konusu teknolojik üretim araçları, hem üretim sürecini kısaltarak daha çok üretim yapmanın önünü açarken, bir yandan da sömürü mekanizması olarak işlev görmektedirler. Haber üretim sürecinde, uzun ve yoğun mesai saatlerinin yanı sıra daha çok üretkenlik adına hızlı ve dikkatli olma gerekliliği, medya plazası işçileri üzerinde ciddi bir sömürü de yaratmaktadır. Hızlı ve dikkatli olmak zorundadırlar çünkü tekelci sermaye düzeninde şirketler birbirleri ile rekabet etmek zorundadırlar. Medya şirketleri de kendi aralarında zaman ve üretkenlik açısından rekabet etmek zorundadırlar zira bu rekabette en başarı olan şirket en çok kar sağlayan şirket de olacaktır aynı zamanda. Dolayısıyla günümüz tekelci medya plazalarında, sermayenin kar elde edebilmesi için, muhabirlerin, kameramanların olay yerine hızlıca ulaşması, olayı rakip medya şirketlerinde çalışan meslektaşlarından daha önce haber haline getirmesi, haber montajında çalışanların zamanla yarışır şekilde haberi montajlayarak haber müdürüne göndermesi gibi, medya çalışanları üzerinde baskıya dayalı ciddi sorumluluklar bulunmaktadır.

Bunun yanı sıra, medya plazalarındaki üretimlerin, sermaye-devlet ilişkisi paralelinde gerçekleşmesi, haber üretiminin “kamu hizmeti” halinden çıkmasına neden olmuştur. Dolayısıyla sermaye ve devlet ideolojisine yönelik haber üretme gerekliliği, üretim sürecinde çalışanlar üzerinde oto sansür baskısını da ortaya çıkarmıştır. Bunun

sonuçlarından biri de nitelikli çalışanlara ihtiyacın azalması olmuştur. Üretilen haberin niteliğinden ya da gerçekliğinden çok sermaye ideolojisi ile işlenmesi ihtiyacı, nitelikli çalışanlara duyulan ihtiyacı da azaltmıştır. Muhabir Demet bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Tekelleşme öncesi bize daha çok değer veriliyordu sanki. Belki de hani tekelleşme hep vardı, hiçbir zaman hiç yok değildi ama en azından o zaman daha fazla çalışana değer vardı. O yüzden de insanlar şey diyorlardı, ben burada çalışmak istemiyorum deyip kapıyı çarpıp çıktığında atıyorum A kanalından çıktığında B kanalı, sen iyi bir çalışansın, benimle çalış diyorlardı. Ama şimdi, geriden gelen çok insan var, iletişim fakültesi mezunu ya da herhangi başka bir bölüm mezunu ama bu işi yapmak istiyor işte onun tanıdıkları, bunun tanıdıklarını da katıyorum bu işe, torpili kesinlikle katıyorum. Diğer kesimi de katıyorum, bizler gibi hani çalışıp, staj yapıp başlayan. Çok insan istiyor bu işi isteyen. Adam diyor ki, artık kalite kalmadı, sen yapmazsan bir başkası da yapar. Sen yani evet bu kadar iyi olabilirsin ama öteki de yani bir şekilde bu işi yapar diyor. Ve yani o yüzden bence bunlar. (Demet, 29 yaşında)

Haber üretim sürecinde çalışanların deneyimlerinin bir benzeri de taşeron olarak çalışan güvenlik personelleri, muhabir ve kameramanları haber yerine ulaştırmadan sorumlu şoförler ve temizlik görevlileri tarafından yaşanmaktadır. Plazalarda çalışan işçi sayısının artması ile birlikte iş yüklerinin de arttığını belirten taşeron çalışanlar, hiyerarşi ve statüye dayalı bir ayrımın da olduğunu söylemektedirler. Burada taşeron çalışanlar ve onların çalışmalarını düzenleyen ve denetleyen idare amirleri olarak ikili bir hiyerarşik yapıya sahip bir çalışma örgütlenmesi mevcuttur. Çalışanlar hem kendilerini kiralayan taşeron şirkete hem de çalıştıkları plaza kurumuna karşı sorumlu durumdadırlar. Dolayısıyla iki ayrı sermaye grubu tarafından denetim ve baskı altında bulunmaktadır.

Taşeron çalışanlar da medya plazalarındaki dönüşümden etkilenmişlerdir. Medya kurumlarının plazalaşmasına bağlı olarak artan işçi sayısı ve iş yoğunluğu, taşeron çalışanların üzerinde de olumsuz etki yaratmıştır. “Danışma Görevlisi” olarak taşeron çalışan Meltem’in aşağıdaki cümleleri, emek sürecindeki bu dönüşümün yansıması olarak değerlendirilebilir:

Daha önceki çalıştığım kanalla şimdiki aynı değil çünkü en başta kurumsal bir yer. Çalışma şartları çok farklı. Çalıştığımız personel sayısı çok fazla eskiden çalıştığım yere göre. Bire bir muhatap olduğumuz insan sayısı çok daha fazla

burada. Yani burada aslında danışma görevlisi olarak geçiyoruz ama -ben kendi adıma- bir nevi bütün binanın sekreterliği gibi de düşünebilirsiniz. Yeri geliyor santral görevlisi olarak çalışıyorum. Yani çok yönlü çalışıyorum aslında. Danışma görevlisi olarak işe alındım. İşte santrale ihtiyaç olduğunda bakacaksın denildi. Eskiden haftada 1-2 gün baktığımda şimdi daha da çoğaldı yüküm. (Meltem, 42 yaşında)

Medya kurumlarının holdingleşmesini emek cephesinden iki boyutta analiz etmek mümkündür. Bunlardan ilki, medyaların şirket mantığı ile işleminin üretim sürecine de yansımalarıdır. Şirket mantığından kastedilen, medya kurumlarının patronlara karşı sağlayacak şekilde işlevselleştirilmesidir. Karın elde edilebilmesi için ise, esnek çalışma, uzun iş saatleri, düşük ücret medya plazalarında çalışan işçilerin karşılaştığı bir olgu haline gelmiştir. Dolayısıyla medya plazaların “iletişim endüstrileri” niteliği ile birlikte, emek süreci büyük bir değişime uğramıştır. Yukarıda analiz edilmeye çalışılan medya plazalarındaki emek sürecinin geldiği boyut, haber üretiminin endüstriyel özelliğinden kaynaklı olarak düşünülebilir.

Sonuç olarak medya plazalarında çalışan işçiler arasındaki iletişimsel sürecin, üretim noktasından bağımsız düşünülemeyeceğini görmekteyiz. Plazanın mekânsal kurgusu, işçiler arasındaki hiyerarşik örgütlenme, esnek, uzun ve belirsiz süreli çalışma ve düşük ücretler hem taşeron çalışanlar hem de haber içeriği üretiminde çalışanlar arasında iletişim kopukluğunu ortaya çıkarmaktadır. İşçilerin sadece kendi üretim noktasında çalışanlar ile iş gereği iletişim kurma zorunluluğu ve tekil arkadaşlıklar dışında yoğun bir iletişim akışının olmadığı görülmektedir. İşçi sınıfının kendi içinde bu şekilde ayrıksı ve parçalı olması sermaye için birçok tehdidin de ortadan kalkması anlamına gelmektedir. Çalışanların iletişimsel sürecinin önemi, sömürü karşısında bir arada hareket edebilme potansiyelinden kaynaklanmaktadır. Hem taşeron hem de diğer çalışanların hiyerarşik konumları ya da aldıkları ücret farklılıkları ne olursa olsun, bu durumdan rahatsız oldukları ve bunun bir haksızlık olduğunun farkında oldukları gözlemlenmektedir. Ancak aralarındaki iletişimsel kopukluk, bu tür haksızlıklar karşısında birlikte düşünmelerinin, bir arada harekete geçebilmelerinin önünde ciddi bir

engel olarak durmaktadır. Medya çalışanları açısından sendikal bir gücün bulunmayışı ve aynı zamanda işten çıkarılma korkusu da bu engellerden sayılabilir.

Medya plazalarında çalışanların emek süreçlerinin dönüşümünü üç başlık altında incelemek gerekmektedir. Plaza çalışanlarının uzun ve belirsiz çalışma saatleri, düşük ücret alıyor olmaları ve işten atılma korkularını tetikleyen “esnek çalışma ve güvencesizlik” başlığı ilk olarak ele alınacaktır. Yine emek sürecinin dönüşümü bağlamında esnek çalışma koşulları ve günümüzde çok yaygın olan taşeron çalışma sisteminin örgütlenme önündeki engeller olarak, “sendikal haklar ve örgütlülüğün tahribatı” başlığında değerlendirilecektir. “Vasıf ve Denetim” olarak tartışılacak son başlıkta ise, medya plazalarında bilgi ve iletişim teknolojilerinin yoğunluğu ile birlikte denetimin nasıl sağlandığı, bunun yanında aktif ve hızlı bir emek sürecinde, çalışanların vasıfsızlaşma halleri, yapılan görüşmeler üzerinden tartışılacaktır.

3.1. Esnek Çalışma ve Güvencesizlik

Esnek çalışma ve beraberinde getirdiği güvencesiz çalışma ortamı, sermayenin kar döngüsünü arttırmak ve maliyetten kaçınmak için çareyi emek gücünün çalışma koşullarında değişiklik yapılarak bulunan bir çözümdür. Esnek çalışma koşulları, kapitalizmin 1970’lerde yaşadığı krizle birlikte, bu krizden çıkmanın bir yolu olarak ve aynı zamanda üretimde kar ve verimliliği sağlamak adına geliştirilmiş bir stratejidir. Kapitalist krizler, bir yandan, sistemin devamlılığının sağlanmasının önünde engel oluştururken, bir yandan da bu engelleri aşabilecek ve tekrar kar elde edilebilecek yeni mekanizmaların kurulmasının ortamını yaratmaktadır. Söz konusu engellerin ortadan kaldırılması ve tekrar artı değer elde edilebilmesinin ön koşulu ise toplumsal ilişkilerde, yapılarda ve kurumlarda köklü bir değişikliği gerekli kılmaktadır (Ansal, 1999: 12).

Üretim sürecindeki emek rejimlerinin yeniden gözden geçirilmesi ve dönüştürülmesinin temelinde, kapitalist krizin yanı sıra, Taylorist dönemin, işçi sınıfının, çalışma koşullarına karşı hak arayışının da önünü açması, sermayenin işçilere taviz vermesini gerektirecek ortamın varlığı yer almaktadır. Dönemin üretim modelinde, işçilerin aynı mekânda emek sürecine tabi olmaları, sermayenin denetimini arttırırken, bir yandan da işçilerin kolektif karar alma süreçlerinin önünü açmıştır.

Üretim aşamalarının tek çatı altında toplanması ve çalışma sürelerinin standartlaşması, işçilerin ortak çıkarları ve haklarını elde etme talepleri için uygun bir ortam hazırlamıştır. Aynı zamanda üretim sürecinin her aşamasının birbirine bağımlı halde gerçekleşmesi, işçilerin gerçekleştireceği en ufak direnişin bile, üretimin devamlılığını bozacak bir avantaj haline gelmiştir (Müftüoğlu ve Bal, 2014: 217). Böylece hem sendikal haklar hem de işçi grevlerinin önü açılmış, işçiler görece belli haklar elde edebilmişlerdir. Ancak işçi sınıfına verilen hakların kapitalist sistemdeki karşılığı ise çalışma düzenine entegre olmalarıdır. Söz konusu hakların karşılığı olan toplu sözleşme sistemi, “işçi sınıfının, burjuvaziye, sistem dışına çıkmayacağı yönünde verdiği kolektif taahhüt” olarak görülmektedir (Belek, 2010: 25).

Bu dönemdeki sendikal hareketliliklerin işçi mücadelesinin önünü açmasının yanı sıra, dönemin sendikalara biçtiği rol nedeniyle sendikalar, sınıf siyaseti açısından oldukça sorunlu bir yapılaşma haline bürünmüştür. Böylece günümüz sendikacılığının da mevcut halinin temellerini oluşturduğu bu dönem, tartışmalı bir sendikacılık anlayışının önünü açmaktadır. “Sendikal Haklar ve Örgütlülüğün Tahribatı” başlığında bu konuya değinilecektir.

Taylorist dönemdeki emek süreci uygulamaları, sendikalaşmanın ve işçilerin hak arayışlarının artması, bir yandan da kapitalizmin 1970’li yıllarda girdiği kriz nedeniyle sermaye için bir tehdit oluşturmuştur. Dolayısıyla yeni bir esneklik rejimi ile birlikte hem sermayenin krizinin aşılması için hem de işçi sınıfı üzerinde farklı denetim

mekanizmaları geliştirmek için emek süreci üzerinde yeni stratejiler gündeme gelmiştir (Müftüoğlu ve Bal: 2014: 219). Bu dönemde, İtalya ve Japonya modelleri karşımıza çıkmaktadır. Bu modeller, dünya pazarında sermayeler arası rekabet ve esnekliğe bağlı verimlilik açısından, sermayenin kar oranlarında ciddi artışlar sağlamıştır (Ansal, 2004: 164).

1960'lı yılların sonlarında, sendikalaşmanın sermaye açısından tehdidini engellemek amacıyla İtalya modeli, esnek uzmanlaşmayı gündeme getirmiştir. Bu modelle birlikte iş yerlerinin parçalanması, kapitalizmin emeğe saldırısının en önemli silahlarından biri olarak görülebilir (Savran, 2014: 149). Böylece işçilerin tek bir patron ile karşı karşıya gelmesi engellenmekte, aynı çalışma alanında farklı sermayedarlara bağlı olan işçilerin bir arada örgütlenme potansiyeli de ortadan kalkmaktadır.

Esnek uzmanlaşma modeli sonucunda, taşeron ve fason üretimlerle birlikte hem güvencesizlik artarak işçi sınıfının işten atılma korkusu ile birlikte işe bağlılığı arttırılmakta, hem de işçi sınıfının kolektivitizasyonunun ve ortak çıkarlar için bir araya gelme olasılıklarının önü kapanmaktadır. Güvenlik Görevlisi olarak taşeron çalışan Derya işten atılma kaygısını şöyle anlatıyor:

Bir de taşeronda şu var. Bizi de artık taşeron gibi güvencesizleştirdiler ve ne zaman işten çıkacağımız belli değil her an kapıya konulabiliriz. Özel şirketlerin için hepsi için geçerli bu. şu an kurumsal bir binadayız, özel şirket burası sonuçta. Hani Hürriyet kadrosunda da olsan, Kanal D kadrosunda da olsan işten çıkarılmama gibi bir garantin yok. Çünkü sonuçta özel sektör çalışanısın. Kamuda değilsin. O yüzden hepimiz için geçerli bu...Yılsonlarında, personel çıkarımı olacağı zaman ufaktan bizim de korkularımız oluyor tabi ki. İşten çıkarılır mıyız ya da ne bileyim bazen dönem dönem taşeron firmaların ihalelerinin olduğu zamanlarda böyle görüşmeye gelen çıkan oldukça acaba cidden şirket değişecek mi, yeni gelen şirket, taşeron firma bizi işten atar mı ya da haklarımızla tekrar devam etmemizi sağlarlar mı diye düşüncelerimiz zaman zaman oluyor tabi. (Derya, 34 yaşında)

Böylesi bir durumun yanı sıra sendikalaşma da mümkün görünmemektedir. Üretimin belli aşamalarının, başka işletmelere devredilmesi ya da iş yerinde başka işçilerin istihdamı ile gerçekteştirilmesi, hem sendikasızlaşmayı hem de daha düşük maliyetle daha çok kar elde edilebilmesini sağlamaktadır. Taşeron çalışma sistemi,

güvencesiz, sözleşmesiz ve yasal olmayan emek istihdamı anlamına gelmekle birlikte dolayısıyla sendikalaşmanın da önünü tıkamaktadır (Ansal, 1999: 14).

Japonya modeli ise yine üretkenlik ve kar oranını arttırmaya yönelik, “toplam kalite”, “tam zamanlı üretim” ve “kalite çemberleri” gibi stratejilerle üretkenliği arttıran bir yöntemdir (Ansal, 2004: 164). Bu stratejilerden “toplam kalite kontrolü”, ürünün kalitesinin denenmesinin sorumluluğunu, yine aynı ürünü üreten işçiye devretmektedir. Böylece Taylorist dönemde, başka çalışma birimin sorumluluğunda olan ve hataların daha sık yaşandığı süreç sona ererek, ürünün kalite kontrolünün her üretim biriminin sorumluluğunda olması, sıfır hata hedefi ile en az maliyeti de sağlanmış olmaktadır. (Ansal, 1999: 14).

Tam zamanlı üretimde hedeflenen ise, talebin anlık olarak karşılanabilmesi esnekliğine sahip olmak anlamına gelmektedir. Böylece Fordist dönemin stoklarda bekleyen ölü sermayesinin yerini, anlık üretim almıştır. Kalite çemberlerinin kurulması ile birlikte, işçilerin üretim sürecindeki sorunların ve verimliliğin artırılması için çözüm bulmaları sağlanmaktadır. Böylece işçilere, “üretimde söz sahibi olma” sorumluluğu yüklenerek, işletmenin verimliliğinin ve karının artması için ellerinden geleni yapabilme yeteneği kazandırılmaktadır. Böylesi bir sistem, işçilerin sadece iş zamanı içerisinde değil, iş zamanı dışında da verimliliği ve kaliteyi artırmanın yollarını düşünmesini sağlamaktadır. Böylece, kapitalistin, işçinin emek gücünü iş zamanı dışında kullanabilmesi ile birlikte, boş zamanlarını da kendisi için harcanan süreye dönüştürdüğünü görmekteyiz(Savran,2014:147). Ve bu boş zaman, işçinin kapitaliste “gönüllü” olarak hizmet ettiği, kendi sömürsünün arttırılmasını “kendi isteği doğrultusunda” gerçekleştirdiği bir düzlem haline gelmektedir.

Geliştirilen bu politikalar “işçinin kapitalist üretim tarzına alıştırılması” olarak düşünülebilir (Braverman, 2008: 147). Bu, bir bakıma işçilerin, sömürü ve kötü çalışma koşullarına alıştırılması ve buna rıza göstermelerini sağlamaktır aynı zamanda. Zira

işçilerin varlığı, üretim sürecindeki koşullar ve işçilerin bilinç düzeyi ne denli iyi ya da kötü olursa olsun, sermaye için her zaman tehdit unsuru olmaktadır.

İşçiyi kapitalist sömürü koşullarına alıştırmaya biçiminden söz ederken, esneklik politikalarını sermayenin nasıl sunduğunu görmek gerekmektedir. Sermaye açısından esneklik politikaları, işçinin bilgi ve becerilerinin artmasını, işçinin gereksinim halinde başka bir işi yapabilecek beceriye ve vasa sahip olmasını ifade etmektedir. Söz konusu bilgi ve becerilerin yanı sıra, kalite çemberi uygulamaları sayesinde işçilere üretim ile ilgili sorumluluk verilmesi, işçi-işveren arasındaki rekabetin yerini uzlaşmaya bırakmasını sağlamaktadır (Ansal,1999:18-19). Sermaye, böylece eski çalışma sisteminin işçiler üzerindeki baskısının ortadan kalktığını, bunun yerine işçinin daha özgür ve daha katılımcı ve vasıflı bir emek sürecine girdiğini iddia ederek kendini meşru kılmaya çalışmaktadır.

Sermaye tarafından, söz konusu esneklik politikaları ile, her ne kadar işçi açısından olumlu sonuçlar doğurduğu izlenimi verilse de emek sürecinde yaşanan derin sömürü apaçık ortada durmaktadır. Sonuçta, yalın üretimin kendisi, artı değerin artırılma çabalarının sonucudur. 1970'li yılların krizi her ne kadar uluslararası sermaye grupları arasındaki rekabet girişimi ile birlikte anılsa da uygulanan yalın üretim politikaları yine her krizde olduğu gibi, işçi sınıfının daha fazla sömürülmesi ile birlikte kar elde edebilmek ve krizi bu şekilde atlatabilmekle sonuçlanmıştır. Bu sonucu sağlayan faktör ise, söz konusu uluslararası ekonomik krizin yükünü işçi sınıfının ücretine ve emek-zamanına daha çok el koyarak atlatmak olmuştur (Savran, 2014: 153). Her koşulda sermaye, krizlerinin telafisini işçi sınıfının üzerinden kar sağlayarak gerçekleştirmektedir:

Üretim yığılı, ve bunun sonucu olarak da daha geniş pazarlara olan gereksinim büyüdükçe, salt bu nedenden ötürü olsa bile, her bir önceki bunalım, dünya pazarının karşısına, o zamana dek ele geçirilmemiş ya da yalnızca yüzeysel olarak sömürülen bir pazar çıkardığından, dünya pazarı giderek daha çok daralır, giderek daha az sayıda sömürülecek pazar kalır, bunun sonucu olarak

da bunalımlar daha sıklaşır ve daha şiddetlenir. O, hem seçkin, hem de barbar bir efendi olarak, kölelerinin cesetlerini, bu bunalımlar sırasında canvermiş işçi kurbanlarının tümünü kendisiyle birlikte mezara sürükler. Böylece görüyoruz ki, eğer sermaye hızla büyürse, işçiler arasındaki rekabet bununla kıyaslanamayacak bir hızla büyür, yani işçi sınıfının istihdam araçları, geçim araçları buna oranla çok daha fazla azalır, ama bununla birlikte, sermayenin hızla büyümesi ücretli emek için en elverişli koşuldur (Marx, 2012: 55).

Dolayısıyla esnek çalışma sistemi ile birlikte, standart çalışma saatleri ortadan kalmış, güvencesizlik artmış ve işçi sınıfının mücadeleleri sonucu kazanılan asgari ücret, hafta sonu tatili, fazla mesai ücreti, 8 saatlik iş günü gibi kazanımlar yitirilmiştir (Yurtsever, 2016: 91-92). Bunların yanı sıra otomasyon ve üretimin bilgisayarlaşması ile birlikte az sayıda nitelikli iş gücüne duyulan gereksinim işsizliği de beraberinde getirmiştir.

Sermayenin, işçilerin üretim süreçlerini denetlemekle görevlendirdiği işçilerin yerini makineler almaktadır. Aynı zamanda karmaşık işleri makinelerin üstlenmesi, işçilerin vasıfsızlaşmasını da arttırmaktadır. Az sayıda nitelikli işçinin, makineleri kullanarak üretim sürecinde bulunmasının yeterli olduğu bu sistemde, çok sayıda işçi işsizlikle karşı karşıya gelmektedir (Öngen, 1995: 324). Dolayısıyla esnekliğin emek açısından karşılığı, vasıfsızlaşma ve aynı zamanda işsizliğe karşı güvencesizlik olmuştur.

Söz konusu güvencesiz çalışma ile birlikte kadın ve çocuk işçilerin sayısının artmış, teknolojinin üretim sürecine dahil olmasıyla birlikte emeğin vasıfsızlaşmış, uzun çalışma saatlerinin yanı sıra iş yoğunluğunun artması ve düşük ücret ile birlikte ciddi bir sömürü ortaya çıkmıştır (Özuğurlu, 2009: 127).

Esnek çalışma koşulları, sermayenin üretkenliği arttırmak için uyguladığı emek rejimi politikalarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada sömürünün kaynağı olarak artı-değer ve görelî-artı değeri⁹ görmekteyiz. Kapitalizm her dönem gerek baskıcı

⁹ Marx (2015: 308), artı-değerin iş saatlerinin uzunluğu ile belirlenen halini mutlak artı değer olarak; iş saatlerinin kısaltılması ancak bu kısa saatler içerisinde yine üretkenliğin artırılması ile elde edilen artı değeri de görelî artı değer olarak adlandırır.

gerek “iyileştirici” uygulamalarla üretim sürecinde değişiklikler yapsa bile, kendisini kapitalist yapan artı-değer unsuru hiçbir zaman değişmemiştir.

Sanayileşme ile birlikte kapitalizmin emek sürecine uyguladığı politikalar, emek-zamanın sömürüsü açısından uzun çalışma saatleri ile kendini var etmiştir. Çalışma saatlerindeki esneklik ile birlikte var olan mutlak artı değer sistemindeki sermaye mantığını Marx şöyle açıklamaktadır:

İş günü, emek gücünün kendisini yeniden üretmek için gerekli olan emek-zamanın ne kadar ötesine uzatılabilir? Bu sorulara, görülmüş olduğu gibi, sermaye şöyle cevap verir: İş günü, 24 saatlik tam günün, emek gücünün yeniden işe koşulabilmesi için mutlak gerekli birkaç dinlenme saati çıktıktan sonraki kısmıdır. Şurası, daha baştan, apaçık bellidir: işçi bütün hayatı boyunca emek gücünden başka bir şey değildir; bunun için de, kendisinin kullanılabilir bütün zamanı, hem doğal nedenlerle hem de hukuken emek-zamandır, yani sermayenin değerlendirilmesine aittir.... Sermaye, temiz hava alması ve güneş ışığı görmesi için gereken zamanı işçinin elinden zorla alır .Sermaye, yemek saatlerinden tırtıkladığı zamanları her fırsatta üretim sürecine katar; öyle ki, sadece bir üretim aracı durumunda bulunan işçiye, yemeği, buhar kazanına kömür, makineye yağ verir gibi verilir .Yaşam gücünün toplanması, yenilenmesi ve zindelik kazanması için gereken sağlık, uyku, mutlak olarak tükenmiş bir organizmanın canlılığını tekrar kazanabilmesi için zorunlu olan süreye indirilip dondurulmuştur (2015:259).

Yalın üretim modelinde de hala uygulanagelen bu strateji, kapitalistin, işçinin iş saatleri dışındaki zamanını da elde etme çabası ile kendini göstermektedir. Esnek üretim sürecinde çalışma saatlerinin belirsizliği ve uzunluğu devam ederken bir yandan da en yüksek verimliliği elde etmek için göreceli artı-değer politikaları da karşımıza çıkmaktadır. Göreceli artı-değer elde etmek için, ücret düşüklüğü ya da emeğin üretkenlik kapasitesinin sonuna kadar kullanılması karşımıza çıkmaktadır. “Tam Zamanında Üretim” ile birlikte işçilerin anlık ve hızlı bir şekilde üretimde bulunması, “ölü zamanlar”ının sermaye lehinde değerlendirilmesi ve “tamponsuz üretim” olarak adlandırılan az sayıda işçi ile en yüksek üretim verimliliğinin sağlanması, göreceli artı-değer elde edebilmeyi sağlayan uygulamalardır (Savran, 2014: 154-157).

Görüldüğü gibi esneklik ve güvencesiz istihdam bir yandan işçilerin emek süreci içindeki kontrolünü, bir yandan yedek işçi ordusunun sayısının artması, bir yandan

işçilerin “sömürü” deneyimlerine rıza göstermesi şeklinde kendini var etmektedir. Bu bağlam içerisinde sınıfın dayanışmacı ve kolektif bir iletişim düzeyinin nerede durduğunu görmek önem arz etmektedir. Zira güvencesizlik ile birlikte gelişen işten atılma korkusunun yaygınlaşması, esnekliğin getirdiği uzun ve yoğun çalışma şartları, sınıf içinde rekabete neden olmaktadır. Sennet (2014: 9), yeni kapitalizm çağı ile birlikte emek sürecindeki esneklik politikalarının işçi sınıfı üzerindeki etkilerini inceleyen “Karakter Aşınması” adlı çalışmasında şöyle belirtir: *“İşçilerden seri hareket etmeleri, her an değişime hazır olmaları, sürekli olarak risk almaları, düzenlemelere ve formel prosedürlere giderek daha az bağlı kalmaları isteniyor.”*

Medya plazalarında da geçerli olan esnek çalışma koşulları, çalışanlar açısından oldukça yıpratıcı bir emek sürecine tabi olduklarını göstermektedir. Çalışanlar ile yapılan görüşmelerde içerik üretimi çalışanları, uzun ve esnek çalışma saatlerinin yanı sıra belirsiz haber akışlarının hızına ayak uydurma ve izinli olsalar ya da iş saatleri bitmiş olsa da her an işe çağırılma kaygısı ile yaşadıklarını belirtmektedirler. Bunun yanı sıra taşeron olarak çalışan plaza çalışanlarının hepsinde de güvencesizliğin sunduğu işten atılma kaygısı mevcuttur. Bu bağlamda, iş ile ilgili konular üzerinde aralarında mecbur kalmadıkça konuşmadıklarını, birbirlerine güvenemediklerini ve bu yüzden de emek süreci içinde yaşadıkları haksızlıklar karşısında birlikte hareket edemediklerini belirtmektedirler.

Bu durum, plazalardaki emek süreci uygulamalarının, sınıfın kolektif bir iletişim ağı örmesinin önünde engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Esnek çalışmanın getirmiş olduğu örgütlü mücadelenin önündeki engel, medya plazalarında sendikal girişimlerde bulunmayı da ortadan kaldırmış görünmektedir. Sınıfın iletişim pratiklerinin sınıf kültürü oluşturma açısından önemli bir yere sahip olan sendikalar, medya plazalarında neredeyse yok denecek kadar cılız ve etkisiz konumdadırlar. Elbette medya sektöründe sendikaların cılız kalması, emek sürecinde yaşananlardan bağımsız ele alınamaz. Dolayısıyla bir

sonraki başlıkta sendikal hakların medya çalışanlarının elinden nasıl alındığı ve örgütlü bir toplamın neden oluşamadığı tartışmaları gerçekleştirilecektir.

3.2. Sendikal Haklar ve Örgütlülüğün Tahribatı

Sınıf içi iletişimin, işçi sınıfı kültürü ve sınıf bilincine evrilmesi sürecinde sendikalar ya da işçi sınıfı örgütlerinin rolü oldukça önemli görünmektedir. Kolektif bir iletişim pratiğinin ve dayanışma kültürünün oluşabilmesi, bu kültürün egemen sınıfın karşısında konumlanabilmesi açısından, sendikaların varlığını yadsımak mümkün değildir. Ancak günümüze kadar geline süreçte sendikal örgütlülük sermaye saldırıları karşısında cılız kalmış bulunmaktadır. Bu noktada sermayenin saldırılarının yanı sıra sendikaların da mücadele pratiklerinde aldıkları konum, işçi sınıfının örgütlü hareket edebilmesinde yeterli olamamıştır.

1960'lı yılların refah devleti politikalarının olanak tanıdığı sendikal haklar, 1970'lerin kapitalist krizini aşmak için işçi sınıfının elindeki birçok hak ve güvenceyi elinden almıştır. İşçi sınıfının mücadele kanallarından biri olan sendikalar ise, sermayenin uluslararası rekabetindeki artışa bağlı olarak “emeğin ucuzlatılması”nın karşılığında işçi sınıfının direnme gücü azaldıkça, güçsüzleşmektedir (Belek, 2010: 174). Sermaye rekabetine bağlı olarak ortaya çıkan esnek, taşeron, güvencesiz ve enformel çalışma türleri sendikaların işlevini köreltirken, üye olunabilen sendikalar ise yaygın olarak sermaye ve devlet desteği ile onlarla iş birliği içerisinde çalışmaktadır.

Özelleştirmeler ile birlikte devlet desteğinin de ortadan kalkması, işçi sınıfı için oldukça “korunaksız” bir emek süreciyle karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur (Bahçe ve Köse, 2017: 35). İşçi sınıfının “korunaksız” ve örgütsüzleşmiş hali ile birlikte sermaye, sınıf üzerine saldırılarını arttırma olanağı bulurken, karşısındaki işçi sınıfı ise,

bireyselleşmiş bir şekilde sömürü ve işsizlik kısılacı altında boyun eğen bir profile dönüşmüştür.

Bu başlık altında öncelikle günümüzde sendikaların konumuna değinilerek sendikalar üzerine gerçekleştirilen tartışmalar ele alınacaktır. Ardından, medya çalışanları açısından sendikal sürecin günümüze kadar geldiği konum ve bununla bağlantılı olarak da medya plazası çalışanlarının sendikal ve örgütlü mücadele hakkındaki görüşleri ele alınacaktır.

3.2.1. Sendikalara Yaklaşımlar

Günümüzde işçi sınıfının sendikalara güveninin kalmadığı, ya da herhangi bir hak arayışı içine girmekten uzak durdukları aşıkardır. Bu noktada hem sendikaların hem de sermayenin çift taraflı etkileri mevcuttur. Sermaye, istihdam ettiği işçileri ya sendikasızlaştırmak için baskı ve tehdit uygulamakta, ya da düzen içerisinde kendi tarafında olan sendikaları işçi sınıfına önermektedir.

Günümüz sendikaların en temel sorunu işçi sınıfının kapitalist ile giriştiği mücadelede, işlevsiz kalmalarıdır. Sendikaların sınıf siyasetinde pasif kalmalarının arkasında, sermayelerin saldırılarının yanı sıra, 1960'lı yıllardaki sendikal hareketlilik döneminin handikapları da bulunmaktadır. Müftüoğlu ve Bal (2014:219-220), o dönemdeki sendikaların, sermayenin belirlediği sınırlar içerisinde karşılıklı rızalar ile hareket ettiklerinden dolayı, “işçi sınıfının devrimci taleplerini yumuşatarak reformcu bir çizgiye rıza gösterdiklerini” belirtmektedirler. Sendikaların sermaye ile söz konusu karşılıklı rızanın temelinde sendikalara biçilen rol ise, “Keynesyen politikalar doğrultusunda” sorumluluk almak ve “soğuk savaş döneminde işçi sınıfını sosyalist ideolojiden uzak tutmak” olarak belirtilmektedir. Yine de Müftüoğlu ve Bal'ın bu analizinden yola çıkmak, sendikaların 1960'lı yıllardan 1980 sonrasına kadar olan, işçi

sınıfı için aktif görünen çalışmalarını yok saymak anlamına gelmemelidir. Bunun yanı sıra sendikacılığın ve sınıf siyasetinin, Türkiye'nin içine girdiği 1980 sonrası sermayenin işçi sınıfına uyguladığı yıkıcı emek politikaları ile sona erdiğini düşünmek bir yanılgıdır. Bu tarz yaklaşımlar günümüzde çok yaygın olarak dile getirilmektedir.

Esnek üretimin yaygınlaşması ile birlikte gelen taşeron çalışma, düşük ücret, güvencesizlik ve işten atılma kaygısı, sendikalaşmayı zorlayan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Esnek üretimle birlikte iş kollarının parçalanması ve değişik türde mesleklerin ortaya çıkışının yanı sıra çalışma zamanlarındaki farklılık ve düzensizlikler sendikaların işçilere ulaşmasını zorlaştırmaktadır. Diğer yandan “sözleşme esnekliği” olarak tanımlanan geçici çalışan işçilerin patronla olan bireysel sözleşmelerinin yaygınlaşması da işçilerin sendikalaşmasının önünde engel olarak durmaktadır (akt. Belek, 2010: 178). Bunun yanı sıra, 1980'lerle birlikte artan özelleştirmeler, işçi sınıfının sendikal mücadele hattını oldukça zayıflatmıştır. Zira işten atılmaların yoğun olarak yaşandığı özelleştirme sonucunda, genellikle sendikalı çalışanlar işten atılmaktadır (Belek, 2010: 180).

Genel olarak sendikalar, “sanayi devrimi”nin kendi öznelliğinde oluşturulan kurumlardan biri olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla yaşadığımız dönem, “enformasyon devrimi”, “yeni iş devrimi” gibi adlarla farklı bir döneme girilmesi olarak algılanırken bu dönemin özelliklerinden biri de sendikaların tarihsel görevlerinin sona ermesi olarak düşünülmektedir. Bu düşünceye göre sendikaların bu dönemde var olabilmesinin koşulunu ise, sermayenin taleplerine uyumlu olmaları ile mümkündür (Özuğurlu, 2000: 143).

Sendikaların “düzen siyaseti süreci içerisinde kendilerini tahrip etme” nedenlerini, dört başlık altında analiz etmek mümkündür. Bunlardan ilki, sendikaların “kısa vadeli” olarak işçi sınıfının ekonomik haklarını savunma girişimidir. Bu doğrultuda sendikalar, işçilerin sadece anlık ya da dönemsel acil ihtiyaçlarına odaklanmakta ve işçi sınıfına

siyasi ve uzun vadeli örgütçü bir duruş aşılayamamaktadırlar. Bu durum sendikaların “temsil krizi” olarak da adlandırılabilir (Savran, 2014, 173-174). Temsil krizi bağlamında sendikaların ücret sendikacılığı ya da sınıf sendikacılığı yapıp yapmadıkları tartışmalı bir konudur:

Kolektif sınıf kimliğine dayalı temsil ilişkisi içinde sendika, işçileri salt ücretli konumlarıyla değil, üretici konumlarıyla da kavrar. Politik düzlemde, kendisini ücret konulu bir pazarlık işleviyle sınırlamaz (ücret sendikacılığı); bölüşüm ve mülkiyet ilişkilerine müdahalede bulunur (sınıf sendikacılığı). Bu modelde sendikacılık hareketinin politik eylemi eleştirel ve dönüştürücüdür (Özuğurlu, 2000: 150).

Eleştirilmesi gereken bir diğer nokta ise sendikalar içerisinde “işçi aristokrasisinin¹⁰” oluşmasıdır. Böylece sendikalar, işçi sınıfı içerisindeki “sınırlı bir kesimin” haklarını savunur olmuşlardır. “İşçi aristokrasisinin” düzen siyaseti ile yaklaşma eğilimi göstermesi, sendikaların da işçi sınıfının çıkarları değil, düzenle kendi arasında oluşturduğu çıkarlarla hareket etmesine sebep olmuştur. Üçüncü eleştiri noktasını ise “sendika bürokrasisinin yükselişi” olarak ele almak mümkündür. Sendikalar içerisinde “profesyonel yönetici” olmanın getirdiği fırsatlarla birlikte işçi sınıfından uzaklaşan yönetici katman, düzen siyasetine eklemlenmenin yanı sıra giderek işçi sınıfının çıkarlarını savunmaktan koparak bürokratikleşmeye başlamaktadır. Bürokratikleşme ile bağlantılı olarak son eleştiri noktası ise, sendikaların “burjuva devletiyle bütünleşme” eğilimidir. Sendikalar, bürokratikleşme ile birlikte düzen siyaseti içerisinde var olmayı tercih etmiştir ve “tekelleşme ve devlet” ilişkileri karşısında ayakta kalmanın yolu olarak da “devletle yakınlaşmak amacıyla sermaye ile rekabet” halinde olmaya başlamışlardır:

Kapitalist sistemin uzun yıllar boyunca ince müdahaleler ile “benzettiği” sendikalar, kooperatifler, meslek örgütleri, sosyal demokrat partiler... sahnelenen oyunda işçi sınıfının doğasındaki devrimci dinamikleri de öğütmeye yarıyor. Örgütsüz sınıf bir hiç, örgütlü sınıf her şeyken, örgütlenen işçi sınıfı bu kez burjuvazinin kurumsal örgüsüne bağlanıyor (Okuyan, 2008: 22).

¹⁰ İşçi aristokrasisi kavramı, Lenin’in “Ne Yapmalı” adlı çalışmasında sendikalar üzerine değerlendirmelerinde ortaya çıkmıştır. Bu kavram, sendika ya da sosyal demokrat partiler içerisinde örgütlü yöneticiler ya da yüksek ücretli ve daha vasıflı üst katmanı ifade etmektedir.

Ancak, burada dikkat edilmesi gereken nokta, işçi sınıfının nihai kurtuluşunu sendikalardan beklememek gerektiğidir. Sendikalar, örgütsel amaçlarını ister işçi sınıfına bilinç götürme olarak ister işçi sınıfının ekonomik çıkarları için hareket etmek olarak tanımlasınlar, düzen içerisinde sınırlı işleve sahiptirler. Engels'in¹¹, 1847 yılında "Alman İşçileri Birliği" nde yapılan konferansta ücret yasası ve sendikaların rolü üzerine söylediklerini günümüz sendikacılığı için de düşünmek mümkündür:

Sendikalar, yaklaşık olarak 60 yıldan beri bu yasaya karşı savaşım vermiştir. Peki bu savaşımın sonucu nedir? İşçileri, kendisi de işçilerin bir ürünü olan sermayenin mahkum ettiği kölelikten kurtarmayı başarabildiler mi? Emekçi sınıfın tek bir grubunu, ücretli kölelik koşulunun üzerine çıkarabilecek, üretim araçlarının, hammadde, aletlerin ve makinelerin sahibi, dolayısıyla emeğinin sahibi olacak duruma getirebildiler mi? Herkes bilir ki, bu amaca yalnızca erişmemekle kalmadılar, zaten hiçbir zaman bu amacı gütmедiler (Marx, 2012: 149).

3.2.2. Medya Sektöründe Sendikal Deneyimler

Türkiye'de 1950'lerle birlikte savaş sonrası emek cephesindeki yoğun baskı karşısında eylemlilik ve örgütlenmelerin arttığı görülmektedir. Bu dönemde işçilerin çalışma koşulları ve örgütlenme hakları doğrultusunda yeni yasalar ortaya çıkmıştır. Bunun öncesinde 1946 yılında kurulan İstanbul Gazeteciler Cemiyeti, "gazetecilerin sosyal hakları yönünde" iyileştirmeleri amaçlayan bir kuruluş olarak karşımıza çıkmıştır. Gazeteciler Cemiyeti'nin yanı sıra 1952'de kurulan İstanbul Gazeteciler Sendikası da cemiyeti besleyen bir uzantı olarak faaliyetlerde bulunmuştur. Bu sendikanın amaçları "gazetecilerin haklarını korumak, ücretlerini düzenlemek ,eğitim düzeyini yükseltmek, yıllık izin, kıdem tazminatı ve grev hakkı gibi konularla ilgilenmek" olarak tanımlamıştır. Ancak, bu sendikanın, cemiyet uzantılı olmasından kaynaklı olarak, "sınıf mücadelesi" kapsamında bir sendikal doğrultuya sahip olduğu söylenemez (Özsever, 2004: 76).

¹¹ Engels, bu konuşmayı yaparken sendikaların hiçbir işe yaramadıklarını iddia etmediğini belirtir. Sendikalar hala işçi sınıfı mücadelesinde üretim araçlarına el koyma ya da proletarya diktatörlüğü için çok fazla yol kat etmemişlerdir ancak tarihsel dönemeçlerde işçi sınıfının hareketlenmesinde de önemli role sahip olmuşlardır.

Türkiye tarihinin sınıf mücadelelerinin arttığı 1960’lı yıllar, birçok iş kolunda çalışan işçilerin grevlerine, eylemlerine ve belli kazanımlarına tanık olmuştur. Bu süreçte medya alanında da gözle görülür gelişmeler yaşanmıştır. Ancak 12 Eylül darbesi ve bunun getirmiş olduğu emek saldırıları, işçi sınıfının sendikal hak kayıplarına da yol açmıştır. 1982 Anayasası ile birlikte, işçi sınıfının kazanımlarını yok sayacak şekilde, patronlar lehine yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bunun sonucunda, “hak grevi ortadan kaldırılmış, çalışanların toplu sözleşme, ikramiye ve diğer sosyal haklarında” kısıtlamalara gidilmiştir (akt. Özsever, 2004: 109).

1980’lerin getirilerinden biri de hak kayıplarının önünü açan özelleştirmeler olmuştur. Basın ve medya kurumlarına da yansıyan bu süreçte, sermaye medyaya girmiş ve medya alanı bir güç simgesi haline gelerek sermaye için karlı bir yatırım alanı haline dönüşmüştür. Şirketleşen medya kurumları da habercilik hizmetinden devlet-piyasa ve medya üçgeni doğrultusunda sermaye odaklı üretime girmişlerdir. Sektörleşen medya alanında çalışanların emek süreci de dönüşmüş, beraberinde gelen esnek çalışma ve yıkıcı emek rejimleri medya işçilerinin haklarını büyük ölçüde ellerinden almıştır. Medya işçilerine yapılan bir diğer ağır darbe ise, 1990 ve 2000 arasındaki dönemde gerçekleşmiştir. Bu dönemde medya kurumları büyük plazalar halinde yapılandırılırken ve tekelleşmeler artarken, medya sektörleri arasında “centilmenlik anlaşmaları” ortaya çıkmıştır. Bu anlaşma ile birlikte “büyük grupların birbirlerinden eleman almasının ve işten çıkarılanların önceki grup tarafından istihdam edilmemesinin gündeme geldiği, taşeronlaşmanın yaygınlaştığı bir sürece girilmiştir (Özsever, 2004: 121).

1990’lardan günümüze kadar geline süreçte ise, ülkenin özelleştirme politikaları, istihdam biçimindeki taşeron ve esnek çalışma türlerinin yaygınlaşması sendikal örgütlenme önünde engel oluştururken bu döneme kadar zorla ayakta durabilen TGS de oldukça güçsüzleşmiştir. Medyada şirket bazlı kanal ve gazetelerin ortaya çıkması, söz konusu şirketleşmenin uzantısı olarak holding mantığının devreye girmesi, emeğin de

profesyonelleşmesine neden olmuştur. Medyanın sermaye egemenliğine girmesiyle sonuçlanan emek cephesindeki örgütlenme krizinin çarpıcı örneklerinden biri de 2012 yılında Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Hak-İş)'e bağlı olarak Medya İşçileri Sendikası (Medya-İş)'in kurulmasıdır. Devlet ve sermaye politikalarının iç içe geçtiği bir dönemde, devlet bakanları ve devlet politikası güdümlü olan Anadolu Ajansının desteği ile kurulmuş bir sendikayı (Medya-İş), günümüz sendika, sınıf ve devlet üçlemesinin özeti olarak görmek mümkündür.

İşlevi azaltılmış TGS dışında Medya-İş, Türk-İş'e bağlı Basın-İş ile sınırlı olan sendikal örgütlenme düzlemi, sermaye düzeninin bir parçası halinde, patron-medya-devlet üçlemesi ile uyumlu şekilde hareket etmektedirler. Sendikaların bu durumu, işçileri azınlık olarak dernek ya da kurumlarda örgütlenmesine yönlendirse de buralarda da örgütlülük ve etki alanı oldukça cılız görünmektedir.

Medya plazasında çalışanlarla yapılan görüşmelerde sendikaların gerek ideolojik konumları gerekse düzen içerisinde işçi sınıfı adına sınırlı haklar talep etmek açısından hiçbir öneminin kalmadığı ortaya çıkmıştır:

Genel olarak sendikalar hakkında çok fazla bir nasıl söyleyeyim sonuç alıcı işler yaptıklarına inanmıyorum. İşçiler açısından da memurlar açısından da. Yani çok fazla hedeflenen şeyi yani varlık sebeplerini tam olarak karşıladıklarını düşünmüyorum. Herhalde kimse düşünmüyor. Yani ama yine de aynı çatı altında benzer işleri yapan kişilerin kayıtlı olarak durması ve oluşabilecek çok önemli problemlerde ortak hareket etmeleri anlamında muhakkak avantajları vardır. Ama dediğim gibi Türkiye'de sendikal hareketin çok etkili ve sendikaların koruyucu manada olduğunu kimse söyleyemez. (Eylem, 42 yaşında)

Basın dayanışmasında örgütlülük, dayanışma denilen şey yoktur. Yani ben hiçbir dönem görmedim. Şunu kast ediyorsanız evet, bazen bazı dernekler çatısı altında basın açıklamasına katılıyorum ama dostlar alışverişte görsün, etkisiz. Yani örneğin Hak-İş diye bir sendika çıktı, yıllardır Türk-İş'e bağlı olan Basın-İş diye bir sendikayı ele geçirdi. Düşünün, Hak-İş kıdem tazminatlarının fona devrilmesini savunan bir işçi sendikası. Yani sendika sağcı olabilir mi ya, olmamalı yani. İşin ruhuna ters ve Basın-İş mi Medya-İş mi sendika var ama atıyorum içlerinde Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü'nde çalışan insanlar var, gazeteci mi o değil, memur. Ben var mıyım, yokum. Ben derken sahadaki insan. Anadolu Ajansı'nda örgütlü, Anadolu Ajansı muhabiri gazeteci mi değil, memur. (Eren, 45 yaşında)

Günümüzde aktif olan sendikalar ya emek cephesinde durmayı bırakıp sermaye düzenine uyum sağlamış ya da verili görevleri doğrultusunda çalışma koşulları ve ücretlerin iyileştirilmesi talebi dışında düzen içerisinde başka bir işlev gösteremez hale gelmişlerdir:

Sendikalı olmamak doğrudan doğruya patronun hizmetine girmiş uysal işçiler yaratmıyor. İşin daha da önemli yanı, sendikalı olmak da doğrudan doğruya sınıf bilinciyle donanmış proleterler ortaya çıkarmıyor. Eğer sendikalar, önemli bir eylemlilik gösterse bile siyasal bir yaklaşıma sahip değilseler, işçilere yaşadıkları ekonomik ve sosyal sorunların ülkenin genel ekonomik durumuyla bağlantısını kuran bir eğitim vermiyorsa, işçiler arasındaki sınıf bilinci düzeyi düşük olmaktadır (Coşkun, 2013: 234-235).

Sendikaların varlığı ya da işlevselliği tartışmaları bir yana, günümüzde işçi sınıfının haksızlıklar karşısında bir arada hareket etme yetilerinin dahi çok az olduğu görülmektedir. Yaşanan direniş deneyimlerinin olumsuz sonuçları, işçilerin harekete geçerek kazanım elde edebileceği umudunu azaltırken, sendikalı olma gerekçesiyle işten atılmalar sermaye karşısında kendilerini güçsüz olarak kabul etmelerine sebep olmaktadır. Bunun yanı sıra, sermayenin, işçi sınıfını kendi içinde ayrıştırarak ücret ve kıdemlere göre parçalaması, sınıfın kendi içerisinde bölünmesini ve bütünlüklü bir temel kuramamasını ortaya çıkarmaktadır.

Aynı zamanda esnek üretimin sac ayaklarından biri olan “kalite çemberi” uygulamaları ile birlikte sermaye, sınıf sömürsünün üzerini örtebilmekte ve işçi sınıfını, “biz” algısına yönlendirmektedir. Böylesi bir algı, sermayenin işçi sınıfı üzerindeki sömürsünün meşrulaştırılmasının bir parçası olarak düşünülebilir.

Sömürü, sömürülen üreticilerin doğrudan ve sürekli olarak ezilmesine dayansa bile, sınıf yapısının meşruiyeti üzerinde belli bir konsensüs oluşturulduğu ölçüde sınıf sistemleri genellikle daha durağan ve yeniden üretilebilir olacaktırlar. Özellikle, sömürenin refahının sömürülenin gayretine bağlılığının, sömürünün alamet-i farikalarından biri olmasından dolayı, böylesi bir gayretin mevcut sisteminin meşruiyeti, ya da en azından gerekliliği, üzerinde asgari düzeyde bir konsensüs olduğu ölçüde, çok daha kolaylıkla mevcut olacağı normal olarak beklenir. Dolayısıyla, her sömürü sistemi beraberinde, spesifik varlık eşitsizliklerinden kaynaklı gelir getirilerini doğal ya da meşru olarak savunmaya çabalayan belirli ideolojiler getirir (Wright, 2016: 135).

Medya plazası örneğinden hareketle, “Yönetici Asistanı” olarak çalışan Esin’in konuşması bu durumu oldukça net açıklamaktadır. Esin, çalıştığı yerde şirketin küçülmeye gitmesi sonucu ciddi oranda işten atılmaların gerçekleştiğini belirtirken, bu durumu yönetime hak vererek açıklamaktadır. Çalışanlar işten atılmasaydı patronların zor durumda kalacağını, patronları da anlamak gerektiğini belirten Esin, aynı zamanda bu tarz atılmalara karşı birlikte bir şeyler yapabilme iradesinin gösterilip gösterilmediği sorusunu ise işten atılma korkusu ile cevaplamaktadır:

Biraz doğal karşılıyorsunuz olayları, sadece bir kişinin başına gelmiyor, herkesin, hepimizin başına gelebilecek bir durum. O yüzden hani doğal karşılıyorsunuz, bu doğal karşılamayı da tabii ki zamanla öğreniyorsunuz, korkularınız, kendi korkularınız var işte başkalarının gitmesine üzüldüğünüz hani empati yapıyorsunuz ama bunun doğal olmaya başladığı...Çünkü hani gidenlerden de güzel şeyler olunca doğal şeyler olduğunu, illa hani bir yere yapışıp kalmanın bir anlamı olmadığını, bunları da zamanla öğreniyorsunuz, görüyorsunuz yani korkularınız o anlamda da azalıyor sonuçta hayat devam ediyor şeklinde ama dediğim gibi hani rahatsızlık mutlaka oluyordur ama hani şirket de kendi politikasına göre hani kendine göre sebepler bulup daha az kişinin zarar görmesini isteyip ona göre dengeli bir hani strateji kurmaya çalışıyorlardır hani. Haksızlıklar olduğunu düşünüyorum ama işte yani yapabileceğiniz bir şey yok. Şirket de kendi elinden geleni yapıyordur ama bilemiyorum. (Esin, 38 yaşında)

Esin’in bu açıklamasında “bir yere yapışıp kalmak” algısı da oldukça dikkat çekici görünmektedir. Kapitalizmin esnek üretim biçimi, çalışanları sürekli hareket halinde ve iş değiştirmeye alışmış bir işçi sınıfı toplamı oluşturmuştur. İşten atılma korkusunun örgütlü hareket edebilme yeteneğinin önüne geçmesi, sendikalı olmak isteyen işçilerin de yalnız kalmasına ya da sorunları bireysel olarak çözme girişimine sebep olmaktadır.

Muhabir olarak çalışan Demet:

Şimdi sendikalı olmayı biz çok isteriz, yani hep sendikaların haberlerini yapıyoruz, sendikaların karşı çıktığı şeyleri yapıyoruz ama biz sendikalı olamıyoruz çünkü bu konuda yani bir şehir efsanesi mi bilmiyorum ama benim üstümde etkili oldu en azından, benim çevremde de basın sendikalı hiç kimse yok işin açıkçası ve hep diyorlar ki sendikalı olursan işten atılırsın. Yani biz aslında sendikalı oldu diye işten atılanların haberini yapıyoruz ya da eğitim sendikasının, sağlık sendikasının işte karşı çıktığı şeylerin haberini yapıyoruz ama biz sendikalı değiliz ve olamıyoruz. (Demet, 29 yaşında).

Bir direniş bir hareketlilik görsem bile sanırım şu andaki konforumu, tırnak içinde konforumu kaybetmem. Benim çocuğum var. Benim gibi düşünen insan sayısı çok az değil ama onlar başka bir mecrada gazetecilik, gerçekten gazetecilik

yapıyor, biz burada kişisel korkaklık, yaş ilerledikçe biraz daha... Ben şu anda kafa tutarsam ve işsiz kalırsam, anadan babadan yok yani şöyle var da ben taşrada doğmuş büyümüş, tarlası, çayırı, hayvanı para etmeyen bir yerden geliyorum. Dolayısıyla şu anda yaptığım iş dışında bir gelirim yok. İşsiz kalırsam bana bakabilecek bir örgüt de yok. Mesela KESK'in şeylere maaş ödediğini biliyorum işten atılanlara, öyle bir sandıkları var. E yok benim, yani olmadı. (Eren, 45 yaşında)

Günümüz sendikacılığının geldiği durum gerek sermayenin baskısı gerek sendikaların bürokratikleşmesi açısından, işçi sınıfı için pasif bir direniş hattı olarak görünmektedir. 1980 sonrası Türkiye’de sermaye lehine ve işçi sınıfı aleyhine yapılan düzenlemeler, işçi sınıfının ekonomik çıkarlarını tehlikeye atmıştır. Esnek üretim ve buna bağlı taşeronlaşma, düşük ücret ve işten atılma tehdidi işçi sınıfı için sendikalaşmanın ve örgütlü hareket etmenin önünde engel oluşturmaktadır. Bir yandan da aktif sendikaların sermaye lehinde ve sermayenin taleplerini karşılayacak şekilde hareket etmesi, işçi sınıfının yoğun sömürü ve baskı altında çalışmasını normalleştirmiştir.

Medya plazalarında yapılan görüşmelerde ise sendikalı olmak bir yana sendikanın ne işe yarayacağı konusunda dahi şüpheler mevcuttur. Sendikalara olan güvenlerinin kalmaması, işten atılma korkusu ve mücadele ile belli haklarını kazanabilecekleri umudunun kalmaması, sendikasızlığın ya da birlikte hareket edememelerinin temel nedenleridir. Uzun ve yorucu çalışma süreleri, birden çok işten sorumlu olmaları, iş stresi en büyük şikayetleri iken bunların iyileştirilmesi için bir şeyler yapma gereksinimi duymamaktadırlar. Bu nedenle, her iş kolunda olduğu gibi medya plazası çalışanları için de sendikal mücadele oldukça gerilemiştir. Ancak bu durum, işçi sınıfının herhangi bir mücadele kanalının kalmadığı anlamına gelmemelidir. Burada önemli olan, plaza örneğinde de görüldüğü üzere her şeyi kabullenerek mevcut sömürü düzeninde daha da sömürüleceği ya da işsiz kalacağı günleri düşünerek yaşayan işçiler için nasıl yeniden mücadele pratikleri oluşturulabilir sorusunu sormaktır. Bu pratikleri oluştururken sendikaların emek mücadelesinde nerede konumlanması gerektiği sorgulanmalıdır.

3.3. Medya Plazalarında Vasıf ve Denetim

Kapitalist çalışma düzeninde, sermaye birikimi gerçekleşirken bir yandan da işçilerin denetim ve kontrol altında tutulması gerekmektedir. Kapitalizmin ortaya çıkışından günümüze kadar geline süreçte, sermaye karını arttırmaya odaklanırken aynı zamanda üzerinden artı değer elde ettiği işçilerin, sömürü koşullarına itaat etmeleri beklenmektedir. Dolayısıyla işçilerin disiplin altında tutulması, denetim mekanizmalarının yanı sıra vasıfsızlaştırılarak yabancılaştırma sorununu doğurmaktadır. Bu uygulamalar karşımıza Taylorizm, Fordizm, esneklik, taşeron çalışma gibi stratejilerle çıkmaktadır. Söz konusu uygulamalarda işçilerin emek sürecindeki verimlilikleri denetim altına alınırken, en yüksek verimliliği ve karı elde edebilmek için yine işçilerin yoğun sömürü ve zor çalışma koşullarına tabi olması beklenmektedir.

Emek sürecinde vasıf ve denetim tartışmalarına baktığımızda Braverman'ı görmekteyiz. Braverman (2008), kapitalist birikimin artması için emek süreci üzerinde Taylorizasyonun katı denetim uygulamalarıyla işçiyi nasıl vasıfsız hale getirdiğini analiz etmiştir. Marksist çalışmalarda kapitalist denetim üzerine yeni bir bakış açısı ise, Braverman'ın “doğrudan denetim” analizine katkıda bulunan Friedman ile gelmektedir. Friedman, Braverman'ın “Taylorist Doğrudan Denetim” teorisine ek olarak “Sorumlu Otonomi” yaklaşımını getirmiştir. Emek sürecinde denetimin salt baskı mekanizmalarıyla gerçekleşmediğini, işçinin çalışma sürecine uyumlu hale getirilerek de denetim altında tutulduğunu belirtmektedir. Söz konusu denetim, işçiye belli sorumluluklar verilerek “işletmenin rekabetçi amaçları ile kendilerini özdeşleştirmelerine” olanak sağlamaktadır (akt. Yücesan-Özdemir, 2002: 437). Böylece kapitalistin denetimi işçinin gönüllü sorumluluğuyla birlikte kendini denetlemesine dönüşmektedir.

Ana akım yaklaşımlara göre, günümüz kapitalist birikim sürecinde yaşanan dönüşümler işçi sınıfı için özgürleştirici bir zemin oluşturmaktadır. Üretim sürecinde

bilgisayar kullanımı ve teknolojik üretim araçlarının varlığı, mavi yakalı işçiliğe de uyulan ihtiyacı ortadan kaldırmış ve söz konusu üretim araçlarını kullanan işçilerin ise niteliğini arttırmıştır. Bunun arkasında yatan neden ise sanayi işçiliğinin azalarak hizmet sektörünün genişlemesidir. Ayrıca bu yaklaşıma göre hem sanayi işçileri hem de hizmet sektöründe çalışan işçilerin niteliği artmıştır (Belek, 2010: 155). Böyle bir yaklaşım, teknolojik determinizm olarak algılanmalıdır. Zira bilgisayar teknolojinin gelişimi ile yaşanan dönüşümleri “ağ toplumu, “enformasyon toplumu”, “küresel köy” gibi tanımlamalarla açıklamaya çalışan yaklaşımlar, teknolojiyi “bağımsız bir değişken olarak” toplumu değiştiren ve dönüştüren bir güç olarak algılamaktadır (Durdağ, 2014: 27). Teknolojinin üretim sürecine girmesinin toplumsal yapıyı tamamen dönüştürdüğünü iddia eden bu yaklaşımlar karşımıza “sanayi sonrası toplum”, “enformasyon toplumu¹²” gibi teorilerle çıkmaktadır.

Oysa, bilgisayar temelli üretim işçilerin çalışma sürelerinde kolaylık sağlaması gerekirken, aksine yapılan iş ve verimliliği daha çok arttırmak adına işçiyi yıpratıcı bir yapıya büründürülmüştür. Yani, “artık bir çalışma süresine” dönüşen bir emek süreci ortaya çıkmaktadır. Ana akım teorilerin temelindeki tartışmalı nokta ise bilgisayarlaşmanın, yüzyıllar öncesinden günümüze kadar gelen gelişimlerin bir uzantısı olduğunun göz ardı edilmesidir. Teknolojik devrimlerin bir anda ortaya çıkarak bütün toplumsal hayatı dönüştürdüğü iddiası, tarihsel bağlamından kopuk bir toplum analizi olarak değerlendirilmelidir. Teknolojinin kapitalistler tarafından, üretkenliği arttırmak üzere geliştirilmesi sürecinin tarihsel bir boyutu vardır ve Marx, Kapital’in birinci cildinde şöyle açıklamıştır:

¹² “Enformasyon toplumu kuramcıları bilginin çalışmayı iki yoldan etkileyeceğini varsayıyorlar. Birincisi, yeni teknolojinin işçinin sahip olduğu vasfı çekip almaktan ziyade bu vasfa katkı yapması anlamında, var olan işin bilgi içeriğinin kalitesinin yükselmesidir. İkincisiyse, bilgi sektöründe, enformasyon işçilerinin ekonomide başat olmasını sağlayacak şekilde yeni işlerin yaratılması ve genişletilmesidir. Üstelik, daha vasıflı, daha bilgili enformasyon işçilerinin enformasyon ekonomisinin çekirdeğinde yer alacakları varsayılıyor. (Kumar,2013:37).”

Büyük sanayinin, her bir üretim sürecini kendi başına ele alma ve ardından insan elini hiç göz önünde bulundurmaksızın onun kurucu unsurlarına ayırma ilkesi, tümüyle modern olan teknoloji bilimini ortaya çıkarmıştır. Toplumsal üretim sürecinin çizgileri kesinlikle belirli olmayan, görünüşte birbirleriyle ilişkisiz ve katılmış biçimlerinin yerini, bilinçli bir plana göre ve varılmak istenen yararlı sonuca götürecek biçimde yürütülen doğa bilimi uygulamaları almıştır (2015: 464-465).

Dolayısıyla sermaye ideolojisi ile geliştirilen yeni teknolojiler, kapitalistlerin tarafındadır ve işçi sınıfı aleyhinde üretim sürecine sokulmaktadır. Böylece, sömürünün kaynağı teknolojinin kendisi değil, içinde kullanım ortamı bulduğu üretim ilişkileri ve toplumun sınıfsal özellikleridir (Belek, 1999: 53).

Teknolojik determinist yaklaşımlar, teknolojiyi, üretim güçlerinin tarihsel gelişim sürecinden bağımsız ele almasının yanında, kapitalizmin bu teknolojileri kullanarak işçi sınıfı üzerindeki sömürüyü yıkıcı hale getirmesinin de üzerini örtmektedir. Teknolojinin, kapitalizmden bağımsız bir güç olarak ele alınmasının önünü açan bu yaklaşımlar, “teknolojinin yansız ve apolitik görünümüne” sahip olduğu yanılgısını ortaya çıkarmaktadır (Durdağ, 2014: 33). Marx, Kapital’in birinci cildinde teknolojinin taraflılığını şu şekilde ortaya koymaktadır:

Makinenin kapitalist tarzda kullanımından ayrılamayacak olan çelişkiler ve karşıtlıklar mevcut değildir, çünkü bunlar, makinenin kendisinden değil, onun kapitalist tarzda kullanımından kaynaklanır! Yani, makine aslında çalışma süresini kısalttığı halde, kapitalist tarzda kullanıldığında iş gününü uzattığı; aslında işi kolaylaştırdığı halde, kapitalist tarzda kullanıldığında emeğin yoğunluğunu arttırdığı...için vb., burjuva iktisatçısı, basitçe, makinenin, bizzat makine olarak ele alınması halinde, bütün bu somut çelişkilerin sırf sıradan gerçekliğin görünümünden ibaret olduğunu, ama aslında ve dolayısıyla aynı zamanda teoride mevcut olmadıklarını mutlak bir kesinlikle kanıtladığını açıklar. Burjuva iktisatçısı, böylece, başını daha fazla ağrıtmaktan kurtulur ve üstelik, makinenin kapitalist tarzda kullanımına karşı değil, makinenin kendisine karşı savaşmak gibi bir aptallığın günahını hasmının sırtına yükler (2015: 421).

Teknolojinin taraflılığından hareketle işçi sınıfı üzerinde yarattığı yıkıma değinmek yerinde olacaktır. Teknoloji, kapitalist için hem üretkenliği ve verimliliği sağlayan hem de işçi sınıfını vasıfsızlaştıran ve aynı zamanda onu denetleyen bir üretim aracı olarak kullanılmaktadır. Bu açıdan analiz edildiğinde, aslında enformasyon toplumu ya da sanayi sonrası toplum fikrini savunarak teknolojinin yenilikçi ve işçilere vasıf vaat eden bir gelişme olduğu iddiası geçersiz görünmektedir.

Teknolojik gelişimin yeni olmadığına göstergesi Marx'ın açıklamalarında da ortaya çıkmaktadır. Söz konusu gelişmeler “daha az emek kitlesi ile daha fazla oranda üretim aracını değer yaratma sürecine çekmek” ve dolayısıyla “her sermaye grubuna diğerleri karşısında avantaj sağlayabilir bir gelişme” olarak sermaye lehinde işlemektedir (Belek, 1999: 185). Sermaye açısından ilerletici görünen teknolojik gelişmeler emek cephesinden ise sömürünün yeniden üretimi işlevi bakımından oldukça yıpratıcı görünmektedir. Teknolojinin işçi sınıfı üzerindeki yoğun denetim ve baskının artmasındaki işlevini değerlendirirken bu durumu “stresle yönetim” olarak tanımlamak mümkündür:

Öte yandan, teknolojik gelişmeyle ilişkilendirilen yeni yönetim biçimleri de çalışma yoğunluğunu arttırmakta, çalışma süresini uzatmakta, sömürüyü derinleştirmekte, işçiyi şirkete ve sisteme bağlayan yeni ideolojik mekanizmalar üretmekte, boş zaman olgusunu neredeyse tamamen ortadan kaldırmakta, bu nedenle de stresle yönetim tanımını hak etmektedir (Belek, 2010: 155).

Stresle yönetim, medya plazalarındaki emek sürecinde oldukça belirgin durumdadır. Teknolojik üretim araçlarının yoğun olarak kullanıldığı plazalarda, uzun

sürelî çalışmanın yanı sıra hızlı ve birbirine bağılı bilgisayarlar aracılığıyla haber üretiminin gerçekleşmesi, çalışanların zamanla yarışır bir şekilde hareket etmesi sonucu yoğun stresi de beraberinde getirmektedir:

...Böylece toplumun içindeki iş bölümünde de sürekli dönüşümlere yol açar; sermaye ve işçi kitlelerini durup dinlenmeksizin bir üretim kolundan çekip bir başka üretim koluna fırlatır. Bundan ötürü büyük sanayi, doğası gereği, bir yandan iş için değişmeyi, işlevler için akıcılığı, emek için tam bir hareketliliği gerekli kılarken, bir yandan da kendi kapitalist biçimi içinde, eski iş bölümünü, bunun katılmış özellikleriyle birlikte, yeniden üretir. Bu mutlak çelişkinin, işçinin hayatında huzur ve sükundan, kararlılık ve güvenden nasıl eser bırakmadığını; işçiyi emek araçlarından yoksun bırakarak devamlı bir biçimde nasıl geçim araçlarından da yoksun bıraktığını; işçiyi bir bütünün parçası yapan bir kimse haline sokarak işçileri mevcut işlere oranla nasıl bollaştırdığını görmüş bulunuyoruz (Marx, 2015: 465).

Marx'ın yukarıda alıntılanan metninde, teknolojinin sömürüyü yeniden üretmesi birlikte işçi sınıfına nasıl etki ettiğinin analizi günümüzde hala geçerliliğini korumaktadır. Teknoloji, üretim sürecinde daha çok hız, daha çok iş bölümü ve daha çok denetim olarak karşımıza çıkmaktadır. Ve karşımıza çıkan bu olgular, işçi sınıfı içerisindeki mekanikleşmeye bağılı olarak oldukça yıpratıcı sonuçlar doğurmaktadır. Medya plazalardaki işçilerin iletişim sürecindeki genel çatışma ve gerginliklerin sebeplerinden biri de iş yoğunluğuna bağılı stres olarak görülmektedir. Örneğin haber üretim sürecinde seri hareket etmeleri beklenen muhabirler, kameramanlar ve haber montajından sorumlu çalışanlar, işin stresi ile birlikte aralarında sürekli gerginlikleri yaşadığını belirtmektedirler. Bu gerginlik Marx'ın da belirttiği gibi (işçinin bir bütünün parçası haline gelmesi) haberin bütününe bir parçası haline gelen içerik üreticilerinin, kısıtlı zamanda en verimli şekilde çok iş yapmaları beklentisinden kaynaklanmaktadır. Bu örnek, zamanın en güvenceli ve işçi sınıfından bağımsız bir katman olarak algılanan büro işçilerinin vasıfsızlaşmasını da ortaya koymaktadır. “Büro işçileri, kendilerinin sıkça söyledikleri gibi, “bilgisayarın köleleri”, yaptıkları işin bütünsel amacı konusunda hemen hiçbir kavrayışa ya da işin hızını denetleme gücüne asla sahip olmayan tam birer makine besleyicisi haline geldiler (Kumar; 2013: 35).”

Böylesi bir mekanizmayı, Taylorist politikaların bir uzantısı olarak görebilmek mümkündür. Yeni toplum teorisyenlerinin iyimser yaklaşımlarının aksine, bilgisayar denetimli üretim süreci, beyaz yakalı çalışmanın da sanayi işçilerinde olduğu gibi “parçalanma ve vasıfsızlaşmaya” mahkum olduklarını göstermektedir (Kumar, 2013: 33).

Kapitalist birikim sürecinde, işçi sınıfının giderek değersizleşen emeği sonucu vasıfsızlaşması Braverman’ın “Emek ve Tekelci Sermaye” adlı çalışması ile birlikte daha çok tartışılır hale gelmiştir:

Vasıf kavramı, işçi açısından, geleneksel olarak ziraat ustalığıyla; yani maddeler ve süreçlerle ilgili bilginin, özgün bir üretim dalını sürdürmek için ihtiyaç duyulan uygulamaya konulmuş el mahareti ile birleştirilmesiyle bağlantılı bir nitelikti. Zanaat vasıflarının parçalanması ve üretimin kolektif ya da sosyal bir süreç olarak yeniden inşa edilmesi, geleneksel vasıf kavramını imha etti ve geriye emek süreçleri üzerindeki ustalığın gelişebilmesi bakımından tek bir yol bıraktı: Bilimsel, teknik ve mühendislik bilgisi içinde ve kanalıyla elde edilen gelişim...(2008: 401).

Kapitalist birikim sürecinin gelişimine bağlı olarak, sadece mavi yakalı değil beyaz yakalı çalışmanın da değersizleştiğini savunan Braverman, buna bağlı olarak vasıfsızlaşmanın ortaya çıktığını belirtmektedir. İşgücündeki vasıfsızlaşmanın nedenlerinden biri de denetimin artmasıdır. “Sermaye, denetim gücünü kullanarak işi vasıfsızlaştırır ve ucuzlatır; ucuzlayan ve vasıfsızlaşan emeğin denetimi artar (Yücesan Özdemir ve Özdemir, 2008: 25).”

Buradan hareketle medya plazalarında vasıfsızlaştırma ve sermayenin denetim aygıtları ele alınarak, bunun emek sürecine ve çalışanlar arası iletişimdeki rolüne değinmek gerekecektir.

Bilindiği gibi kapitalizm için vasıf, üretim sürecinde kullanılan bilgi ve beceriler olarak tanımlanmaktadır. Buradaki tanımda bulanık olan nokta ise kapitalist üretim sürecinde nasıl bir üretim sürecinde ve hangi bilgi ve becerilerden bahsedildiğidir. Zira iş bölümü ve uzmanlaşma ile birlikte, üretim sürecinin herhangi bir noktasında bilgi ve beceri sahibi olmak mekanik bir süreçtir ve çok nitelik gerektirmeyen bir iştir:

“Kapitalist üretim tarzının gelişmesiyle birlikte, vasıf kavramının kendisi emeğin değersizleşmesi paralelinde değersizleşmiş ve vasfın ölçüldüğü cetvel de öylesine kısalmıştır ki, günümüzde işçi işinin birkaç günlük ya da haftalık eğitim gerektirmesi halinde bir “vasfa” sahip sayılmakta; birkaç aylık eğitim alışılmadık ölçüde talep edici bir eğitim olarak görülmekte ve örneğin bilgisayar programcılığı gibi altı ay ya da bir yıllık eğitim dönemini gerektiren işler bir huşu patlamasına neden olmaktadır (Braverman, 2008: 402).

Medya plazalarında denetim araçları ve vasıfsızlaşma örüntülerini birkaç başlık altında toplamak mümkün. Bunlardan ilki, sanayileşme ile birlikte başlayan iş bölümü ve uzmanlaşma olarak ele alınabilir. Makinelerin üretim sürecine girmesi ile birlikte işin küçük parçalar haline bölünmesi, zanaatkarlığın yerini iş bölümü ve uzmanlaşmaya bırakmıştır. Dolayısıyla üretim sürecinde işin tamamına hâkim olamayan işçiler, standardizasyona uğrayarak yabancılaşma ile karşı karşıya kalmışlardır:

Makine işi, sinir sistemini en ölçüsüz bir biçimde zorlarken, aynı zamanda adalelerin farklı şekillerde hareket etmelerini olanaksızlaştırır ve beden ile aklın her tür özgürce etkinliğini ortadan kaldırır. Makine işçiyi işten değil işin içeriğinden kurtardığı için , işin hafiflemesi bile bir tür işkence haline gelir..... (Marx, 2015: 404).

İş bölümü ile paralel olarak işçi sınıfı içerisinde hiyerarşik denetim katmanları da hala günümüz sektörlerinde kullanılan bir diğer vasıfsızlaşma stratejisidir. Hiyerarşik denetim, her ne kadar eski bir uygulama olarak görülse de birçok işyerinde uygulanmaktadır. Burada “sorumlu otonomi” de karşımıza çıkmaktadır. Ancak hiyerarşik kademelerin sadece üst düzeyinde yer alan çalışanlar sorumlu otonomi ile denetlenmektedir.

Medya plazalarında haber üretim sürecinde, yoğun olarak kullanılan teknoloji de işçi sınıfı üzerinde baskı ve denetimi arttırıcı bir işlev görmektedir. Ayrıca, bilgisayar hızı ile yarışan ve bu hızın kontrolü ve baskısı altında üretim yapan plaza çalışanları için de vasıfsızlaştırıcı bir niteliğe de sahiptir. Teknolojinin üretim aracı olarak kullanılması ile birlikte ürünün tasarım ve üretim aşamaları birbirinden ayrılmıştır. Dolayısıyla ürünün tasarımından sorumlu olan işçi görece “vasıflı” olarak görülürken, işin uygulaması aşaması ile görevli diğer işçiler tarafından gerçekleştirilmektedir. Teknolojik üretim araçları

aynı zamanda işçilerin çalışma verimliliğinden iş saatleri içerisindeki aktivitelerine, işe giriş çıkış saatlerinden boş zamanlarına kadar denetleyici özellik taşımaktadır. Teknolojik denetim başlığında medya plazalarında emek sürecinin teknolojik denetim mekanizmaları ve bunun çalışanlara nasıl yansıdığı tartışılacaktır.

Son olarak plaza mekanının işçi sınıfı üzerindeki denetimsel işlevi de ele almak gerekmektedir. Zira plazalarda mekân kurgusu, üretim sürecinin kurgusundan bağımsız ele alınamaz. Plazalardaki mekân dizaynı da açık ofis ve camekan bölmelerle kendini var etmektedir. Üretim aşamasında gerek bilgisayar ekranlarının gerek çalışanların her anının denetlenmesine olanak tanıyan açık ofis sistemi, camekan bölmelerdeki üst hiyerarşinin de çalışanları denetlemesine olanak tanımaktadır.

3.3.1. İş Bölümü ve Uzmanlaşma

Makineleşmenin gelişmesi ile birlikte modern sanayinin ortaya çıkması iş bölümü ve uzmanlaşmayı da beraberinde getirmiştir. “Makine pek çok zanaatçının yerini almış, iş bölümündeki kimi aşamaları ortadan kaldırmış ve iş bölümünde kendine özgün yeni sınırlar belirleyerek yeni türde bir kontrol biçimi yaratmıştır (Belek, 1999: 53).” Bu kontrol biçiminin getirdiği iş bölümü ve uzmanlaşma ile birlikte, zanaatçının ürün üretim sürecinin tamamı hakkında bilgi sahibi olması ve üretim sürecinin kendi kontrolünde olması artık geçersizdir. Zira artık zanaatkar değil işçi vardır. İşçilere bırakılansa, yeniden yorumlanmış ve acınası biçimde yetersiz olan bir vasıf kavramıdır: Bu kavram özel bir maharet, sınırlı ve tekrara dayalı bir işlem, “vasıf olarak hız” vs.’ den oluşmaktadır (Braverman, 2008: 401). Zanaatçılığın giderek azaldığı ve emek gücünün niteliksizleştiği manifaktür dönemindeki iş bölümünü Marx Kapital’de şöyle analiz etmiştir:

Bundan dolayı manifaktür, el attığı her zanaatta, zanaatçılığın kesin olarak dışladığı, niteliksiz işçiler denilen bir sınıf yaratır. Manifaktür tamamıyla tek yönlü ve sınırlı bir uzmanlaşmayı, bir kimsenin çalışma güç ve yeteneğinin aleyhine olarak bir ustalık, bir mükemmellik derecesine getirirken, tam bir

gelişmeden yoksunluğu da bir özelleşme, bir uzmanlaşma haline getirmeye başlar(2015: 339-340).

İş bölümü ve uzmanlaşma, manifaktürden günümüze kadar uygulanagelen bir olgudur ve makinelerin kullanımına bağlı olarak modern sanayinin gelişimi ile birlikte işçi, makinelere tabi kalmak durumundadır. “Manifaktürde işçiler canlı bir mekanizmanın organlarını oluşturur. Fabrikada işçilerden bağımsız bir cansız mekanizma vardır ve işçiler buna canlı eklentiler olarak katılır (Marx, 2015: 404).”

Modern sanayinin gelişimine paralel olarak süreç içerisinde işçilerin verimliliğinin artması ve daha çok kar elde edebilmek için kontrol mekanizmasına da gerek duyulmuştur. Söz konusu kontrolün sağlanması için işçilerin her anının bilimsel ilkelerle denetlenmesi Taylorizasyonu getirmiştir. Taylorizasyon ile birlikte iş bölümünde öncelikle işçilerin emek süreci üzerindeki vasıfları ellerinden alınmış, işin tamamı üzerindeki bilgisi ve kontrolü yönetime devredilmiştir. Böylelikle tasarım ve uygulama birbirinden ayrılacak, uygulama ile sorumlu emek gücü de ucuzlayacaktır. İşin zihinsel kısmından koparılan işçi de sadece sorumlu olduğu basit mekanik işleri yaparak vasıfsızlaşacak, dolayısıyla vasıfsız emek olarak daha ucuza çalışacaktır. Bunun yanı sıra üretim süreci içerisinde işçinin hangi zamanda hangi işi nasıl yapacağına karar veren bir denetim mekanizması da kendini beraberinde getirmektedir (akt. Müftüoğlu ve Bal, 2013: 215-216).

Şbölümü ve uzmanlaşmanın karakteristik özelliği bilindiği gibi işin küçük parçalara ayrılmış olmasıdır. Küçük parçalara ayrılan iş böylece basit görevleri de beraberinde getirerek emeği niteliksizleştirmenin ve ucuzlatmanın en etkili yollarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Çağlayan ve Bayrakçı, 2016: 265). Küçük parçalara ayrılan işin, nitelik gerektirmeden mekanik şekilde yapılabilmesi emek gücünü ucuzlatmanın yanı sıra vasıf gerektirmediği için herkes tarafından yapılabilir bir iş haline gelmiştir. Dolayısıyla, işten atılan bir işçinin yeri çok çabuk doldurulacaktır. Bu noktada

işten atılma kaygısı, işçi sınıfı üzerinde bir denetim mekanizması olarak kendini var etmektedir.

İş bölümüne bağlı olarak üretim aşamalarının her birinin birbirine bağlı olmasından kaynaklı, çalışanlar arasındaki iletişimsel sürecin en çok bu süreçte yaşandığı belirtilmektedir. Çalışma arkadaşları ile en çok hangi problemlerin yaşandığı sorusuna genel olarak verilen cevap işin sürecine bağlı olarak yaşanan gerginlik olmuştur:

Yani belki zamanında yapılması gereken bir işin zamanında yapılmaması nedeniyle, o işin gecikmesinin verdiği gerginlikle karşılıklı bir iki söylenebiliyor bir şeyler. Yetiştirdi bu yüzden yetiştirdi, yetişemedi bu yüzden ya da ne bileyim hani herkesin kendi işini yaparken o işin içinde yer alan bazı vazgeçilmez detaylar var. O detaylardan bir ya da ikisi eksik bıraktığında bana geldiğinde iş, benim işi yavaşlar. Bu olduğu zaman işle ilgili olarak şu detay eksik bırakılmış, onu tamamlarsan daha çabuk hallolacak gibi o şekilde oluyor. (Eylem, 42 yaşında)

3.3.2. Hiyerarşik Denetim

İş bölümü ve uzmanlaşmaya bağlı olarak ortaya çıkan hiyerarşi, manifaktürden günümüze kadar kendini var eden bir olgudur. İş bölümü ile üretim aşamalarının türüne göre farklılaşan emek gücü ile hiyerarşi de ortaya çıkmıştır:

Demek oluyor ki, manifaktür emek güçleri arasında bir hiyerarşiye yol açar; işçi ücretleri bu hiyerarşiye uygun bir kademelenme gösterir. Bireysel işçi bir yandan tek yönlü bir işleve uygun hale getirilir ve ömür boyu bağlanıyorsa, diğer yandan böyle bir hiyerarşi içinde yer alan çeşitli işler, işçiler arasında doğal ve edinilmiş becerilere göre dağılır (Marx, 2015: 339).

İş bölümü ile ortaya çıkan hiyerarşi, “yöneten ve yönetilen” olarak gruplaşmaya neden olmaktadır. Parçalara bölünen işin her parçası için hiyerarşik kademeler ortaya çıkmaktadır. Bu durum işçi sınıfı içerisinde çeşitli kademe ve görevlerde ayrışmayı doğurarak “sıradanlaştırmayı” ortaya çıkarmaktadır (Çağlayan, Bayrakçı, 2016: 264).

Ortaya çıkan hiyerarşik kademeler aynı zamanda birbirlerine bağlı ve birbirlerini denetler niteliktedirler. “Emir ve komuta zinciri” halinde işleyen ve “uzmanlık temelinde farklılaşan modern toplumsal örgütler, uzmanlık olgusunu hiyerarşi, otorite ve gücün merkezine yerleştirirler (Dikmen, 2013: 51).

Genellikle kol işçiliğine dayalı fabrikalarda daha çok yaygın olduğu düşünülen hiyerarşik denetim sistemi, birçok şirkette olduğu gibi medya plazalarında da geçerliliğini korumaktadır. Ulaştırmadan sorumlu şoförler, temizlik işçileri ve güvenlik görevlilerinin denetiminden sorumlu idari amirler buna örnek verilebilir. Bunun yanı sıra haber üretim sürecinde haber müdürleri ile muhabirler arasındaki hiyerarşik oluşum da hem muhabirlerin ne yapıp ettiği hem de ürettikleri içerikleri denetleme açısından işlevsel konumdadır.

Görüldüğü gibi haber üretim sürecindeki hiyerarşik katman sadece çalışanların üzerinde denetimi değil, ürettikleri içerikleri de denetlemektedirler. Hiyerarşik olarak üst katmanda ve çalışanların denetiminden sorumlu amirler ya da müdürler, daha yüksek ücret ve statü verilerek, çalışanlardan bağımsız bir katmana yerleştirilmektedir. Böylelikle sermaye, onlara işçi sınıfından bağımsız bir makam sunmuş olduğunu belirterek, işçilerin denetim ve sorumluluğunu onlara devretmektedir. Patron ile işçinin karşı karşıya gelmesinin önüne geçen bu uygulama aynı zamanda sınıf içi iletişimi de yıkıcı hale getirmektedir. Hiyerarşiye bağlı olarak gelişen iletişimsel süreç ise kendini meşrulaştırmış, çalışanlar arasında da kabul görmüş durumdadır. Taşeron olarak ulaştırmada çalışan Adem, çalışma saatleri içinde ya da dışında diğer çalışanlar ile iletişimin nasıl gerçekleştiği sorusuna şöyle cevap vermektedir: *“İş dışında ilişkimiz yok onlarla. Alakasızız. Herkes kendi biriminde.(Adem, 34 yaşında)”*

Haber üreticilerinde vasıfsızlaşma ve denetim uygulamalarından biri de sansür ve oto sansür olarak karşımıza çıkmaktadır. Kıdemli muhabir Eren’in anlattıkları bu noktada önemli görünmektedir:

Başka sorunlar da var. Örneğin Türkiye'nin şu anda gelmiş olduğu konjonktür, bu beni çok yaralıyor. Yani benim haberlerime yansıyor, mesleğimi yapamaz duruma geldim. Sansür denilen şeyi yaşadım, oto sansür kendiliğinden gelişti. Acaba şunu yazarsam, ulan gerçek o, onu yaz. Sen vicdanen şuraya yaz da, onu kesecek, onu atacak, onu edit edecek başkaları var, sorumluluk onların. (Eren, 45 yaşında)

Medya kurumlarının şirketleşmesi devlet ve sermaye ile iç içe geçmesi sonucunu doğurmuştur. Bu durumda medya plazalarındaki hiyerarşik yapılanma sadece üretim noktasında değil devlet ve sermaye arasında da gerçekleşmiştir. Eren'in anlattığı otosansürü de bu bağlamda ele almak mümkündür. İstenen belli kodlara göre haber üretmek zorunda kalan muhabirler, hem yaptıkları habere yabancılaşmakta, hem de kendi kontrolleri dışındaki kodlarla haber üretmeleri vasıfsızlaşmalarına neden olmaktadır.

3.3.3. Teknolojik Denetim

Teknolojik denetimi, üretim süreci içerisinde veya bu sürecin büyük bir kısmında “emek sürecinin yönetiminin teknolojiye aktarılması” olarak tanımlayabiliriz (Edwards, 1979: 113). Bilimsel yönetim ilkelerinden bu yana hem denetim hem verimlilik açısından oldukça işlevsel olan teknoloji, post-modern örgütlenmelerde de geçerliliğini korumaktadır.

Taylorizmin egemen bir ilke olarak işlemesi, enformasyon teknolojisinin işgücünü proleterleştirme özelliği, profesyonelleştirme özelliğinden daha baskın görünmektedir (Kumar, 2013: 39). Bu durum medya plazasında çalışan içerik üreticileri kapsamında değerlendirilebilir. Günümüzde yaygın olarak benimsenen “profesyonelleşen çalışanlar” algısı, medya plazası çalışanlarında aksi bir şekilde proleterleşmeyi karşımıza çıkarmaktadır. Medya plazalarında çalışan içerik üreticilerinin “beyaz yakalı ya da orta sınıf” olarak işçi bağımsız bir katman olduğu algısı her katmanın proleterleşmesi ile kendini çürütmektedir.

Teknolojik üretim araçları ve bilgisayarın varlığı medya plazalarında üretim sürecinin her anında kullanılmaktadır. Marx'ın (2015: 404) deyişiyle “işçinin emek aracını değil, emek aracının işçiyi kullanması”, teknolojinin medya plazası çalışanları üzerindeki denetimini kanıtlar niteliktedir. Medya plazalarında teknoloji, hem taşeron

Çalışanlar hem de haber üreticileri üzerinde kontrol mekanizması olarak işlev görürken bir yandan da vasıfsızlaştırıcı etkiye de sahiptir. Haber üretim sürecinde bilgisayar odaklı üretim, haberciler açısından daha hızlı ve dikkatli olmayı gerektirirken, aynı zamanda daha çok üretim yapmalarını gerekli kılmıştır. Hızlı haber üretim süreci, boş zamanı ortadan kaldırmış, daha verimli ve daha çok ürün (haber) üretme gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Teknoloji diğer yandan bulanık mesai saatleri yaratmıştır. Medya plazalarında haber üreticileri açısından oldukça esnek olan iş saatleri, bilgi iletişim teknolojileri ile birlikte bulanık hale gelmiştir. İş saatleri dışında mailler ile işe çağırılma ya da görevlendirme oldukça yaygındır. Bu uygulama ulaştırmadan sorumlu şoförler için de geçerlidir. Dolayısıyla, teknolojik araçlar bir yandan da işçiye ulaşımı kolaylaştırmakta ve mesai saatlerini bulanıklaştırmaktadır. Gece yarısı yapılan telefon aramaları, mailler, çalışanların iş dışındaki denetimine de neden olmaktadır.

Teknolojinin işçiler üzerindeki denetimi, işe giriş çıkışlarda ve mesai saatleri içerisindeki tüm hareketlerinin gözlemlenmesi ile de gerçekleşmektedir. Bu noktada çalışma alanlarına yerleştirilen kameralar ve işe giriş çıkış saatlerini denetleyen turnike sistemleri karşımıza çıkmaktadır. Çalışanların işe giriş çıkışlarından da sorumlu bulunan güvenlik personeli Derya şöyle anlatıyor:

Giriş çıkışları takip eden bir sistem var. Benim kullandığım sistem var. Giriş çıkışların hepsi kayıtlı bende. O sistemle alakalı 3 ayda bir periyodik olarak insan kaynaklarının istediği raporlar oluyor. İşte diyelim ki personel 3 ay içerisinde kaç defa kartını kullandı. Kartsız kaç defa giriş yaptı ya da yapmaya çalıştı. Çünkü kullanmadığın zaman gelmedi gözüküyorsun. Bu şekilde bir kontrol sistemi var aslında. (Derya, 34 yaşında)

Üretim sürecinde gerek taşeron çalışanlar gerekse haber üreticileri denetlenme kaygısı ile her anlarını ona göre kurgulamakta, bu durum da aralarındaki iletişime yansımaktadır. Sürekli denetim altında bulunduğunu hisseden çalışanlar, yapılan görüşmelerde bu yüzden mesai içindeki boş zamanlarında dahi diğer çalışanlarla iletişim

kurmakta zorlandıklarını belirtmektedirler. İşe giriş çıkışların çipli personel kartları ile turnike sisteminden geçerek yapılması, Taylor'un bilimsel yönetim ilkelerini çağrıştırmaktadır.

3.3.4. Mekânsal Denetim

Üretim noktasındaki mekan kurgusunun temelinde sermayenin üretkenliği artırma ideolojisinin olduğunu belirtmek mümkündür. Genel olarak ana akım yaklaşımlarda karşılaşılan çalışma mekanı kurgusu tartışmaları, işçinin verimliliğini arttırmak -yani artı değeri arttırmak- bir yana aynı zamanda denetimini de sağlayabilmek amaçlı gerçekleşmektedir. Ana akım sosyal bilim çalışmalarında ise, çalışma mekânı üzerine yapılan tartışmaların gerekçesi, çalışanların işlerine ve çalışma ortamlarına aidiyetlerini kazandırabilmek ve böylelikle çalışma disiplini ve motivasyonlarının arttırılabilmesi olarak değerlendirilmektedir (Chebykin vd., 2008)

Medya plazalarındaki mekânsal ve mimari kurguyu da denetim mekanizması olarak görmek mümkündür. Burada göze çarpan meselelerden biri, açık ofis sisteminin yaygınlığıdır. Yönetici ve ara kademelerde bürokratik işlerden sorumlu çalışanlar haricinde haber üretimi açık ofis sisteminde gerçekleşmektedir. Açık ofis sistemi ile çalışan habercilerin ve montaj görevlilerinin bilgisayarları ve çalışma saatleri içerisindeki tutum ve davranışları kolayca gözleme açık iken, şeffaf camekanlı yönetim odaları da onları denetleme imkânı sağlamaktadır.

3.4. Sınıf İçi Şiddet ve Rekabet

Sınıf içi şiddeti tanımlarken daha çok işçi sınıfının, emek süreçlerinde kapitalist tarafından uygulanan denetim mekanizmalarından doğan kendi iç çatışma ve

uzlaşmazlıklarını ele almak gerekmektedir. Sınıf içi şiddet olgusu, makinelerin kullanılmasıyla birlikte yedek işçi ordusunun varlığından başlayarak günümüzde çok daha çeşitli mekanizmalarla görünürliğini arttırmıştır. Yedek işçi ordusunun varlığı ile başlayan süreç, bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin artmasıyla birlikte işin daha çok parçalı hale gelmesine ve dolayısıyla emek içerisinde birçok hiyerarşik katmanın da oluşmasına yol açmıştır. Sınıf içi şiddetin önünü açan gelişmeler, yedek işçi ordusunun varlığı, yine yedek işçi ordusunun teminatı ile gerçekleştirilen esneklik ve güvencesizlik politikaları, bilim ve teknolojinin ilerlemesi ile gerçekleştirilen denetim uygulamalar olarak üç başlıkta ele alınabilir.

Sanayi devrimi ile birlikte makineleşmenin daha az işçi ile daha çok ürünün elde edilmesi, yedek işçi ordusunun varlığını ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla sermayedar karını arttırabilmek için sömürü mekanizmalarını ne kadar arttırsa da işçinin işten çıkması onun için bir kayıp olmayacaktır. Sermayedar, istediği zaman onun yerine geçebilecek bir işçi bulabilecektir. Bu baskı içerisinde çalışan işçi için ise önemli olan işten atılmamak olacaktır. İşçinin işsiz kalma korkusu, emek sürecinde hem işi ile hem de çalışan diğer işçiler ile arasındaki iletişimsel sürece etki etmektedir. Buradan bir rekabet ve öne çıkma kaygısı gelişmekte, her işçi kendisini garanti edebilmek için en iyisi olma kaygısını yaşamaktadır. Sınıf içi şiddetin bu boyutu, işçinin, işinden olma kaygısı nedeniyle, rekabete dayalı bir sonuç doğurmaktadır. Plaza içerisinde rekabetin en çok muhabirler arasında gerçekleştiği görülmektedir. Muhabir olarak çalışan Demet bu durumu şöyle açıklıyor:

Kıdemli olma telaşı, işinde iyi olma telaşı, iyi yapma telaşı, yani hepimiz aynı şeyi yaptığımız için ayrı ayrı işler yapıyor gibi görünsek de temelde aynı şeyi yapıyoruz ama mesela ben kendi adıma konuşayım, hiçbir zaman arkadaşlığımın ya da insani ilişkilerimin önüne geçmedi. Zaman zaman geçenler oluyor tabii doğal olarak onlar da zaten görüyoruz ve duyuyoruz. (Demet, 29 yaşında)

Kendini “kıdemli muhabir” olarak tanıtan Eren için de durum aynı görünmektedir:

Özellikle gazetecilerin birbiriyle olan sosyal ilişkilerinde çok samimi olmadıklarını düşünüyorum. Bu her meslek grubunda da böyle midir bilmiyorum ama çok sevimli insanlar değildir gazeteciler bence. Hem haber peşinde koşma telaşından hem kişilik olarak da yani ekranda şeyini gören, bir haberini gören, atıyorum şurada bir ismini görünce kendisini bir şey sanıyor, yani kendisini ulaşılmaz sanıyor, tamam ben artık oldum, ben artık piştim, ben kibirleneyim, ben tepeden bakayım, yani sorsan hükümet üyelerini sayamayacak cahillikte bir insan. Çok birkaç dostum, dünya görüşümün tamamen örtüştüğü insanlar dışında çok fazla insanla görüşmeyi tercih etmiyorum. (Eren, 45 yaşında)

İkinci bir etmen olan, bilimsel teknolojik devrimlerin artması ile birlikte işin çok parçalı hale gelmesi, işçi sınıfı içerisinde birçok hiyerarşik katmanı doğurmuştur. Aynı zamanda bir denetim mekanizmasını doğurmaktadır. Bunun iki boyutu vardır. İşçilerin işveren haricinde birbirlerini denetlemesini sağlamanın yanı sıra, hiyerarşik katmanlar arası ücret, statü ve emeğin türünün farklılıkları, işçi sınıfının bir aradalığını parçalamakta ve yine rekabet ve sınıf içi şiddeti doğurmaktadır. “Yönetici Asistanı” Esin, söz konusu farklılıklar yüzünden genel olarak kendi aralarında yıkıcı bir iletişimin olduğunu belirterek şöyle ekliyor:

Bir kere adil olmalı. Maddi olarak yaklaşacağım. İşe göre zaten farklı miktarlarda para alıyorsunuz. Bu normal ama aynı düzeydeki insanların farklı maaş alması, bunlar bizi yoran, göze batan şeyler. (Esin, 38 yaşında).

Hiyerarşinin sebep olduğu ilk sonuçta, denetim mekanizmasının işçiler arasındaki konumlara göre dağıtılması, bir yandan sermayenin yükünü hafifletirken bir yandan da kendini görünmez kılmasını sağlamaktadır. Gamze Yücesan (2015), sermayenin görünmezliğini zaman- mekân olgusu ile irdelemektedir. Çünkü sermaye, işçi sınıfının kendisiyle karşılaşabileceği her mekânda artık onun yerine işçi sınıfının hiyerarşik farklı bir katmanı yer almaktadır. Bu noktada, sermaye kendini gizlerken, çatışma ve gerilimler işçi sınıfının katmanlarına dağıtılmaktadır. Sermayenin görünmezliğine medya plazalarında yönetim ile çalışanlar arasında kaldığını belirten “Yönetici Asistanı” Esin’in konuşmalarından örnek vermek mümkündür:

Beni pozisyonum yönetici ve çalışanlar arasında bir yerde. Herhangi bir gerginlikte yöneticiden önce ben müdahale etmek zorunda kalıyorum. Her gerginlikte arabuluculuk yapmak zorunda kalıyorum. Beni tanıyan arkadaşlarım yine beni anlamaya çalışıyorlar ama bazen zor durumda kaldığım oluyor. İnsanlar stresini atsın diye bazen negatif durumlarını üzerinizde toplamak

zorunda değilsiniz yani, o konuda saygı bekliyorum bazen. Yani mesela şöyle bir şey oluyor, bu ciddi bir durum yani yorabilecek bir şey mesela... Sizinle ilgili bir durum değil ama sorumlusu siz olarak görülmüyorsunuz. Sinirli olmaları, işte şikayet ettikleri durum, işte gerginlikleri karşı tarafa, asıl kişiye yansımaları gerekirken, o arada... Yani bana yansıtıyorlar. (Esin, 38 yaşında)

Sermayenin görünmezliğinin bir diğer unsuru olarak akademik kavramsal sapmaları da ele almak gerekmektedir. Burjuva akım çalışmalarının ortaya çıkardığı “mobbing”, “prekarya”, “tahakküm” gibi kavramların sermayenin görünmezliğini meşrulaştıran unsurlar olarak görmek mümkündür. Bu tür kavramların sömürünün ve işçi sınıfının varlığını sorgulamayı unuttuğunu belirtebiliriz (Yücesan-Özdemir: 2008). Zira bu tür yaklaşımlar, emek sömürüsü nün yok olması ve işçi sınıfının kurtuluşunun, sermayenin ve düzenin varlığını ortadan kaldırmakla değil, düzen içerisinde iyileştirmeler ile gerçekleştirilmesini önermektedir. Böylece işçi sınıfının maruz kaldığı ağır çalışma koşulları, ücret ya da sömürüye dayalı sorunlar, kapitaliste ulaşmamakta; işçi, kendisini denetlemekle görevli bir üst tabakadaki işçiden hesap sormaktadır. Böylesi bir düzlemde, sömürünün ve kötü çalışma koşullarının sorumlusu olan kapitalist görünmez olurken, işçi sınıfı da bu sorunların kaynağının temelini görmemekte ve kendi sınıfının bir başka üyesi ile çelişmektedir. Diğer bir sonuç ise, hiyerarşik katmanlarda her işçinin birbirinden farklı ücret, emek türlerinin yol açtığı sınıf içi şiddettir.

Sınıf içi rekabet ve buna bağlı şiddetin artması sonucunu doğuran bir diğer etmen ise esneklik politikaları ve güvencesiz istihdamdır. İşsizliğin yanı sıra güvencesiz çalışma koşulları, işçinin işçiye karşı rekabetini arttırmaktadır (Kurtulmuş vd., 2014: 278). Geleceksizlik endişesi, istihdam türü ne olursa olsun işçiler arasında bir rekabete ve birbirleriyle çatışmasına yol açmaktadır.

Medya plazalarında, işçi sınıfı içerisindeki iletişimsel kopukluğun temel nedenleri arasında ücret ve statü farklılığından doğan rekabet ve çelişki görülmektedir. Sınıf içerisindeki gerilimler daha çok, “taşeron çalışanlar ve kadrolular”, “haber müdürü ve muhabirler”, “şoförler ve idari personeller” arasında yaşanmaktadır. Statü olarak

kendinden daha yüksek maaş alan ve hiyerarşik olarak kendinden daha ayrıcalıklı konumda olan çalışanları işçi olarak göremediğini belirten “kıdemli muhabir” Eren, haber müdürü ile olan temel çelişkisini şöyle anlatmaktadır:

Ben önce benim yöneticimin birikimli, tahlil yeteneği olan, okuyabilen, entelektüel birisi olmasını isterdim ama maalesef medyada şey koltuğunda oturan, idareci koltuğunda oturan insanlarda, en azından benim şu ana kadar çalıştığım insanlarda çok az insan gördüm. Yani size şunu söyleyeyim, kastettiğiniz ya da işaret ettiğiniz mevki 7.500-8000 bin maaş alıyor. Şimdi bir işçi 7.500-8000 bin maaş alır mı? Yani bizim kafamızdaki işçi ezilendir, zar-zor geçiniyordur, çocuklarını okutamıyordur, kiradadır, şimdi iki yakası bir araya gelmiyordur. Böyle bir şey yok. Şimdi fabrika işçisiyle, fikir işçisi arasındaki fark... İşçi değildir yani benim anladığım işçi modeli değildir ama SSK'lıdır, anlatabildim mi?(Eren, 45 yaşında)

Muhabir olarak çalışan Demet, işin zorluklarına bağlı olarak da gerginliklerin yaşandığını şöyle anlatmaktadır:

Muhabirlerin işi daha zor; mesela kameraman görüntüyü çektikten sonra onun işi bitiyor, montajcının önüne haber gelene kadar onun işi yok ama muhabir malzemeyi topluyor, yazıyor, okutuyor, sonra sesini okuyor, ondan sonra montaja gittiğinde montajda görüntüleri takip ediyor. Montajda bütünüyle haber olmuş mu, olmamış mı ve bizde şöyle bir kural vardır, diyelim ki haberde bir yanlış var, haber yayınlandı, bitti bir yanlışlık, bir eksiklik, bir bir şey var, o mutlaka muhabirden hesap sorulur zaten. Kameramandan niye şu görüntü yok diye hesap pek sorulmaz. (Demet, 29 yaşında)

Sonuç olarak, medya plazalarında deneyimlenen sömürü ve baskıcı denetim uygulamalarının çalışanlar arasındaki iletişim pratiklerindeki yansımada kolektif bir kültürün oluşmadığını göstermektedir. Emek süreci içinde performans dayalı rekabetin varlığı, hiyerarşik tabakalaşma gereği iletişim sürecinde çizilen sınırlar, yoğun çalışmaya bağlı iş stresi, ücret ve çalışma koşulları arasındaki farklılıklar, plaza çalışanları arasındaki iletişimi parçalayıcı sonuçlara neden olmaktadır.

4. MEDYA PLAZALARINDA MEKÂNSAL DÖNÜŞÜM VE İLETİŞİME ETKİSİ

Medya plazaları 1980'lerin sonlarında holdingleşme ile birlikte çok katlı binalarda üretim sürecini var etmeye başlamışlardır. Ana akım yaklaşımlara göre güç ve prestij

sembolü olan çok katlı binalar, medya kurumlarının şirketleşmesi ve rekabet ortamına girmesi ile birlikte plazalara bürünmüş durumdadırlar. Sermayenin çok katlı tek bir bina içerisinde üretim sürecini tercih etmesi bir yandan da verimlilik ve performansın maksimuma çıkarılması amacını taşımaktadır. Üretim noktasının açık ofis yapılanmalarına göre dizayn edilmesi de yine performans, verimlilik ve iş akışının hızlanması ile doğru orantılıdır. Kayan (2009: 2), mimarlık alanında çok katlı yapılar ve açık ofis düzeni üzerine yaptığı çalışmasında bu yapıların önemini şöyle belirtmektedir:

Çok katlı yapılar, aynı iş kolunda çalışanların bir araya gelmesine, aralarındaki iletişim ve etkileşimin güçlenmesine, iş yaşamı ile ilgili bilgi akışının hızlanmasına, iş yaşamında gereken türlü belgelere ya da araç gereçlere kolayca erişilebilmesine ve belki de daha önemlisi çalışanların kolayca denetlenmesine uygun ortam sağlamaktadır (Kayan, 2009: 2).

Yukarıda da görüldüğü gibi işyeri mekanlarına yönelik mimari çalışmalar, sermaye birikim mantığında, sermaye ve iş verimliliği lehinde yapılmaktadır. Bu tür çalışmalar, çok katlı binalar ya da mekân dizaynlarında, işçilerin verimliliğini engelleyecek olumsuz unsurların asgariye indirilmesi ve daha üretken çalışma ortamlarının nasıl oluşturulabileceği üzerine kafa yormaktadırlar.

Ana akım çalışmalarının desteklediği açık ofis düzeni de “daha fazla işbirliği, daha yoğun iletişim daha hızlı ve yaratıcı olmayı” gerekli kılmıştır (akt. Kayan, 2009: 4). Sermaye cephesinden ve sermayenin kar odaklı politikaları için böyle bir bakış açısı oldukça makul görünmektedir. Zira bu yaklaşımlara göre hem çalışanlar arası iletişim artacak hem takım çalışmaları ile denetim kolaylaşacak hem de çalışanlar kendilerini çalıştıkları şirketin bir parçası olarak görecektirler. Bu noktada ana akım çalışmalar, açık ofis düzeninde işçilerin çalışma mekanlarını nasıl benimseyebilecekleri üzerine tartışmalar gerçekleştirmektedirler. Bireyselleşen mekânda işçi, daha verimli çalışmak bir yana şirket ailesinin bir üyesi gibi hissedecektir. Bu algının bir örneğini Sade’nin çalışmasında da görmek mümkündür:

Her çalışan, çalışma mekânında, ihtiyaçları kadar estetik kaygıları da gözetir. Çoklu çalışma mekanlarında; kişisel mekân oluşturmak ve diğer çalışanlar ile iletişim ve işlevsel ilerleyişi koparmamak, performansı olumlu etkilemesi açısından esnek, fonksiyonel, modern mobilya tercihleri ile ideal bir atmosfer hazırlanabilir. Hem kişisel mekan oluşturmak hem de diğer çalışanlarla iletişimi koparmadan çalışmak modüler mobilya sistemleri ile daha kolay sağlanabilir (Sade, 2014: 7).

Sermayenin bu şekilde mekânsal kurgularla işçi sınıfı içindeki iletişime önem verdiği görülmektedir. Ancak söz konusu iletişim, bu çalışmada tartışılan sınıf temelli iletişimden daha farklı bir noktaya işaret etmektedir. Sermayenin oluşturmaya çalıştığı iletişim, çalışanlar arasında işin verimliliğini daha çok arttırabilmek ve bir yandan da takım çalışmaları ile birlikte denetim mekanizmaları kurabilmek olarak algılanmalıdır.

Medya kurumlarının plazalar haline gelmesi ile birlikte işçi sınıfının iletişimsel süreci, emek sürecindeki dönüşümün yanı sıra mekânın kendisinin de etkilediği görülmektedir. Çalışmanın konusu olan yedi kattan oluşan ve birçok çalışan kesimin aynı bina içerisinde çalışmasına göre tasarlanan medya plazası, yönetim ve yönetim sekreterliğinin camekan bölmelerle oluşturulan odalarının dışında diğer çalışanların da açık ofis sisteminde çalışması temelinde tasarlanmış bulunmaktadır. Sadece birkaç katında balkon bulunan ve pencereleri dahi olmayan plaza yapısı, uzun çalışma saatleri içerisinde üretim yapan işçilerin hem yoğun stres ve gerilime sebep olurken hem de sağlık açısından tehlikeler oluşturmaktadır. Medya plazası çalışanlarını oldukça olumsuz etkileyen bu durum, Marx'ın modern sanayideki mekânın yıpratıcılığı üzerine yapmış olduğu analizden bağımsız görünmemektedir:

Toplumsal üretim araçlarında ilk defa fabrika sisteminde gösterilen özen sayesinde sağlanmış olan tasarruf, sermayenin elinde aynı zamanda sistematik bir soygunculuk haline gelir; işçiye çalışırken gerekli olan hayat koşulları üzerinde, yani mekân, hava, ışık ve işçiyi emek sürecinin tehlikelerine veya sağlığa zarar veren etkilerine karşı alınması gereken koruyucu tedbirler üzerinde yapılan bir soygundur bu...(2015: 408).

Medya kurumlarının plazalaşmasını aynı zamanda “fabrikalaşması” olarak da düşünmek mümkün görünmektedir. Üretim araçlarının bir bina içerisinde toplanması ve yapay havalandırma, yoğun teknolojik araçlar ve üretim yapan işçiler, plazalardaki

mekân kurgusunun, emek cephesinde oldukça sağlıksız, yıpratıcı ve sınıf iletişimini engelleyici sonuçlar doğurduğunu göstermiştir.

En çok binanın şekli şemai beni yıpratıyor. Yani bu bina herkesi burada basıyor. Yani nasıl söyleyeyim, muhtemelen mimari yapısından, renklerinden. Burada hiçbir şekilde açılan cam yok. En basitinden hava alamıyoruz. Bu da seni otomatikman etkiliyor. Hasta bina sendromu diye bir şey varmış. Şu şekilde; mesela burası açık ofis aslında güzel bakıldığında ama hani herkes bir arada. Mesela ben burada haberimi yaparken orada kameramanlar toplanıyor, konuşuyor bağırtıyor ben burada haberimi yapamıyorum. Sesi açıyorum ekstra bir gürültü oluyor. Zaten bina içerisinde havasızlık var, klimalarla yetiniyoruz. Bu da bir yerden sonra insanı hem psikolojik hem de ruhen bir yorgunluk oluşturuyor. (Aylin, 25 yaşında)

Mekân bizi hasta ediyor. Özellikle biz montaj çalışanları için durum daha da zor. Çünkü gün boyu bilgisayarın başından ayrılamıyoruz. Bir kere korkunç, baş edilmesi zor baş ağrıları... Bunu hem kendim çok fazla deneyimliyorum hem etrafımdaki ofis içinde sürekli bulunan arkadaşlarımda görüyorum. Çok yoğun bitkinlik, yorgunluk, gözlerde halsizlik ve nasıl söyleyeyim enerjide inanılmaz bir düşüklük yaşıyoruz. Bunu bu binaya geldiğimiz 2008 senesinden sonra fark etmeye başladık. Giderek de etkisini artırarak yaşıyoruz. Onunla bağlantılı artı şu yerlerdeki halıfleks döşemeler, bu gri renkleri yani bunlar da psikolojiyi çok olumsuz yönde etkiliyor. Sürekli böyle hani klimalarla ya da ne bileyim belki de hiç havalandırılmadan kendi kendinize arada balkona kaçarak oradan hava almaya çalışarak bu performansımızda çok ciddi düşüklüğe sebep oluyor. (Eylem 42 yaşında)

Plaza çalışanları, mekânın sağlıksız koşullarının yanı sıra açık ofis yapılanmasından doğan gürültüden de oldukça olumsuz etkilenmektedirler:

Bakın benim bulunduğum alanda yani 8-9 bilgisayarın olduğu bir noktada 4-5 kişi iç içe çalışıyoruz ki kamera tarafındaki bilgisayarlarla aramızda 20 cm var. Onları da dâhil edersek yani bizim bulunduğumuz katta belki 20 bilgisayarlar, reji masası işte stüdyo çünkü karşı tarafımızda olduğu için sürekli oradan yayın yapılıyor. Sürekli bir gürültü. Hani aralıksız çalan telefonlar. Benim telefonum olabilir arkadaşlarımda telefonu olabilir. Sürekli bir telefon çalınışlığı, cep telefonlarından tutun sabit telefonlara kadar. Yayına gelen konukların yüksek sesle, mikrofon takılı olduğu için konuştukları alanı düşünün. Yani biz burada ofis çalışanları sürekli bir elektromanyetik alan artı arası esilmeyen çok ciddi gürültülü bir ortamın içinde ve çok incelikli emek isteyen bir iş yapıyoruz. (Eylem, 42 yaşında)

Yine benzer şekilde muhabir olarak çalışan Demet de plazanın yapay ışıklandırma ve havalandırma sisteminden rahatsız olduğunu belirtirken, sermaye mantığının aksine performansının daha da düştüğünü belirtiyor:

Birincisi, havalandırma sistemimiz çok kötü, ışık-stüdyo yani bugün sizin şansınıza konuk gelmedi, buraya konuk geldiğinde bütün spot ışıkları açık, ben burada haber yazarken hapsi ramıyorum bile orada yayına ses gitmesin diye. Bu perdeler kapalı, ışık...Genelde kapalı, burada yayın olduğunda evet. Yani hani

evet yani plazada çalışılabilir ama plazanın şartları değiştirilebilir bence. Yani birlikte çalışmaktan yana bir sıkıntı yok. Yani burası 50 katlı da olabilirdi ama havalandırması başka olur, yerde kullanılan malzeme, ışık, stüdyo ayrı olur, yani her şey çok daha farklı olabilirdi. Yani zaten burası benim yaşam alanım ve yaşam alanımın çok daha iyi olması gerekiyor. Ki bu bence çalışanın verimini arttıracak bir şey. Yani hani patronun cebinden belki biraz daha fazla para çıkacak ama çalışan verimini arttıracak bir şey. Ve belki biraz daha fazla basın sektöründe değer artarsa o zaman da iş verimi yine artacak. Biz son zamanlarda yaptığımız işe saygımızı yitirdiğimiz için daha kötü işler çıkarmaya başladık. (Demet, 29 yaşında)

Taşeron çalışanlar açısından da durum farklı görünmemektedir. Plaza binasının eksi ikinci katında odaları bulunan ulaştırmadan sorumlu şoförler, temizlik işçileri ve idari personeller de çalışma mekanlarının en alt katta bulunmasının yanı sıra havasız ve karanlık olmasından şikayet etmektedirler:

Yani binaya girdiğin zaman, bir arkadaşın geldiği zaman eksi 2'de, otoparkta çalışıyorsun olarak görülüyor bir. İkincisi insanların sana bakış açısı değişiyor, otoparkta olduğu için değişiyor ama buraya görev anlamında geldiği zaman bu adamın elinde çok iş var, bina sonradan anlıyor bu işin, o kişinin ne kadar değerli olduğunu ama dışarıdan bir insan geldiği zaman bu adamın ne işi var eksi 2. katta böyle bir yetkiye, böyle bir şeye sahip diye insanlar şey yapıyorlar. İşte güneş yok. Otoparktasın, araba egzozu, ne bileyim insanların bir de yoğun olduğu bir yer. Yaklaşık 80 metre karelik bir yerde 50, 60 kişi direkt çalışıyor, bir de sirkülasyonu. (Adnan, 44 yaşında)

Medya plazaları, kapitalist bir düzende, rekabet halinde yoğun ve dikkatli bir üretim süreci isteyen ve aynı zamanda hızlı üretim gerektiren gereken fabrikalardır. Bu koşullara ayak uydurabilmek, kapitalizmin esnek ve sömürücü çalışma koşullarında oldukça zor iken, aynı zamanda üretim mekanının olumsuz etkisi de işçi sınıfı için oldukça yıpratıcı görünmektedir. Plaza çalışanlarının yukarıda belirttikleri şikayetler, aynı zamanda kendi iç iletişimlerine de yansımaktadır. Yoğun ve stresli haber üretim sürecinde bir yandan gürültü faktörü, bir yandan yapay ışık ve havalandırma sistemi, bir yandan da elektronik ve manyetik araçlarla iç içe olmak, çalışanlar arasında gerginlik ve tartışmaları da tetikler niteliktedir. Haber montajından sorumlu Eylem durumu şöyle aktarmaktadır:

Yani çünkü sinir sistemi iyice zayıflıyor o noktada yani mesela ben o sırada iş yetiştirmek için azami gayret gösterdiğim bir işe odaklanmaya çalışırken aynı durumda olan 3-4 tane masada başka arkadaşlarım bağırış çağırış, kıyamet işte onu keselim, bunu atalım, o nerede, bu geldi mi, geç

kaldı yetişecek yetişmeyecek telaşıyla da onlar uğraşıyorlar. Öteki tarafta kameramanların kendi aralarındaki konuşmaları, öteki tarafta rejinin yaptığı yayın derken hakikaten yani insanın tahammülünü oldukça düşürüyor bu aşırı gürültülü ortam. Kendi aramızda ufak tefek sürtüşmeler bu anlamda olabiliyor yani. Biraz yavaş olalım arkadaşlar, duyamıyoruz falan şeklinde yatıştırıyoruz ama 5 dakika sonra yine patlıyor. (Eylem, 42 yaşında)

Sermayenin artı değeri arttırabilmek ve bununla bağlantılı olarak çalışanların verimliliğini en yüksek seviyede tutabilmek adına kurguladığı çalışma mekanlarının, çalışanların sağlığını ve emek sürecindeki deneyimledikleri sorunları göz ardı ettiği karşımıza çıkmaktadır. Medya plazaları özelinden baktığımızda yapay ışık ve havalandırma, gürültü, açık ofis çalışma mekânı ve iş yoğunluğunun getirmiş olduğu stres, çalışanlar arasındaki iletişimin niteliğinde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Üretim süreci içerisinde gerçekleşen söz konusu yıpratıcı iletişim pratiklerinde sonuç böyle iken bir yandan da üretim anı dışında, sınıfın plaza mekânı içindeki karşılaşmalarına da değinmek gerekmektedir. Böylelikle işin yoğunluğunun olmadığı alanlardaki iletişim pratiklerinin ve sınıf karşılaşmalarının hangi boyutta gerçekleştiğini görmek mümkün olacaktır.

4.1. Sınıf Karşılaşmalarında Mekân

Bir önceki başlıkta medya plazalarında mekânsal dönüşümün sınıfsal bir karakteri olduğu vurgulanmıştı. Günümüzde egemen olan hâkim sınıf burjuvazi, kendi sınıfsal karakterini mekanlara da yansıtmıştır. Lefebvre (2015), “Mekânın Üretimi” adlı çalışmasında, mekanların kurgulanmasında hegemonyanın rolü üzerine sınıfsal bir bakış açısı ortaya koymuştur. Gündelik hayat içerisinde mekanların aynı zamanda hegemonyayı da barındırdığını belirten Lefebvre, her mekânın aslında bir pratiğin resmi olduğunu şöyle açıklamaktadır:

Bir apartmanın “oda”sından, bir sokağın “köşe” sinden, “meydan”dan, “pazar”dan , ticaret ya da kültür “merkezi”nden, kamusal bir “yer” den, vb. söz

edildiğinde neyin kast edildiğini herkes bilir. Gündelik konuşmanın bu kelimeleri, mekanları tecrit etmeksizin birbirinden ayırt eder ve toplumsal bir mekan tarif ederler. Bu kelimeler, mekânın belirli bir kullanımına, dolayısıyla söyledikleri ve yazdıkları da mekânsal birer pratiğe denk düşerler (2015: 46).

Lefebvre'nin analizinden yola çıkarak medya plazalarının da belli bir kullanıma ve pratiğe denk düştüğünü söylemek mümkündür. Genel olarak, şirket plazaları düşünüldüğünde akla muazzam karlılık ve piyasaya hakimiyet olgusu gelmektedir. Medya plazalarını düşünürken de bu durum farklı değildir: “Kar odaklı bir sermaye grubunun, güç ve prestij temsili olan çok katlı binalar içerisinde birçok işçiyi yoğun sömürü altında çalıştırdığı şık binalar...”

Bu binalarda işçiler aynı zamanda kendi toplumsallıklarını üretmektedirler. İdeolojik bir işleve sahip olmanın yanı sıra, “eyleme de aygıt olarak hizmet ettiğinden, bir üretim aracı olmanın yanında, bir denetim, dolayısıyla tahakküm ve güç aracı” olarak da düşünülmelidir (Lefebvre, 2015: 56-57).

Bu çalışmada medya plazalarının mekânsal olarak sınıfsal anlamda tartışılması, onun hem sermaye üretkenliğini arttırmak üzere kurgulanmış bir yapı olmasından hem de çalışanların denetim ve sömürüsü için olanak sağladığı kurgudan dolayıdır. Dolayısıyla medya plazalarına mekânsal olarak da sınıfsal bakmak gerekecektir. Plazaların mekânsal kurgusunun emek sömürüsü anlamında nasıl bir işleve sahip olduğu bir önceki başlıkta ele alınmıştı. Bu başlıkta ise, daha çok, sermaye üretkenliğine göre kurgulanmış medya plazaları içerisinde sınıf karşılaşmalarının nasıl gerçekleştiği ele alınacaktır. Bu nokta önemlidir; çünkü işçi sınıfının iş yoğunluğu ve stresi ile birlikte mekânsal denetimin arasında kendi içerisinde iletişim kanalları kurabilmesi oldukça zor görünmektedir.

Plazalarda açık ofis ile bağlantılı olarak çalışanlar elbette üretim sürecinde belli bir iletişim kurmaktadır. Ancak söz konusu iletişim, genel olarak üretim sürecinde ve üretime dair bir çerçeve ile sınırlıdır. Bu çalışmada, sınıf karşılaşmalarını, her kademedeki çalışanın hangi mekanlar dolayımı ile birbiri ile temas ettiği ve aynı zamanda

nasıl bir toplumsallık ürettikleri ele alınacaktır. Sınıf karşılaşmalarının önemi, plazalarda işçi sınıfının birçok hiyerarşiyi içinde barındırdığı kademelerinin bir araya gelebilme ve bu karşılaşmalarda ürettikleri iletişimsel pratiğin niteliği bakımından önem arz etmektedir.

4.1.1. Üretim Sürecinde Sınıf Karşılaşmaları

Sermaye sınıfının kurgusuna göre çalışanlar arası iletişimin, verimliliğin ve fikir alışverişinin artması amacıyla kurgulanan açık ofis planlamalarında sorgulanması gereken, işçi sınıfının her kesimine gerçek bir karşılaşma imkânı doğmakta mıdır?

Ele alınan medya plazası örneğinde haber üreticileri; muhabirler, kameramanlar, haber montajında çalışanlar ve haber müdürlerinden oluşmaktadır. Açık ofis sisteminde çalışan söz konusu haber üreticileri, kendi aralarında üretim gereği sık iletişim kurmanın yanında temizlik görevlileri ile de kısa zamanlı karşılaşmaktadırlar. Haber üretim sürecinde çalışanlarla yapılan görüşmelerde, aralarındaki iletişimin, iş bölümüne bağlı olarak üretim süreci çerçevesinde gerçekleştiği görülmektedir. Çalışanların, gürültü ve stres kaynağı olarak gördükleri açık ofis mekânlarda, ortaya çıkan stres ve gerilimli ortam, çalışanlar arasındaki iletişimi olumsuz etkilemek dışında, sınıf karşılaşmaları bağlamında da mekânın denetimsel rolü ön plana çıkmaktadır. Mekân kurgusunun üretim sürecindeki performansı arttırıcı denetimsel kurgusu, haber üreticileri ile temizlik görevlileri arasındaki iletişim fırsatına da engel olmaktadır. Yapılan görüşmelerde, haber üreticilerinin üretim süreci içerisinde en çok ulaştırmadan sorumlu şoförler ve iş saatleri içerisinde temizlik yapmaya gelen çalışanlarla karşılaştığı belirtilmektedir.

İşçi sınıfının farklı çalışan kesimlerinin karşılaşmalarında en yoğun olarak muhabir ve kameramanların, ulaştırma görevlileri ile kurdukları iletişimi görmekteyiz. Bir diğer sınıf karşılaşması ise güvenlik ve danışma personellerinin işe giriş çıkışlarda

diğer çalışan kesimlerle iletişim kurması ile gerçekleşmektedir. Muhabir ve kameramanların habere ulaşım sürecinde şoförlerle kurdukları iletişim, genel hatlarıyla iş yoğunluğu, düşük ücret ve çalışma sürecinde karşılaştıkları haksızlıklar üzerinden gerçekleşmektedir.

Bir diğer karşılaşma yoğunluğu da işe giriş çıkışlarda güvenlik personelleri ile diğer çalışanlar arasında gerçekleşmektedir. Ancak buradaki karşılaşma muhabirler ile ulaştırma görevlilerinin iletişiminden daha düşük yoğunlukta görülmektedir. Denetimin yoğunluğu, kamera sistemleri ve sürekli gözetim, çalışanların aralarında kuracakları iletişimin önünde engel oluşturmaktadır.

Eksi ikinci katta bulunan ulaştırma ve temizlik görevlilerinin bekleme odaları, aralarındaki iletişime olanak sağlayan bir mekân olarak düşünülebilir. Ancak işin sirkülasyonunun yoğunluğu burada da bir engel teşkil etmektedir. Yine de haber üreticilerinin açık ofis mekanındaki karşılaşmalarına kıyasla burada daha özerk bir iletişim söz konusudur. Çalışanlar gündelik hayatlarına dair sohbetleri, birbirlerinin emek sürecini ve iş dışı yaşamlarını tanıma fırsatını burada bulabilmektedirler.

Üretim sürecinde, mekânın kurgusunun sınıf karşılaşmalarına sunduğu imkan yukarıdaki analizlerde de görüldüğü gibi oldukça sınırlıdır. Bu karşılaşmaları ele almak önemlidir. Zira üretim sürecinin yoğun bir sömürü ve denetim ile gerçekleştiği plaza mekanlarında farklı iş kollarında çalışanların birlikte iletişim kurması, bu iletişimi sınıfsal bir yere götürebilme deneyimi adına oldukça önemli görünmektedir.

Genel olarak üretim noktası ile sınırlı olan sınıf karşılaşmaları, çeşitli iş kollarının farklı mekanlarda örgütlenmesinden dolayı, farklı kesimlerde çalışanların bir araya gelmesini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla üretim sürecinin çalışanlara sunduğu mekân, işçi sınıfının iletişim sürecinin kolektif bir dayanışmaya olanak sağlayacak bir mekanizmaya sahip değildir.

4.1.2. Yemekhane ve ay Molaları

Üretim sürecinde farklı iş kollarının bir araya gelmesi oldukça zor görünmektedir. Fakat hepsinin birlikte kullanabileceğı mekanlardan biri olarak yemekhane ele alınabilir. Burada karşılaşılan engel ise, emek sürecinin esnekliğine bağılı olarak çay ve yemek molalarının çalışan kesimlerce değışiklik göstermesidir. Örneğın, muhabirler ve kameramanlar ve onlara paralel olarak da şoförler, haber üretim sürecine bağılı olarak bu mekânı kullandıklarından, belirli bir yemek saati uygulaması görülmemektedir. Yine de haber müdürleri, yönetici asistanları, yöneticiler, temizlik personelleri, muhabirler, kameramanlar ve şoförlerin karşılaşmalarına olanak sağlaması açısından oldukça önemli bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yapılan görüşmelerde, farklı kesimlerde çalışanların en çok bu noktada iletişim kurdukları belirtilmektedir. Buradaki iletişimin özelliğı, birbirlerinin iş yaşantıları, sömürü koşulları ve ücretleri hakkında şikayetlerin karşılıklı olarak dile getirilmesi açısından önemlidir. Bu özellikteki bir iletişim, işçi sınıfının, farklı iş kolları içerisinde olsalar da aslında temel noktalarının sömürü olduğunu görmelerine olanak tanımaktadır. Yapılan görüşmelerde çalışanlar, ne kadar farklı işlerde çalışırlarsa alışınlar hiçbir çalışanın emeğinin karşılığı olan bir ücret almadıklarını belirtmektedirler. Dolayısıyla işçi sınıfının farklı çalışan kesimlerini bir araya getirebilen bir mekânın sınıf içi iletişim açısından ve işçi sınıfının birlikteliğı açısından oldukça önemli olduğu söylenebilir.

4.1.3. Kaçış Mekanları

Plazada alışan işçi sınıfının karşılaşmalarının gerçekleştiğı tek mekân üretim noktası olarak görülmektedir. İş dışı yaşamlarında, herhangi bir mekân üzerinde iletişimin devamlılığı belli istisnalar dışında görülmemektedir. Söz konusu istisnai görüşmeler,

emek sürecinde yakın bir arkadaşlık bağına dayalı olarak, iş dışı konuşmaların gerçekleştiği bir iletişim kurgusu olarak gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Çalışanlar, bu görüşmeleri iş sürecinde halihazırda yeterince stres ve bunalımdan kaçış olarak nitelermektedirler. İş dışı görüşmeleri bu bağlamda “*kaçış mekanları*” olarak tanımlamak mümkün görünmektedir.

Sonuç olarak plaza yapılanmaları, çalışanların üretkenliğini ve denetimini arttırmak için kurgulanmasından dolayı sınıfsal bir karakter taşımaktadır. Söz konusu karakter, her iş kolunun kendi mekanının farklılığına da bağlı olarak farklı iş kollarında çalışanların iletişimin önünde engeller oluşturmaktadır. Üretim süreci ile mekânın birbirini tamamlayıcı ve sermaye lehinde unsurlar olması sınıf karşılaşmalarının da sermaye lehinde olmasını zorunda kılmaktadır. Spesifik olarak muhabirler, kameramanlar ve şoförlerin karşılaşması, temizlik personelleri ve ulaştırmadan sorumlu şoförlerin karşılaşması dışında bütün çalışan kesimlerin kullandığı ortak mekân olan yemekhane, sınıf içi iletişimin gerçekleşmesi fırsatını sunmaktadır.

Yapılan görüşmelerde, çalışanların birbirleri ile en çok bu mekânda karşılaştığı ve bu mekân ile birlikte iş yaşamlarına dair paylaşımlarda bulundukları belirtilmektedir. Buradan hareketle, “*Medya plazalarında çalışanların daha çok karşılaşmalarını sağlayacak farklı mekanlar kurgulanabilir mi?*” sorusu karşımıza çıkmaktadır. İşçi sınıfının farklı kesimlerinin birbirleri ile daha çok karşılaşmaları ve bunun bir sınıf bilincine taşınabilirliği tartışması, günümüz kapitalist emek sürecinin getirmiş olduğu işçi sınıfı içindeki parçalanmış kolektif bir iletişimin tekrar nasıl inşa edilebileceğini anlamlandırmak açısından oldukça önemli görünmektedir.

5. MEDYA PLAZALARINDA SINIF VE KATMANLARI

Medya plazaları, çok katlı binalar olarak üretim sürecinin her aşamasını tek bir çatı altında birleştirmiştir. Medya plazalarının mekânsal kurgusunun yanı sıra üretim sürecindeki farklı iş kollarını ve emek süreçlerini, sınıfın iletişimi açısından irdelemek gerekmektedir. Bu başlık altında işçi sınıfının farklı kademelerinin emek süreci ve bu sürecin birbirleri içindeki iletişimsel sürece nasıl yansıdığı ele alınacaktır.

Görüşmelerin yapıldığı tekelleşen medya plazasında, farklı medya kurumlarının ayrı katlarda üretim yaptığı görülmektedir. Her katın kendi medya kurumu içerisinde çalışan haber üreticilerinin, diğer katlardaki kurumda çalışanlarla iletişimlerinin çok cılız hatta yok derecesinde olması göze çarpan meselelerden biridir. Plaza yapılanmasının en alt katı olan eksi ikinci katta, ulaştırmadan sorumlu personeller ve idari şefleri yer almaktadır. İdari şefler kadrolu istihdam edilirken diğer çalışanlar ise taşeron olarak çalışmaktadırlar. Bunun dışındaki her katta farklı medya kurumunun açık ofis çalışma sistemini görmekteyiz. Söz konusu açık ofiste de muhabirler, kameramanlar, haber müdürleri, yöneticiler ve yönetici asistanlar yer almaktadır.

Bu başlık altında, medya plazalarında farklı iş kollarında çalışan işçilerin emek süreçleri incelenecek ve bu emek süreçlerinin birbirleri arasındaki iletişim pratiklerine nasıl yansıdığı anlaşılmaya çalışılacaktır.

5.1. İçerik Emeği ve Emek Süreçleri

Çalışmanın önceki bölümlerinde tartışılan güvencesiz çalışma, vasıfsızlaşma ve esnek üretim koşulları, içerik emeği üreticilerinde de geçerli görünmektedir. Yaşam tarzı, daha yüksek ücret, güvenceli çalışma gibi temel yargılardan yola çıkılarak yapılan “orta sınıf” ya da “bilgi işçisi” tezlerinin geçersizliği bu bölümde daha da netleşecektir. “Eğitimli emek” olarak adlandırılan içerik emeği üreticilerini farklı bir sınıf olarak

görmek yerine, bu bölümde yapılan görüşmelerle birlikte emek süreçlerine bakıldığında nasıl proleterleşmiş oldukları ortaya çıkmaktadır.

“Eğitimli emek” olarak görünen “bilgi işçisi” kavramını bu başlıkta kısaca tartışmak gerekmektedir. Bu kavram, genel olarak bilgi iletişim teknolojilerinin gelişimine paralel olarak bilgisayarlaşan üretim sisteminin yaygınlaşması ile birlikte masa başı çalışanları tanımlamaktadır. Ancak, çalışmanın birinci kısmında kavramsal olarak tartışıldığı üzere, bu kavram da işçi sınıfından bağımsız bir tabaka ortaya çıkarmaktadır. “Bilgi işçisi” kavramını işi sınıfına bir “saldırı” olarak düşünmek mümkündür:

“Bilgi işçisi”, içinde yaşana döneme ait iktisadi, siyasi ve ideolojik mekanizmaları ve bu mekanizmaların tahayyül edilebilmesini olanaklı kılan sınıf, kapitalist üretim ilişkileri, kapitalizmin eşitsiz gelişme yasası ve uluslararası iş bölümü kavramları “görünmez kılma”, “göz ardı etme” ve “yok sayma” eğilimi içerisindedir. Sermaye, işçinin emek gücü potansiyelini emek sürecinde realize etmek suretiyle birikir. Emek süreci biçim değiştirebilir ve hatta fabrikanın dışına taşabilir (Yücesan-Özdemir, 2014: 57).

Bu çalışmada “bilgi işçisi”, “orta sınıf” ya da “entelektüel emek” olarak adlandırılan grup “içerik emeği üreticileri” olarak ele alınacaktır. Bu grupta haber üretim sürecinde yer alan muhabirler, kameramanlar, editörler, haber müdürleri, montaj, ışık ve ses sistemlerinden sorumlu çalışanlar yer almaktadır. Taşeron çalışanlar ile kıyaslandığında, bu grup kadrolu istihdam edilmektedir. Ancak uzun ve belirsiz çalışma saatleri, düşük ücret ve işin yoğun stresi, çalışanların emek sürecindeki en büyük şikayetlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu rahatsızlıkların yanı sıra aldıkları ücretlerinin ya da iş yoğunluklarının birbirlerinden farklı olması aynı zamanda kendi aralarındaki iletişimi de olumsuz etkilemektedir. Plazada muhabir olarak çalışan Demet emek sürecini şöyle anlatmakta:

Muhabir olarak çalışıyorum. Yani hem dışarıya gidiyorum hem de burada haber yazıyorum. Röportajlar, anonslar, haberi toparlayan benim. Birçok işi aynı anda yapmak zorunda kalıyorum. Çok zor ve yorucu oluyor. Hem alana çıkıyoruz hem haberi bulan da çoğu zaman biziz, hem haber buluyoruz hem haberin malzemelerini topluyoruz. Yani bazen bakanlarla resmi bir kurumda bürokratlarla röportaj olabilir, bazen kavgalı bir ailede bir suçluyla konuşmak

olabilir, cinayet olabilir. Bazen sokakta insanlarla röportaj olabilir, haberin malzemelerini topladıktan sonra kendimiz de anons çekiyoruz tabii. Zaman zaman mekân çekimleri de yapıyoruz, hepsinin malzemelerini topladıktan sonra burası şey gibi, mutfak gibi yemek malzemelerini alıyoruz, sonra yemeği ocağa biz koyuyoruz, pişirenler montajcılar. (Demet 29 yaşında)

Demet, diğer tüm çalışma arkadaşları gibi yoğun ve uzun süren çalışma koşullarından şikayet etmektedir:

Çalışma saatlerimiz şöyle; evden çıkış ve eve varışı sayacak olursak 13 saat çalışıyoruz günde normal şartlarda. Yani ekstra sabah erken bir iş olmazsa, ekstra akşam geç bir iş olmazsa, işte burası Türkiye patlama, çatlama olmazsa normal standart çalışma sabah 8.30'da evden çıkıyorum, akşam bültenimiz 8'i 10 geçe bittiği için 8.30, 9.00'a doğru geliyorum. Hadi diyelim ki işte 12 saat, hadi 13 saat demeyelim, göz korkutmayalım. (Demet, 29 yaşında)

Çok uzun çalışma saatleri olsa da plaza çalışanlarının birçoğu, bu yoğunluğu, mesleğin normal bir getirisi olarak karşılamaktadır. Kendisini “kıdemli muhabir” olarak tanıtan Eren, günde 12 saat çalışmasına ve çok yorucu olduğunu belirtmesine rağmen bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Yani televizyonculuk, gazetecilik bir sabah 8 akşam 5, sabah 9 akşam 6 diye yapılan bir meslek değil. Sanırım dünyanın hiçbir yerinde de böyle bir şey yoktur. Biz sabah en geç 9.30'da ofiste oluyoruz, akşam da işte bülten saat 18.45'de başlıyor, işi olan erkenden gidebiliyor eğer yapacağı bir şey yoksa. Yok, ben burada oturup bülteni izlemek istiyorum diyen olursa da kalabiliyor. Yani belli bir saatimiz yok. Ama şu da olabiliyor, örneğin sabah 8.30'da bir iş vardır, gecedен o muhabir sabah 8.30'da kameramanla buluşup o işe gider, dolayısıyla onun mesaisi 9.30'da değil de 8.30'da başlıyor. (Eren, 45 yaşında)

İçerik emeği üreticilerinin emek süreçlerinin çalışma saatleri bir yana yoğun ve birden fazla iş yüküne maruz kaldıkları görülmektedir. Demet'in söylediklerinin yanı sıra “yönetici asistanı” olarak çalışan Esin de iş seyahatlerini koordine etmek, İstanbul'daki plazanın temsilciliği, insan kaynakları, ön muhasebe ve staj programları gibi birçok idari işin kendisinde toplanmasına rağmen karşılığının yetersiz olduğunu belirtmektedir:

Bu kadar çalışma sonrasında karşılığını da görmek istiyorsun ama bu tip ortamlarda haksızlıklar da oluyor ve ücretin dahi adil dağıtıldığını düşünmüyorum. (Esin, 38 yaşında)

Burada birbirinden farklı görevleri olan ancak ücret ve kademe olarak aralarında hiyerarşik fark bulunan iki çalışanın da sömürü ve esnek çalışma koşullarına maruz kaldığı görülmektedir. Çünkü kapitalizm, görünürde işçi sınıfı içinde her ne kadar farklı

“katmanlar” oluştursa da her katmanda kendi artı değerini sağlayacak stratejiler de geliştirmektedir.

Örneğin İstanbul o sırada ben aynı anda 2-3 işi telaş içinde kovalarken hiç hesapta olmayan bambaşka bir için telefon edip, acil işte şu görüntüyü, şu haberi, şu sesi bize göndermelisiniz deyip kapatıyorlar. Aciliyeti olduğu söylenen diğer işleri bırakıp son söylenenin peşine bütün bu kalabalık, gürültü patırtı içinde yetiştirmeye çalışıyoruz. O arada zamanla yarışıyoruz. Çünkü hani atıyorum işte 2 dakika içinde bizde olmazsa girmeyeceğiz diyorlar ve o sırada, o 2 dakika içinde onlara iletme tamamen bizim yükümlülüğümüzde. Yani durumumuz böyle. Dediğim gibi gerçekten aşırır gürültülü ve insan psikolojisini artı fizyolojisini ciddi anlamda rahatsız etmesine rağmen hani böyle canhıraş şekilde çalışıp, mesaimizi bitirip, bir savaş gününün daha sonuna geldik deyip çıkıyoruz çoğu zaman. (Eylem, 42 yaşında)

Bizim çalışma koşullarımız ağır, bu çalışma koşulları karşısında aldığımız ücretler düşük. Özlük haklarımız eskiden olduğu kadar geniş değil, fazla mesaimiz yok, çalıştığımız bazı ekipmanlar gerçekten çalışmayı çok zorlu hale getirecek kadar kalitesiz. Bazen bu tip şeylerle karşılaşıyoruz, sürekli dışarıda canlı yayın faaliyetinde bulunuyor olmaktan dolayı daha rahat çalışmak istiyoruz ama rahat çalışmıyoruz. Dolayısıyla başta düşük ücretler, özellikle kameramanlar için daha da geçerli bu. Düşük ücretlerle çalışmak zorunda kalmak en önemli sorun. (Metin, 36 yaşında-muhabir)

Çalışanların iletişim pratiklerini üretim süreci ile birlikte ele almanın gerekliliği çalışmanın daha önceki bölümlerinde tartışılmıştı. Bu bölümde ise içerik emeğinin emek sürecindeki toplumsallığın çalışanlar arasındaki iletişimsel pratiğe nasıl yansıdığına bakılacaktır. Burada işçilerin hem üretim süreci içerisinde hem de üretim süreci dışındaki ilişkileri ele alınacaktır. Bu noktada, çalışanların üretim süreci içerisinde en çok temas kurmak zorunda olduğu insanlarla iletişim halinde olduğu görülmektedir. Bir araya geldiklerinde daha çok iş konuşulduğu karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak aralarındaki iletişim kopukluğu ya da gerginliklerin temel kaynağı gelir farklılıkları ve işin yoğun stresi olarak görülmektedir. “Kıdemli muhabir” Eren, kendi çalışma arkadaşları olan gazeteciler ve haber müdürleri ile oldukça gergin bir iletişimleri olduğunu aktarmaktadır:

Gazeteci milleti biraz böyle, yanında çalıştığın arkadaşın ne sorunu olduğunu çok fazla bilemeyebilirsin. Nitekim ben yanımda oturan arkadaşın özel hayatına dair hiçbir şey bilmiyorum. Az önce buradaydı, nereye gitti onu da bilmiyorum. Yani kim ne kadar hayatına girmeye müsaade ediyorsa, ben o kadar olmaya çalışıyorum, sonuçta beni aşan şeyler de oluyor. (Eren, 45 yaşında)

Bence, şundan örnek vereyim İstanbul’daki ofisimizde vardiyalı çalışma sistemi var. Biz burada çok çalışıyoruz. Sabahtan gel akşam kaç kadar biterse. Öncelikle bence bu düzeltilmeli. Oradaki gibi vardiyalı sistem yapılabilir. Hani

belli bir saate kadar biz çalışırız bir saatten sonra başka biri çalışabilir. Onun dışında gerçekten maaş konusunda zaten düzeltilmeler yapılmalı bence. Çoğu kişinin hakkı yeniyor çünkü. Başka, en başta zaten binanın şekli değiştirilmeli. Önce renkler insanı gerçekten psikolojik olarak etkiliyor. (Aylin, 25 yaşında)

Haber montajından sorumlu Aylin de, işin yoğun stresi ile birlikte sürekli gerginliklere maruz kaldığını belirtiyor:

Genellikle iş konusunda bir gerginlik oluyor. Hani eğer çok stresli bir anımızda isek genelde bir gerginlik yaşıyoruz. Aman haberler yetişecek mi, aman yetişmedi, işte sen şunu yap ben bunu yapayım tarzında. (Aylin, 25 yaşında)

Yapılan görüşmelerden yola çıktığımızda bir kez daha sınıf temelli iletişimi üretim sürecinden bağımsız düşünemeyeceğimizi görmekteyiz. Medya plazalarında çalışan içerik emeği üreticilerinin emek sürecine baktığımızda genel olarak yoğun ve stresli bir emek sürecinin kendi aralarındaki iletişimsel pratiklere nasıl yansıdığını görmekteyiz. Uzun ve esnek iş saatleri, sürekli hareketlilik ve iş yetiştirme telaşı arasında gidip gelen içerik üreticilerine üretim aracı olarak bilgisayarlar ve teknik ekipmanlar eşlik etmektedir. Kablolar, yapay ışıklandırmalar altındaki ısı yüksekliği ve havasızlığın içerisinde zamanla yarışan içerik üreticilerinin, kendi aralarındaki iletişimi ne yazık ki işi yetiştirebilme süreci ile ilgili etkileşimler ile sınırlı kalmaktadır. Yoğun iş stresi ise söz konusu iletişimin niteliğini, sınıf içi dayanışmaya değil, sınıf içi şiddet ve gerilimler olarak etkilemektedir. Bu durumun bir benzeri taşeron çalışanlar için de geçerlidir. Dolayısıyla sınıf içi iletişimi incelediğimizde emek sürecinin her iki çalışma kolundaki yıpratıcılığına bağlı olarak dayanışmacı ya da eşitlikçi bir kurguya rastlamak mümkün görünmemektedir.

5.2. Taşeron İşçiler ve Emek Süreçleri

Esnek üretim sisteminin sonuçlarından biri olan taşeron çalışma, düşük ücret, güvencesiz ve yoğun çalışmayı da beraberinde getirmektedir. (Belek, 2010: 215). Medya plazasında çalışan “mavi yakalılar” olarak adlandırılan bütün işçiler taşeron çalışma

sistemine tabi durumdadırlar. Muhabir ve kameramanların ulaşımından sorumlu olan “ulaştırma görevlileri” olarak adlandırılan şoförler, temizlikten sorumlu çalışanlar ve güvenlik görevlileri, taşeron şirket tarafından istihdam edilmektedirler. İçerik emeğinin uzun ve belirsiz çalışma sürelerine oranla çalışma saatleri daha belirli olmakla birlikte, yaptıkları iş ve saat başına ücretlendirilmektedirler. Yapılan görüşmelerde çalışanlar işlerinin yoğunluğu ve yıpratıcı olduğunu belirtmektedirler. Medya plazasının eksi ikinci katında dinlenme odaları bulunmaktadır. Ancak, ulaştırma servislerinin de burada bulunduğu, otoparka benzer kapalı ve karanlık bir mekânda bulunan camekanlı odaları, dinlenme odası değil daha çok “bekleme odası” olarak adlandırmaktadırlar.

İçerik emeği üreticilerinin karşılaştığı emek süreci yıkımını taşeron işçilerde de görmekteyiz. Taşeron olarak ulaştırmadan sorumlu Adem, genel olarak günde 10 saat çalıştığını ancak çoğu kez bunun dışına çıkılarak işin 13 saate kadar sarktığı zamanların olduğunu belirtiyor: *“Biz maaş almıyoruz, çalıştığımız kadar alıyoruz. Yaptığım işin karşılığını aldığımı düşünmüyorum. (Adem, 34 yaşında).”*

Taşeron şirketler tarafından yönetilen çalışanlar, plaza içerisinde en çok işten çıkarmaların yaşandığı grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Muhabir olarak çalışan Demet, ulaştırmada çalışan taşeron işçilerin karşılaştığı zorlukları şöyle aktarmaktadır:

Temel problemleri şu; bir kere gerçekten araç kullanmalarına rağmen çok uzun saatler çalıştırılıyorlar ve mesela onların işte yemek yeme, yani işte dinlenme öyle şeylerine çok az saygı duyuluyor yöneticileri tarafından, insani ihtiyaçlarına da çok az saygı duyuluyor ve çok baskı altında çalıştırıldıklarını biliyorum. Yani aslında çok kötü şartlar altında çalıştırılıyorlar. Taşeron şirketin yöneticisinin şeyleri burada da bulunuyor, binada. Taşeron yöneticileri bizim binadalar, onlar tarafından hep baskı görüyorlar. Zaman zaman kavga çıkıyor yani orada, onların arasında. (Demet, 29 yaşında)

Muhabirin gözleminden edinilen bu aktarım, ikili bir anlam taşımaktadır aynı zamanda. Muhabir ve ulaştırma görevlilerinin birlikte haber üretim sürecinde bulunmaları, birbirlerinin emek süreci hakkında daha çok bilgiye sahip olmalarını sağlamaktadır. Bu durum muhabirler ve ulaştırma görevlileri arasında kolektif ve dayanışmacı iletişim kültürünü ortaya çıkarabilme potansiyeli de taşımaktadır aynı

zamanda. Yapılan görüşmelerde dayanışmacı bir iletişim pratiğine rastlanmamasına rağmen, süreç içerisinde farklı dinamiklerin ortaya çıkma ihtimalini de göz ardı etmemek gerekir.

Taşeron çalışanların sık sık işten çıkarılmaları, güvencesiz çalışmanın sonucudur. Yönetici olarak bulunan 50 yaşındaki Alper, taşeron denildiğinde akla ilk gelen şeyin “çok fazla hakkı olmayan çalışan” olduğunu belirtiyor. Aynı soruya ulaştırma çalışanı Adem de “*Taşeron deyince aklıma birilerinin yükünü sırtlanmak geliyor.*” cevabını vermektedir.

Taşeron çalışan işçilerle yapılan görüşmelerde işten atılma kaygısının yoğun olduğu görülmektedir. Bu kaygı, yönetim ile kurdukları bağ doğrultusunda sorulan soruların cevapsız kalmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra, güvencesiz çalışmanın verdiği kaygı, kendi aralarında kurdukları iletişimin de sınırlı olmasına yol açmıştır. Güvenlik görevlisi olarak çalışan Derya, çalışma arkadaşları ile bir araya gelememelerini şöyle açıklıyor:

Dediğim gibi haftada 1 gün olunca izin, bir de mesela bizim kendi gruptaki, kendi kadromuzdaki arkadaşlar güvenlik onlar vardiyalı çalışıyor. Erkek güvenliklerimiz. Onlarla bile biz bir araya gelip, akşam yemeği yiyemiyoruz çünkü 3 vardiya çalışıyorlar. Şimdi bir vardiyaya uysa diğer vardiyaya uymuyor. Bir türü bir araya gelip bir yemek organizasyonu yapamıyoruz mesela. Ama çok isterdik böyle beraber bir organizasyonda bulunmayı. (Derya ,34 yaşında)

Bu sınırlılık, çalışma koşulları hakkında kolektif bir şikâyet ve dayanışma unsurunu ortadan kaldırmış görünmektedir. Bunun yanı sıra kadrolu çalışan içerik emeği üreticilerinin sahip olduğu birtakım avantajların, taşeron çalışanlara sunulmaması, kadrolu çalışanlar ile iletişimlerini de engellemektedir. Kadrolu çalışanların daha üst düzey çalışan olduklarını düşünen taşeron işçiler, ücret farklılıklarından da şikâyet etmektedirler:

Tabi şimdi taşeron arkadaşlara verilen haklarla yukardaki arkadaşlara verilen haklar aynı olmuyor. Bir kere en başta servis olayı. Personel servisimiz var bizim ama şöyle bir durum var, taşeron firma elemanlarına, temizlik grubuna, güvenlik grubuna servis hakkı yok aslında. Ama o servis benim güzergâhımdan geçiyorsa

ben ona binebiliyorum ya da saatim uyuyorsa binebiliyorum. Ekstra saatlerde mesela diğer elemanlara istediği zaman araba gönderiliyor ama işte ben diyelim ki bugün servis yok, bana araba gönderir misiniz dediğimde böyle bir hakkım yok. Kendi imkânlarımla gitmek zorundayım. Artı işte maaş olayında. Haksızlık dediniz ya benim en büyük yaram maaş. Maalesef o konuda çok mustaribim ve çok büyük haksızlık olduğunu düşünüyorum. Çünkü gerçekten öyle. Yaptığım işi, eğitimimi, tahsilimi, iş deneyimimi düşündüğünüz zaman orada bitiyor yani. Sözü bittiği yer. (Meltem, danışma görevlisi, 42 yaşında)

Günümüzde taşeron çalışma dendiğinde yaygın bir kanaat olarak eğitim durumu düşük ve geçici işte çalışmayı kendisinin tercih ettiği işçi tipolojisi karşımıza çıkmaktadır. Bu yaygın eğilimin, emek süreci somutluğunda hiçbir karşılığının olmadığını görmekteyiz. Meltem'in yukarıda belirttiği örnekten yola çıktığımızda, işsiz kalma tehdidi sonucu birçok eğitilmiş emeğin taşeron çalışmalara yöneldiğini görmekteyiz. Bununla birlikte, kapitalist birikim sisteminin karını arttıracak bir alan olarak taşeron çalışma ve güvencesiz istihdam, birçok iş kolunda yaygınlığını arttırmıştır.

Yukarıda bahsedilen eğilimlerin somut örneklerinden biri, medya plazası içinde içerik üreticilerinin temizlik görevlileri ile olan etkileşiminde görülmektedir. Haber montajında çalışan Aylin, temizlik görevlilerinin emek sürecinin kendisinininkine oranla daha kolay olduğunu düşünürken bir yandan da onlara karşı tutum hakkındaki gözlemlerini şöyle aktarıyor:

Yani şöyle, mesela temizlikçilerden örnek verirsek hani onların çıkış saatleri belli zaten, çok aman çalıştım, az çalıştım çıktım gibi bir durumları yok. O bakımdan iyiler ama zorlukları da onların şu, buradaki diğer herkes de kendilerini onlardan üstün görüyor. (Aylin, 25 yaşında.)

Genel olarak taşeron çalışanların emek sürecinde karşılaştıkları sorunlar, güvencesiz çalışma ile birlikte gelen kaygının yanı sıra, işten atılmamak için çalışma arkadaşları ile kısıtlı iletişime sebep olmaktadır.

Sonuç olarak gerek taşeron gerekse içerik emeği üreticileri ile yapılan görüşmelerde, emek sürecinin yıpratıcılığına bağlı olarak iletişimsel pratiklerin iş çerçevesinde, dayanışma kültürünün oluşamayacağı bir düzlemde gerçekleştiğini görmekteyiz. Her çalışma kolunun kendi arasında kurduğu söz konusu iletişim, çeşitli iş

kollarındaki işçilerden bağımsız ilerlemektedir. Bu noktadan sonra tartışılması gereken şudur: “ Bu kadar yoğun denetim ve emek sömürsünün bulunduğu bir düzlemde sınıfın iletişim pratikleri nasıl dayanışmacı bir yöne evrilebilir?”

6. İŞÇİ SINIFI KÜLTÜRÜ VE SINIF BİLİNCİ BAĞLAMINDA İLETİŞİM

Çalışmanın bu bölümüne kadar işçi sınıfının, ne olduğu ve nasıl algılanması gerektiğinden hareketle medya plazalarında çalışanların sınıf temelli iletişim pratikleri ele alındı. Bu noktada emek sürecindeki sermaye sömürsü, sermayenin denetim mekanizmaları ve aynı zamanda plaza mekanlarındaki kurgunun, işçi sınıfının kendi iletişim pratiklerine nasıl yansıdığı tartışıldı. Buraya kadar gelinen süreçte, medya plazalarında çalışanların birbirleri ile iletişiminin kolektif ve dayanışmacı bağlamdan kopuk ve emek sürecinin denetiminde gerçekleştiği karşımıza çıkmıştır.

Ele alınan medya plazasında çalışan her kademenin aralarındaki iletişimin genel olarak kendi iş kollarında çalışanlar ile sınırlı kaldığı ve iletişim temalarının çalışma sürecine dair ve üretilen iş çerçevesinde gerçekleştiği ortaya çıkmıştır. Bunun dışında farklı iş kollarında çalışanların bir araya gelebildiği, iletişim kurabildiği sınırlı alanlar ve zamanlar mevcuttur. Bu başlıkta söz konusu sınırlı zaman ve mekanlarda gerçekleştirilen iletişim, bir sınıf kültürü olarak değerlendirilecektir.

Yapılan görüşmeler bağlamında medya plazalarında sermaye ciddi bir baskı ve sömürü mekanizması kurmuştur. Bu durum sınıf kültürü bağlamında oluşacak bir iletişim olanağının önünde engel olmaktadır. Burada şu sorular sorulmalıdır: “Böylesi bir düzlemde işçi sınıfı kendi çıkarı için bir mücadele kanalı oluşturabilir mi?”, “Aralarındaki iletişimi arttırabilmek mümkün mü?”, “Aralarında kurdukları ilişki ve iletişimin teması bir işçi sınıfı kültürü oluşturabilir mi?

Sınıf bilincini ve kolektif direniş pratiklerini sınıf kültürü bağlamında tartışmanın gerekliliği, sınıfın “biz” bilincine ve böylelikle de kolektif bir varoluşa evrilmesinden kaynaklanmaktadır (Thomson, 2002). Bu bakımdan sınıf bilinci ve buna eşlik eden “ne yapmalı?” sorusu sınıf kültüründen ayrı düşünülemez. Sınıf içi iletişim, hem bu ortak kültürel öğelerin üretildiği/yeniden üretildiği bir mahal hem de ortak kültürel öğelerin ve sınıf bilincinin ne derecede var olduğunu görebilmenin bir alanıdır. Medya çalışanlarının sınıf içi iletişimine odaklanan bu çalışmanın bir aşamasında “ne yapmalı?” sorusuyla buluşabilmesi de bu yüzdendir. Zira olası siyasal strateji ve tasarımlar sınıf bilinci ile, sınıf bilinci de sınıf içi iletişimle yakından ilgilidir.

Dolayısıyla bu başlıkta, karşımızda duran verili bir iletişimsel kurgu ve emek süreci bağlamında sınıfın iletişim pratiği sınıf kültürüne nasıl dönüşür ve alternatif olarak dayanışma ve birlikte hareket edebilme mekanizmaları nasıl kurgulanabilir sorunsalları üzerinde durulacaktır.

Sınıf kültürü üzerine gerçekleştirilen çalışmaların birçoğu, Marksizm’in alt-yapı ve üst-yapı arasındaki diyalektik kurgudan bağımsız bir şekilde, kültürel çalışmalarda kendini daha çok var etmektedir. Bu konuda, sınıf kültürü çalışmasında biraz daha titiz olmak gerekmektedir. Aynı zamanda sınıfın iletişimsel sürecine odaklanan bu çalışma, salt bir kültürel veri analizinden çok daha sınıfsal bir yere işaret etmektedir. Genel olarak Marksizm’in ekonomik indirgemeci özelliğine vurgu yapan kültürel çalışmaların aksine Marksist kuramdan yola çıkılarak yapılan çalışmalarda, sınıf mücadelesi ön plandadır ve bu mücadele dinamikleri aynı zamanda siyasaldır. Sınıfsal mücadeleyi kavramak “ekonomik, siyasal ve ideolojik ilişkilerin bütünlüğü içinde” gelişen, hem de “sınıfların maddi oluşumları üzerinde etkide bulunan toplumsal” dinamikleri de kavramak anlamına gelmektedir (akt. Öngen, 2014: 239).

Daha önce de vurgulandığı gibi, sınıf içi iletişimi salt bir kültürel paylaşım ve gündelik hayat diyalogları halinde düşünmemek gerekir. Söz konusu iletişim pratiklerini,

işçi sınıfı, üretim araçları sahipliği ve emek süreci ilişkiseliliğinde anlamaya çalışmak daha yerinde olacaktır. Üretim noktasında işçilerin birbirleri ile girdikleri iletişim pratiklerini ele almak hem sömürüyü hem de üretim süreci içerisindeki baskı ve denetimi işçilerin nasıl deneyimlediğini de ortaya çıkarabilecektir. “Marx, sınıfların toplumsal/siyasal bir özne olarak oluşumunda kültürel ve deneyimsel etkenlerin rolünü de tanımıştır (Yurtsever, 2016: 55).” Bu deneyimler ile sınıfın iletişim pratikleri iç içedir.

Sınıf temelli iletişim, işçi sınıfı deneyimlerinin hem sonucu hem de süreci olarak düşünülebilir. Söz konusu iletişim pratikleri sömürü deneyimlerinin sonucudur deniyorsa, bu sonuç sınıfın kendi içindeki iletişim pratiklerinde somutlaşır. Esnek çalışma, düşük ücret, güvencesizlik gibi sermaye birikim politikalarının deneyimi, sınıfın kendi içinde kurduğu iletişim pratiklerinde birer öfke ve paylaşım mekanizması ya da rıza ve boyun eğme ile sonuçlanabilir.

Diğer yandan, sınıf temelli iletişim, deneyimin bir sürecidir denilebiliyorsa bu durumda işçi sınıfının patron ve sermaye ile kurduğu iletişimsel pratikler akla gelir. Sınıfın, sermaye sahipleri ile kurduğu iletişim süreci hem sömürü deneyimlerini hem de bu deneyimlerin sonucunda kurdukları iletişimsel pratikleri etkilemektedir. Dolayısıyla sınıfın iletişimi, sınıfın deneyimleri ve sınıf kültüründen ve buna bağlı olarak da “sınıf bilinci”nden bağımsız ele alınamaz denilebilir. “Zira sınıf kültürü kavramı ekonomik sınıfların kültürel olarak nasıl yeniden üretilip direndiğinin ‘kültürel siyaseti’ üzerinden sınıf analizine odaklanmanın bir yoludur (akt. Coşkun, 2017: 47).” Böylelikle sınıf bilincinin nasıl oluşabileceğine, mücadele ve direniş mekanizmalarının nasıl kurgulanabileceğine dair tartışma imkânı doğabilir. Bu noktada materyalist bir yaklaşımla kültürü anlamlandırmak gerekmektedir.

Materyalist kültür anlayışında iki önemli tanımlamadan bahsedilebilir. Bunlardan ilki, insan etkinliğinin ürünü olan kültürün ilişkisel olmasıdır ve dolayısıyla bir toplumsallığa tekabül eder. Toplumsallığa tekabül eden kültür, bu şekilde “deneyim-

dışı”, “manevi” ya da “ruhani” bir şeye indirgenemez. Burada kültürün “maddiliği” karşımıza çıkar. İkincisi ise, bu maddiliğin tarihsel süreç içerisinde insanın maddi varoluş biçimine bağlı olmasıdır. Ancak bu noktada kültürün “tarihsel ve toplumsal oluşumu” ile “kültür içinde varolanı” aynı görmemek gerekir (Özuğurlu, 2008: 58).

İşçi sınıfının süregelen mücadele örneklerinden farklı olarak yeni direniş biçimleri ile de karşılaşılabilir. Algısı günümüzde yaygın kanaatler arasına girmiştir. Bu bağlamda sınıf bilincinin varlığını sorgulayabilmek onların gündelik yaşam pratiklerinde yer alan kültürel kodlara odaklanmak gerektiğini ortaya çıkarmaktadır (Erbaş, 2017: 17). İletişim pratiklerinin niteliğinden yola çıkılarak sınıfın kültürünü anlamaya çalışmak, sınıf mücadelesi ekseninin ve sınıf bilincinin de dinamiklerini tartışabilmek açısından önem arz etmektedir. Bu durumda, işçi sınıfının “gündelik hayatı”, ürettikleri sınıf kültürü ve sınıf bilinci birbirleri ile ilişkisel olarak ele alınacaktır.

İşçi sınıfının “gündelik hayatı” içerisinde kurdukları iletişimi ve “sınıf kültürü”nü ele alırken kuşkusuz aklımıza Thompson ve Williams’ın bu alana yaptıkları katkılar gelecektir. Sınıfı bir yapı olarak sabit bir kategori halinde tanımlamaya çalışan yaklaşımların aksine Thompson¹³’ın sınıf oluşumundaki “ilişkisel” ve “deneyim” kavramları sınıf kültürü ve sınıf bilincini de anlamak açısından önemli görünmektedir.

Thompson’ın “deneyim” kavramı, daha önce de belirtildiği gibi işçi sınıfının sömürüyü deneyimlemesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira bu deneyimleri, insanların “iradeleri dışında girdikleri üretim ilişkileri” belirlemektedir. Bu doğrultuda Thompson sınıf bilincini, “gelenekler, değer sistemleri, düşünceler ve kurumsal biçimlerde” ortaya

¹³ Thompson, sınıf oluşumunu ilişki ve süreç olarak şöyle belirtir: “Sınıftan, ilişkisiz ve birbirine benzemez gibi görünen bir dizi olayı, hem deneyimin hammaddesinde hem de bilinçte birleştiren tarihsel fenomeni anlıyorum. Bunun tarihsel bir fenomen olduğunun altını çiziyorum. Sınıfı bir “yapı” ve hatta bir “kategori” olarak görmüyorum. İnsan ilişkilerinde gerçekten olan (ve oluşumu da gösterilebilen) bir şey olarak görüyorum (2012: 39).”

çıkan deneyimlerin “kültürel terimlerle ele alınması” olarak tanımlar (Thompson, 2012: 40).

Dolayısıyla sınıf bilinci ve sınıf oluşumlarını değerlendirmek açısından “deneyim” önemli bir uğrak olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylelikle sömürünün ve üretim ilişkilerinin deneyimlenmesi ile birlikte sınıflar oluşmaktadır ve sınıflar halihazırda mücadele halindedirler. Bu noktada sınıf bilinci de devreye girer. Thompson’a göre sınıf bilinci¹⁴, sınıfa dışarıdan öğretilecek bir şey değildir ve işçi sınıfı daha sınıf oluşumunda deneyimlerin oluşturduğu kültürel kodları ile bilinçli haldedirler. Sınıflar da sömürüyü deneyimledikçe oluşurlar. Bu noktada sınıf kültürü de kendini ortaya çıkarır:

Ne var ki nesnel belirlenimler kendilerini boş ve edilgen hammaddeye değil, etkin ve bilinçli tarihsel varlıklara dayatırlar. Sınıf oluşumları, “erkekler ve kadınlar, ‘toplumsal ilişkilerin bütünlüğü’ içerisinde miras aldıkları kültür ve beklentilerle, üretim ilişkilerini yaşadıkça ve belirlenmiş durumlarını deneyimledikçe ve bu deneyimleri kültürel biçimlerde yaşadıkça” doğar ve gelişir (akt. Wood, 2001: 95).

Buradan bakıldığında Thompson’ın sınıfın deneyimleri üzerinde durmasının nedeni, işçi sınıfının “sadece birtakım büyük iktisadi ve toplumsal süreçlerin nesnesi ve basit birer sonucu” değil, bunun yanında söz konusu süreçlerin “aktif” özneleri olmasıdır (Çetinkaya, 2017: 208).

Thompson işçi sınıfının gündelik hayat deneyiminden yola çıkarak sınıf bilinci tartışmalarını ele alırken, Williams da “kültür” kavramından yola çıkarak burjuva ile işçi sınıfı arasındaki temel ayrımı buradan yapar. Williams’a göre Marksist bir kültür kuramı, “ekonomik yapının gerçeklerini ve bunun sonucu olan toplumsal ilişkileri”ni ele alarak kültürü tanımlamalıdır (2017: 401). Williams, bireyciliği ön plana çıkaran burjuva kültürü

¹⁴ İşçi sınıfının sınıf bilinci ile birlikte var olduğunu belirten Thompson’ın yaklaşımı, birçok Marksist tarafından eleştirilmektedir. Sınıfın halihazırda bilinçli özneler olduğu savunusu, sınıf mücadelesinin kendiliğinden gerçekleşeceği iddiası taşımasından dolayı birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Wood, E.M.(2011), *İlişki ve Süreç Olarak Sınıf*, 2001, s.91-119, Praksis (1).

ile işçi sınıfının kolektif yaşam biçimine denk düşen kültür arasındaki çatışmayı ele alır (akt. Coşkun, 2017: 48).

İşçi sınıfı kültürü, ne proleter sanattır, ne sosyal konut, ne de dilin belirli şekilde kullanımı; temel kolektivizm fikri ve onu temel alan kurumlar, davranışlar, düşünme alışkanlıkları ve yönelimlerdir. Benzer şekilde burjuva kültürü de, temel belirleyici fikir ve onu temel alan kurumlar, davranışlar, düşünce alışkanlıkları ve yönelimlerdir. Bir bütün olarak kültürümüzde hem bu yaşam biçimleri arasında sürekli bir etkileşim vardır, hem de her ikisinde ortak olduğu veya ikisinin de temelinde yattığı söylenebilecek bir alan. İşçi sınıfı, konumu sebebiyle, Sanayi Devrimi'nden bu yana dar anlamda bir kültür yaratmamıştır. Yarattığı ve önemle farkına varılması gereken kültür, ister sendikalarda, kooperatif hareketinde ya da bir siyasal partide olsun, kolektif demokratik kurum kültürüdür. İşçi sınıfı kültürü, içinden geçmekte olduğu evrede, öncelikle(kurumlar yaratmış olması anlamında) toplumsaldır, (özellikle düşünsel ve yaratıcı çalışma anlamında) bireysel değil (Williams, 2017: 476-477).

Görüldüğü gibi Williams'a göre işçi sınıfının oluşturduğu kültür, burjuva kültüründen farklı olarak “kolektivite” üzerine kuruludur. Bu kolektivite, işçi sınıfın, karşı sınıfa olan tavrı ile belirlenmektedir. Dolayısıyla işçi sınıfı kültürü, egemen yaklaşımların bireyci kültür tanımlamasından başka bir şeye tekabül etmektedir. Egemen yaklaşımlar kültürü üretim sürecinden bağımsız, iş yaşamı dışında üretilen farklı bir kategori olarak ele alırken, işçi sınıfı kültürü, bunun aksi bir şekilde, “sosyal ilişkilerde” kendini belli etmektedir. Dolayısıyla sınıf kültürü, işçi sınıfının birlikte deneyimlediği ve bu deneyimle birlikte ulaştıkları “kolektif anlamlar ve yaratımlar” olarak algılanmalıdır (Coşkun, 2017: 41).

İşçi sınıfının deneyimleri “gündelik hayat” ın içerisinde kendini var etmektedir. Gündelik hayatı, kültürel ve ana akım yaklaşımların sunduğu şekilde, iş yaşamı dışında farklı bir düzlem olarak ele almamak gerekir. Zira gündelik hayat, çalışma hayatı ile iç içe geçmiş ilişkisel bir bütündür. Gündelik hayatı, işçi sınıfı için “ücret disiplini” altında, hem sermaye sınıfı ile hem kendi aralarında hem de kendileri için verdikleri mücadele doğrultusunda sınıfsal bir deneyim alanı olarak tanımlamak mümkündür (Özuğurlu, 2008: 74). Bu deneyim alanı, iktisadi olmasının yanında kültürel, toplumsal ve politik özelliğe de sahiptir:

Ekonomik araçlarla üretimin “gizli mabedinde” gerçekleşen emek sömürüsü, deneyime açıktır; işçiler sömürüyü deneyimlerler. Bu deneyim, miras alınmış kültürel kodlar-ideolojik, politik, estetik, folklorik-aracılığıyla edinildiği gibi (sınıf deneyimi/yaşam tarzı/habitus), kültürel kodlar aracılığıyla da ifade edilir(işçi sınıfı kültürü).İşçiler, sınıf deneyimlerinin çelişkili kültürel dokusu içinde yeni bir toplumsal bağ örgüsü(sınıf bilinci/praxis) geliştirirler ve bu bağ örgüsüyle kendi öz-imgelerini çeşitli biçimler altında ortaya koyarlar(kolektif aktör/örgütlü sınıf hareketi).İşçiler nacak, burada ifade edilen süreçlerin sonunda bir sınıf olarak oluşurlar. Bir başka ifadeyle, burada sıralanan unsurların tümü ortaya çıktığında ancak bir sınıf oluşumundan söz edilebilir (Özuğurlu, 2008: 74).

Dolayısıyla işçi sınıfına sunulan gündelik hayat, egemen güçlerin çıkarları doğrultusunda işleyen bir hayat tarzına dayanmaktadır. “Gündelik hayat, siyasal alandaki iktidar ilişkilerini haklılaştırır ve yeniden üretir (Coşkun, 2017: 42).” İşçi sınıfı kültürü de gündelik hayatın bu özelliği ile birlikte kendini var eder. Bu, hegemonik gücü elinde bulunduranların karşısında kendi çıkarları için konumlanan işçi sınıfının oluşturduğu bir kültürdür. Dolayısıyla işçi sınıfı kültürü kapitalist üretim tarzına bağlı, edilgen bir kültür olmaktan öte, işçi sınıfının kendi sosyallikleri, direniş ve öfke mekanizmaları ile birlikte kurgulanan bir sürecin boyutudur. “Bu anlamda işçi sınıfı kültürü tahakküm ve hegemonya ile bağlantılı olarak direnme ve boyun eğme boyutlarını dikkate almadan anlaşılamaz(Erbaş,2017:20).”

İşçi sınıfı kültüründen bağımsız düşünilemeyen dayanışma ya da sınıfsal bir tepkinin gerekliliğini Coşkun (2017: 48) şöyle belirtmektedir:

Dolayısıyla, diyelim işçilerin yemek yeme biçimi, giyim biçimi, konuşma biçimi, anlattıkları fıkralar, hikayeler vb. pratikler bir karşıt sınıfa yöneliyor ya da bir direniş olarak karşımıza çıkıyor, hiçbiri değil de en azından sömürüye, eşitsizliğe ve benzerlerine karşı bir öfkeyi dile getiriyorsa, işte o zaman bir sınıf kültüründen bahsetmek anlamlı olabilir. Bu, gündelik yaşam kültürü ile sınıf kültürü arasında da analitik bir ayrım yapmayı gerektirir. Zira yerde yemek yemek işçilerin gündelik hayatta rutin olarak yaptıkları ve ister istemez maddi yaşam koşullarının sonucu olarak ortaya çıkmış bir gündelik kültür özelliği olabilir. Ancak yerde yemek yemek bir sınıf çıkarına, bir direniş biçimine ya da en azından sömürülüyor olmaya karşı bir öfkeye işaret ediyorsa ya da ettiği müddetçe, doğrusu, bir sınıfın karşıt bir sınıfa karşı giriştiği mücadelenin bir parçası oluyorsa ya da işçiler arasında dayanışmayı geliştiren bir özelliğe sahipse, o zaman bu rutin davranış bir sınıf kültürü olarak görülebilir.

“Sınıf deneyimini edinme ve ifade etmede aracılık eden kültürel kodlar içinde adalet ve hakkaniyet nosyonuna sahip olanlar, işçi sınıfı kültürünün en temel unsurlarını

oluştururlar(Özuğurlu,2008:81)”. Bu nosyonlar üzerinden yükselecek olan sınıf bilinci üç aşamada analiz edilebilir: Öncelikle bu zeminde yer alanlar, kolektif olarak “hafızalarında belirgin kültürel kodlar olarak adaletsizlik hissi ve ahlaki öfkeyi taşıyan ve/veya yeniden oluşturan”lardan oluşur. İkincisi, söz konusu “kültürel kodlar” içinde “egemenler”in varlığını kabullenen ve “meşrulaştıran” farklı “dayanışma formları” da mevcuttur. Böyle bir kültürel temelde, “ahlaki öfke” ile birlikte sınıf bilinci yükselmektedir (Özuğurlu, 2008: 82).

İşçi sınıfının, oluşturduğu sınıf kültürünün temelinde dayanışma ve sömürüye karşı öfke kendini ortaya çıkarır. Burada işçi sınıfının kolektif olarak oluşturduğu tepkiler karşımıza çıkar. Buraya kadar işçi sınıfı kültürünü nasıl ve ne bağlamda ele almak gerektiği tartışıldı. Sınıf kültürünün işçi sınıfı bilinci ile bütünlüklü olduğu düşünüldüğünde bu noktadan sınıf bilincine de nasıl yaklaşmak gerektiği öne çıkmaktadır. Zira, “sınıfın sınıfa karşı siyasal mücadelesi”nin gerçekleşebilmesi için “siyasal bilinç ve örgütlülük” gerekmektedir (Yurtsever, 2016: 188).

Sınıf bilinci, işçi sınıfı üyelerinin, sömüren sınıftan farklı olduklarını ve ona karşıt bir konumda olduğunu algılamasının ve var olan çelişkili sınıfsal pozisyonunun farkına varması olarak tanımlanabilir. Bu farkındalığın temelinde yatan ise “üretim ilişkileri içindeki farklı konumlardır” (Yurtsever, 2016:54). Bu kadar net bir tanımın yanında aslında sınıf bilinci, sınıf mücadelesini anlamak açısından ayrıntılı bir değerlendirme gerektirmektedir. Sınıf bilinci, kapitalizmin üretim ilişkilerinden sınıfın ne olduğunu tanımlamaya, emek sürecindeki sömürüden sınıf çıkarlarına kadar uzanan bütünlüklü bir analize dayanmaktadır. Bu çalışmada da böyle bir düzlem bağlamında medya plazalarındaki emek süreci ve sınıf içi iletişimin niteliği doğrultusunda, sınıf bilinci tartışmalarına varılmıştır.

Sınıf bilincini bir “grup düşünüşü” olarak ele alabiliriz. Böylece sınıf bilinci, işçi sınıfının içinde yaşadığı verili düzeni kolektif olarak ve “ortak bir mekanda”, “ortak

sorunlar” için bir araya gelebilme ve ortak düşünebilme eylemi olarak tanımlamak mümkündür (Ollman¹⁵, 2011: 230).

Sınıf bilinci ve sınıf mücadelesi ekseninde, işçi sınıfı kültürü ve gündelik hayat pratiklerinin ortak çıkarlar için siyasal bir örgütlü mücadele haline dönüşmesi gerekmektedir. Medya plazalarındaki sınıf gerçekliğini örgütsel ve mücadele bağlamında ele alırken Marx’ın “kendinde sınıf” ve “kendi için sınıf” tanımlamasından yola çıkmamız gerekmektedir¹⁶. Kendinde sınıf, işçi sınıfının verili koşullardaki ücretini ve “sömürülme derecesini” koruyabilmek adına diğer işçilerle dayanışma halinde olması gerektiğini fark etmesi sürecine tekabül etmektedir. Kendi için sınıf aşamasında ise bu farkındalık “politik mücadele” gerekliliğini hissetmesi ile gerçekleşir. Bu durumda işçi, sınıfsal bir kurtuluşun, sınıf mücadelesi ile mümkün olacağını anlamaktadır (Belek, 2015: 57).

Ancak mesele burada sınırlı kalmamaktadır. İşçi sınıfının bilinçlenme süreci ve kendi için sınıf haline gelme süreci, kendiliğinden gelişen bir süreç olamaz. Mevcut sömürü koşullarında, emek sürecinde makineleşen bir işçi örgütlülük kanallarını tek başına oluşturamaz. Bu konuda Lenin’in sınıf bilincine dair yaptığı katkılar oldukça önemlidir. Sınıfın kendiliğinden oluşamayacağını belirten Lenin’ e göre öncü bir güce ihtiyaç vardır. Bu öncü güç sınıfın partisidir ve “eğitici, ayrıştırıcı, örgütleyici, kısacası bilinç taşıyıcı” bir role sahiptir. (Belek, 2015: 61).

¹⁵ Ollman, işçi sınıfı bilincindeki temel öğeleri şöyle sıralar: “İlk olarak, içerik açısından, sınıf bilincinin temel öğeleri; birinin kimliğini ve bir sınıfın üyeleri olarak öznel ve nesnel çıkarlarını, Marx’ın açıklığa kavuşturduğu kapitalizmin dinamiklerinin hiç değilse bu nesnel çıkarları kavramamıza yetecek kadar olan kısmını, sınıf mücadelesinin genel hatlarını ve bu mücadelede nerede konumlanıldığını, birinin (yabancılaşmaya eşlik eden karşılıklı umursamazlık ve sınıf içi rekabetin zıddına) kendi sınıfına karşı hissettiği dayanışma duygusu ile karşıt sınıflara karşı duyduğu akılcı düşmanlığı ve sadece mümkün değil aynı zamanda katkı konulduğunda gerçekleştirilebilecek daha demokratik ve eşitlikçi toplum tahayyülünü içerir. Bunlar, sınıf bilincine sahip bir işçi sınıfının, bilincinde olduğu temel şeylerdir (2008: 228-229).”

¹⁶ “Dolayısıyla, Marx’ta kendinde sınıf daha çok ekonomik sömürünün zorunlu sonucu olarak ekonomik bilince sahipken ve daha çok bir yapı durumunda iken, kendisi için sınıf esas kurtuluşunun düzen değiştirecek bir devrimde olduğunun bilincindeki toplumsal aktördür. Böylece, kendinde sınıf bir oluşu, mücadele halindeki kendisi için sınıf ise toplumsallığı ifade eder (Belek, 2015: 57).”

Plaza çalışanlarının emek süreci içerisinde yapılan iş bağlamında gerçekleşen iletişim pratikleri daha önceki bölümlerde ele alınmıştı. Bu başlık altında, işçilerin daha çok sınıf kültürü oluşumuna odaklanmak gerekecektir. Bu bağlamda medya plazası çalışanlarının oluşturduğu sınıfsal bir kültürün oldukça cılız olduğunu görmekteyiz. Yapılan görüşmelerde sömürü deneyimlerini aktaran işçilerde genel kanaat hak ettikleri ücreti alamamalarının ve çalışma koşullarının oldukça yıpratıcı olduğu üzerinedir. Ancak dikkat çeken başka bir nokta ise, görüşme yapılan işçiler, hangi iş kolunda olursa olsun hiçbir çalışanın hakkı olan ücreti alamadığı üzerine ortak görüşe sahiptir. Yönetici olarak çalışan Alper'in söyledikleri de bu noktada önem arz etmektedir:

Türkiye'deki insanların genel sıkıntıları aynı... Temel problem para oluyor, birçok şeyin temelinde para var. Paran varsa daha rahat yaşıyorsun. (Alper, 50 yaşında)

Hepimizin çalışma yaşantısında farklı farklı sorunlar yaşıyoruz. Ama bu farklılıklar bizim temel derdimizin hak ettiğimiz ücreti alamadığımız konusunda birleşiyor. (Aylin, 25 yaşında).

Yöneticilerden taşeron çalışanlara kadar hepimizin temel sorunu tabii ki emeğimiz ve iş gücümüz sömürülüyor ve hakkımızı alamıyoruz. En aşağıdan en yukarıya kadar. (Demet, 29 yaşında).

Yapılan görüşmelerden işçi sınıfı kültürü bağlamında ele alınabilecek meselelerden biri de dayanışma ve kolektivite üzerine olmaktadır. Çalışanlar dayanışmanın önemini vurgulasalar da bunun için bu zamana kadar atılmış bir somut adımın olmaması tartışılması gereken bir mesele olarak ele alınmalıdır. Bunun yanı sıra dayanışma kavramını sadece kendi iş kollarında çalışanlar ile sınırlı tutmaları, medya plazalarının farklı iş kolları arasındaki sınırlılıkların katı olduğunun da bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öyle çok da görülen bir dayanışma yok ortada. Ama şöyle söyleyebilirim, şimdi montajcılar montajcılarla, kameramanlar kameramanlarla, muhabirler muhabirlerle belki hani oluşan durumun niteliğine göre ortak hareket gereği varsa aynı işi yapan kişiler birbiriyle dayanışma gösterebilir. (Eylem, 42 yaşında)

Dayanışma gerekli tabii. Sonuçta emek cephesinde hepimiz birleşebildik ama yani daha alt örneğin taşeron, temizlik işçisi, şoför... Bunları bir kere eğitmen gerekiyor, o emek bilincini vermen gerekiyor ki adam işçi ama şey değil, benim

anladığım anlamada, sendikal anlamda bir birikime sahip değil ve sahip olmak da istemiyor çünkü geleneksel yapı ona biat edici, itaat edici bir insan olmasını öğretmemiş. (Eren, 45 yaşında)

Muhabir olarak çalışan Demet, dayanışma konusunda sendikalı olmak gerektiğini düşünmekte ancak çalışma ortamında buna dair bir hareketliliğin olmadığını vurgulamaktadır:

Yani bazen arkadaşlarımla zaman zaman konuşuyorum ama hiç kimse de “Aa bir sendika mı kursaydık?”, “Bir sendika var, ona mı üye olsaydık?” gibi bir şey çıkmıyor. Hani hiçbir zaman öyle bir varoluş içine girelim, bir toplu hareket edelim, bu iş artık olmuyor, toplu ne yapabiliriz gibi konuşmalar şimdiye kadar hiç olmadı. Hep bireysel, şöyle olursa ben de de şöyle davranırım, böyle olursa ben de şunu yaparım, herkes kendine yönelik ve kendini düşünen harekette. Yani bireyselliği bizim sektörde herkes hep kendini düşünüyor çünkü çok ego var, ben zaten diğerlerinden daha iyi bir muhabir olduğum için benim hakkım gibi düşünüyor herhâlde. O yüzden, yani o savaş içten içe var aslında, o yüzden toplu hareket etmiyor hiç kimse. Bir de sektör çok dar, yani çalışma alanımız çok dar. O yüzden herkes kaptığı köşeyi bırakmamak için de cesaret edemiyor sanki. (Demet, 29 yaşında).

Medya plazalarında sınıfın iletişimsel pratiklerinde ortaya çıkan sömürü deneyimleri, kendini şikayetler olarak ortaya çıkarmaktadır. Çalışanların hepsinde ücret ve çalışma koşullarına karşı bir öfke olması ve bu durumu kendi aralarında dile getirmeleri sınıf kültürü oluşumunun nüveleri olarak görülebilmektedir. Ancak ortak sorunlar etrafında kolektiviteye dayalı bir dayanışmanın bulunmaması da göze çarpmaktadır. Bu noktada, görüşmelerde de görüldüğü gibi, işten atılma kaygısı, kapitalizmin öğrettiği bireyciliğin benimsenmişliği ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda şu sorular sorulabilir: “Ortak sorunlar kolektif ve dayanışmacı bir kültüre nasıl dönüşebilir?”, “Sömürünün deneyimlendiği medya plazalarında alternatif bir sınıf temelli iletişim sınıf mücadelesi ekseninde nerede durmaktadır?”

Medya plazalarında deneyimlenen emek süreçlerinin, sınıf bilinci ve sınıf kültürünün oluşumu bağlamında oldukça kısıtlayıcı bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir. Plaza çalışanları arasındaki iletişime de yansıyan bu durum, sınıfın dayanışma ve mücadele düzleminde sıkışık ve hareketsiz kaldığını gösterdiği algısı

yaratabilmektedir. Ancak üretim araçları sahipliği üzerinden süre gelen sınıf savaşmaları devam etmektedir:

Ancak Batılı Marksistlerin düştüğü hataya düşmeyelim; işçi sınıfının kuşatılmışlığı ve kendisine biçilen tarihsel misyonun yanına bile yaklaşamayışı onun yokluğuna ya da tarihsel misyonunu bitirdiğine delalet etmez. Sürekli vurgulanmalıdır; işçi sınıfı potansiyel olarak devrimcidir, çok az devrimci görüldüğü dönemlerde bile genleri sisteme karşı yıkıcı bir potansiyeli barındırmaktadır. (Bahçe ve Köse, 2017:35)

Dolayısıyla Marksist bir temelden ilerleyen bu çalışmada doğal olarak alternatif iletişim pratiklerinin ve örgütlenme düzeylerinin gerçekleşebilmesi üzerine tartışmalar ele alacaktır. Daha önceki bölümlerde medya işçilerinin sendikal haklarının ve örgütlenme olanaklarının ellerinden alındığına değinilmişti. Peki bu durumda yeni bir sendikal girişim, ya da örgütlenme mekanizmalarının oluşturulması olanağı kalmamış mıdır?

1980'lerden günümüze kadar olan süreçte esnek ve taşeron çalışmaların yaygınlaşması ile birlikte, sendikal örgütlülük ve sendikacılık giderek zayıflamıştır. Sınıf kültürü ile sendikal örgütlenme arasında sıkı bir bağ olduğu düşünüldüğünde, günümüz işçi sınıfının cılız bir sınıf kültürüne sahip olduğunun sebebi daha net ortaya çıkabilir (Coşkun, 2012: 70). Medya plazalarındaki zayıf sınıf kültürünün momentlerinden biri de sendikasızlık ve örgütsüzlük olarak düşünülebilir.

Günümüz sendikalarının mevcut durumları göz önünde bulundurulduğunda, şöyle bir soru karşımıza çıkmaktadır: “Nasıl bir sendika?” Zira kapitalist düzlemin içinde sıkışıp kalan sendikalar, işçi sınıfının algısında umut vaat etmeyen ve işten atılma sebebi olan kurumlar olarak belirmektedir. Aynı zamanda, kapitalist saldırıların sınıf üzerinde kurduğu “meşru hegemonya”, sınıfın sendikalara karşı algısını da değiştirmiş görünmektedir.

Yani sendika...ne bileyim olsa da olmasa da benim için çok fark etmez. Sendika deyince kafamda bir şey canlanmıyor. Hayır. Daha önce hiç içinde bulunmadığım için belki de hani çok ilgimi çeken bir şey değil. Benim için çok fark etmiyor. Öyle bir şey olsaydı daha iyi olabilirdi ama bir bakımdan da herkes

şu düşüncede olabilirdi, haa ben öyle bir şeye girmeyeyim hiç. Onun derdi ben niye uğraşayım gibisinden de düşünülebilirdi bence. (Aylin, 25 yaşında)

Sınıfın mücadele kanalındaki tek unsuru sendikalar olarak görmemek gerekmektedir. Ayrıca sendikalaşmanın ve sendikaların sıkışmışlığı ve yanıt üretememesi sürecinde alternatif kanallar bulmak da önemli görünmektedir.

Daha iyi bir çalışma yaşamı için bir kere daha cesur olmalıyız yani. Belki de hakikaten biz ne yapıyoruz, böyle çalışmak istemiyoruz demeliyiz. Demediğimiz için muhtemelen böyle şeyler devam ediyor yani bir kişi, iki kişi çıkıp dese eminim üçüncüsü, dördüncüsü ya tamam evet ben de mutsuzum ama ben yine de ben çalışmaya devam edeyim der. Yani o daha iyi bir çalışma yaşamı için daha cesur olmamız gerekiyor. Ya ama bu Türkiye şartlarından kaynaklanıyor, bizim gerçekten bir alternatifimiz olsaydı, geçmişte mesela basın daha rahattı çünkü daha az kişilerdi, daha çok kanal ve daha çok iş vardı. Bu sektörde çalışana daha çok değer vardı. (Demet, 29 yaşında.)

İşçi sınıfının mevcut sömürü deneyimleri, sınıfın kendi içinde de parçalanmalar ve sinmişlikler yaratmış durumdadır. Ancak bu durumun sınıfsal bir mücadele eksenine devşirilebilmesi de mümkündür. Bu noktada sendikalar ve sınıf örgütlerinin verili düzen içerisinde sınıf adına ekonomik iyileştirmeler talep etmekten ya da sınıf mücadelesinden kopuk etnik, cinsel ve kültürel mücadelelerden vazgeçmesi gerekmektedir:

Gerçekten parti, sendika gibi özünde sınıf örgütü niteliği taşıyan kurumların bile düzene içselleştiği veya burjuva siyaset biçimleriyle eklemlendiği günümüzde, sınıf mücadelesinin, üretim politikalarıyla, emek denetim stratejileriyle, ayrımcılığa karşı (cinsel, ırksal) politikalarla, tüketim politikalarıyla ve işyeri örgütleriyle olan ilişkisinin yeniden gözden geçirilmesinde yarar vardır (Öngen, 2014: 266).

Bu doğrultuda sendikalara da büyük sorumluluk düşmektedir. Sınıf mücadelesi ekseninde, örgütlenme ve dayanışmanın yanı sıra günümüz sendikalarının yapması gereken acil görevlerden biri de “devletten bağımsızlaşması”dır. Bu durumda “bürokratların ayrıcalıklarına karşı mücadele ve sendikal demokrasinin tesisi” ön plana çıkmaktadır (Savran, 2014:197).

Medya plazalarında farklı iş kollarını düşündüğümüzde örgütlenme meselesi daha tartışmalı bir hal almaktadır. Verili hakların ve sosyal güvencelerin çeşitlendiği çalışanlar arasında ortak bir iletişim kanalı ve örgütlülük zemini kurmak oldukça kritik bir öneme sahiptir. Zira plaza çalışanlarının iletişimsel pratikleri göz önünde bulundurulduğunda,

farklı iş kollarında çalışanlar arasındaki iletişim oldukça kısıtlı görünmektedir. Bu durum, sınıf kademeleri arasında dayanışmacı bir kültürün ortaya çıkışını zorlaştırmaktadır:

Öyleyse, ivedi gereksinme, patlayıcı madde deposu en alttakilerle, emperyalist-kapitalist ülkelerin belli bir refah düzeyinde yaşamaya alışmış, deri renginden, toplumsal cinsiyet, ulusal/etnik aidiyet vb. “üstünlüklerinden” kaynaklanan ayrıcalıklara sahip işçi/ücretli proleterlerin ve özellikle de entelektüel proleterlerin yazgı ve hareket birliğini sağlamak, başka bir anlatımla bir toplumsal devrimin başını çekecek proletarya denklemini sözde ve eylemde kurmaktır (Yurtsever, 2016: 145).

Sonuç olarak medya plazalarında çalışanlar ile yapılan görüşmelerde, birbirleri ile olan iletişim pratiklerinde dayanışmacı bir kültürün oluşmadığını görmekteyiz. Bunun temel sebeplerinden birini emek süreci bağlamında sınıfın mekanik bir iletişime tabi olması olarak görmek mümkündür. Söz konusu mekaniklik, uzun saatler çalışma ve yoğun iş akışının yanı sıra plaza içindeki hiyerarşik kademelerin çokluğu ile ilgilidir. Dolayısıyla plaza çalışanlarının birbirleri ile kurdukları iletişimin niteliği genel olarak yapılan iş gereği karşılaşmalardan öteye gidememektedir. Sermayenin sınıfı disipline etmesi gerekliliğinden kaynaklı denetim mekanizmaları da kurulan iletişimin egemen sınıfın karşısında konumlanan bir dile tekabül etmemektedir.

Diğer bir sebep ise, sınıf içindeki dayanışmacı kültürün ve sınıf bilincinin oluşmasında önemli bir yer sahip olan sınıf örgütlülüğünün ve/veya sendikanın olmayışdır:

İşçiler arasında, Sosyal Demokratik bilincin olamayacağını söyledik. Bu bilinç, onlara dışarıdan ulaştırılmalıydı. Bütün ülkelerin tarihi gösterir ki, işçi sınıfı, sadece kendi çabasıyla, ancak sendikacılık bilincini geliştirebilir, yani sendikalar içinde birleşmenin, işverenlere karşı mücadele etmenin ve hükümeti gerekli işçi kanunlarını kabul etmeye zorlamanın vs. gerekli olduğu bilincini geliştirebilir (Soren, 1992: 41).

Lenin’in yukarıdaki açıklaması sınıf bilinci ve sendikal mücadele açısından önemli görünmektedir. Daha önce vurgulanmış olan Thompson’ın sınıf bilinci kavramının hem karşısında konumlanması açısından hem de sendikal mücadelenin tarihsel rolünü anlamak bakımından tartışılması gerekmektedir. Thompson’ın sınıf bilinci kavramında sınıfın kendiliğinden bir bilince sahip olduğu belirtilmişti. Lenin’in bahsettiği

sınıf bilinci ise, kendiliğindenlik ile şekillenen sınıf bilincinin sendikal mücadele ile sıkışıp kalmasından daha farklıdır. Sendikal mücadele, verili kapitalist düzen içinde sınıfın ekonomik çıkarları için önemlidir ancak egemen sınıfa karşı verilecek sınıf mücadelesi için yetersizdir.

Medya plazalarında çalışanların örgütsüzlüğüne geri dönersek, sınıf mücadelesi ve sınıf bilinci bağlamında çok daha cılız bir konumdan söz etmek mümkündür. Öncelikle, Lenin'in vurguladığı “dışarıdan müdahale” olarak bir sınıf örgütünün varlığı bulunmamaktadır. Bunun yanında daha önce de değinildiği gibi esnek ve taşeron çalışmanın sendikalaşmanın önünde engel olmasının yanı sıra günümüz sendikacılığının geldiği nokta, plaza çalışanlarının örgütlü hareket etmesi imkanını ortadan kaldırmıştır. Yapılan görüşmeler bağlamında sınıf bilinci ve dayanışmacı bir kültürün plaza çalışanları içinde yok denecek kadar az olduğu görülmüştür. Ancak çalışma koşulları, ücret ve haksızlıklar karşısında bir dayanışma olmasının gerekliliği birçok çalışan tarafından dile getirilmiştir.

SONUÇ

Bu çalışma, medya plazalarında deneyimlenen emek sürecinin, çalışanlar arasındaki iletişim pratiklerine nasıl yansıdığını ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Neoliberal dönüşümler ve küreselleşme ile birlikte kapitalist birikim rejiminin kar elde edebileceği üretim alanlarından biri haline gelen medya plazaları, farklı iş kollarında çalışan işçileri tek bir çatı altında emek sürecine tabi kılmaktadır. Bu çalışmada farklı iş kollarında çalışan medya plazası işçilerinin, birbirleri arasında kurdukları iletişim pratikleri ile üretim süreci deneyimleri arasındaki ilişki sınıf ortaya konulmuştur. Söz konusu ilişki, sınıf kültürü ve sınıf bilinci bağlamında tartışılmıştır. Plaza çalışanlarının aralarında kurdukları iletişim pratiklerini öğrenebilmek amacıyla Ankara’da seçilen bir medya plazasında farklı iş kollarında çalışan on iki işçi ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada, medya plazalarında çalışanların sınıf içi iletişim pratiklerini değerlendirmek üzere iki kısım bulunmaktadır. İlk kısımda sınıf ve iletişim kavramları arasındaki bağın nasıl kurulabileceği ve sınıf temelli iletişimden ne anlamak gerektiği tartışılmıştır. Toplumsal yapı içerisinde benzer deneyimlerin bildirimi olan iletişim, üretim ilişkileri çerçevesinde ele alınmalıdır. Zira iki karşıt sınıfın varlığı mevcut toplumsal yapıyı oluşturmaktadır. Kapitalist üretim ilişkilerinin belirlediği bu yapıda deneyimlenen ise sömürdür. Dolayısıyla bu çalışmada medya plazalarında çalışanların deneyimledikleri sömürü ve aralarındaki iletişime yansıması sınıf temellidir.

Birinci kısmın diğer bölümünde ise Marksist sınıf kavramına yeni sınıf tanımlamaları getiren, sınıfların ortadan kalktığını iddia eden yaklaşımlar tartışılmıştır. Medya plazalarında farklı iş kollarında çalışan işçi sınıfı üyelerinin, kolektif ve dayanışmacı bir iletişim kurgusunun ve sınıf kültürünün geliştirilmesinin önünde bu farklı sınıf tanımlamalarının akademik ayağı bulunmaktadır. Sermayenin halihazırda sınıfın

birliğini parçalama dinamiklerinin yanında akademik sınıf çalışmalarının farklı tanımlamalarda bulunması kavramsal bir tehlike olarak ele alınmıştır. Marksist sınıf kavramının temeli, sınıfların savaşım halinde bulunması ve sınıf mücadelesi oluşturmaktadır. Bu doğrultuda işçi sınıfının, kapitalist üretim ilişkilerini yok edecek tarihsel bir görevi vardır. Dolayısıyla Marx'ın tanımladığı işçi sınıfı bir mücadele öznesidir. Kıyaslama yapıldığında yeni sınıf analizlerinde işçi sınıfının tarihsel görevinin göz ardı edildiği, bunun yerine analitik ve sosyolojik olarak tanımlamalar ile yetinildiği görülmektedir. Bu çalışmada işçi sınıfının iletişimi, sınıf kültürü ve sınıf bilinci bağlamında ele alındığından, sınıf mücadelesi çerçevesinde düşünülmüştür. Bu nedenle işçi sınıfı, sosyolojik bir analiz değil tarihsel bir özne olarak ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci kısmını oluşturan medya plazalarında çalışan sınıf üyelerinin iletişim pratikleri, yapılan görüşmeler doğrultusunda birbirlerini besleyen dört bölüm ile ele alınmıştır. Sınıfın iletişim sürecini etkileyen unsurlardan biri emek sürecidir. Medya plazalarında emek sürecinin dönüşümünün sınıfın iletişimine yansması ikinci kısmın bölümlerinden birini oluşturmaktadır. Türkiye’de neoliberal dönüşüm ve küreselleşme politikaları, medya plazalarındaki emek sürecine de yansmıştır. Çalışmada esneklik politikaları, taşeron istihdam medya plazalarında da görülmektedir. Plaza çalışanları içerisinde haber üretim sürecindeki işçiler, esnek çalışmayı uzun ve belirsiz iş saatlerinde deneyimlemektedirler. Aynı zamanda izin günlerinde dahi her an habere çağrılma, çalışanların en rahatsız olduğu konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Taşeron çalışma ise güvencesizliğin en somut örneğidir. Taşeron çalışanlar ise emek süreçlerini, her an işten atılma kaygısı, yapılan işe göre para alma olarak tanımlamaktadırlar. Taşeron ya da kadrolu çalışan işçilerin ortak şikayetleri ise ücret düşüklüğü ve iş yoğunluğu olarak belirmektedir. Bu durum, çalışanlar arasında işten atılma kaygısı ve plazadaki yoğun denetimin varlığı ile birlikte kolektif bir iletişim ağında dile getirilememektedir.

Plaza çalışanlarının baskıcı ve yıkıcı emek süreci karşısında kolektif bir iletişim kanalı kuramamalarının altında yatan nedenlerden biri de sınıf kültürünün ve dayanışmanın cılızlığından kaynaklanmaktadır. Bunu sebeplerinden biri olarak günümüze kadar gelinen süreçte sendikaların durumu, çalışmanın bir diğer bölümünü oluşturmuştur. Sendikalar, sınıfın mevcut sömürü koşulları altında dayanışmacı bir kültür geliştirmedeki rolü açısından önemli bir yere sahiptir. Ancak bir yandan kapitalist birikim rejimindeki dönüşümlerin sendikalar üzerindeki baskısı, gerek yasal düzenlemeler özellikle medya alanında çalışanların örgütlü hareket edebilmesinin önünü tıkamış durumdadır.

Yapılan görüşmelerde, çalışanların hiçbiri sendikalı değildir. Sendikalar üzerine düşünceleri ise bulanık görünmektedir. Bu bulanıklık, sendikaların işlevinin ne olduğunun unutulması ile ilgilidir. Çalışanların bir kısmı kurumlarında sendikanın olmasını istemesine rağmen, bunun hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini düşünmektedirler. Yapılan görüşmeler bağlamında medya plazası içinde sendika ya da bir sınıf örgütünün bulunmaması, sınıf içi iletişimin de dayanışmacı bir yapıdan kopuk olmasında etkindir.

Kapitalist emek sürecinde sermayenin vasıfsızlaştırıcı uygulamaları ve denetim mekanizmalarının baskıcı varlığı, sınıf içi iletişimin niteliğini belirleyen unsurlardan bir diğeridir. Ana akım yaklaşımlara göre işin küçük parçalara ayrılması ve uzmanlaşmanın işçilerin vasfını arttırdığı iddia edilirken, yapılan görüşmelerde, emek sürecindeki bu durumun yansıması tam tersine işçiler üzerinde vasıfsızlaştırıcı bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. İş bölümü ve uzmanlaşma ile birlikte hiyerarşik kademelerin artması, işçilerin teknolojik üretim araçları kontrolünde üretimde bulunması, üretilen iş hakkında inisiyatif sahibi olamamaları sonucunu doğurmuştur. Plaza çalışanlarının, emek sürecini bilgisayarların denetlediği iş koşullarında, üretim hızına ayak uydurmakta zorlandıkları

ortaya çıkmıştır. Vasıfsızlaşmanın yanı sıra, teknoloji aynı zamanda çalışanların ne yaptıklarını denetleyici bir göreve de sahiptir.

Çalışma mekanlarında kameralar ve giriş çıkışlarda kartlı geçiş sistemi denetimi sağlamaktadır. Teknolojik denetimin yanı sıra plazalardaki çalışma mekanlarının açık ofis olarak kurgulanması, denetimin bir diğer ayağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kalabalık ve gürültülü bir çalışma ortamının yanında yapay ışık ve havalandırma sistemi de çalışanlar açısından oldukça yıpratıcı sonuçlar doğurmaktadır. Bu yıpranma, aralarındaki iletişimde de kendini göstermektedir. İşin stresi ve söz konusu koşullar, çalışanların birbirleri için tahammül edemeyecek noktaya kadar gitmektedir. Bu noktada sınıfın iletişimi şiddete dönüşmektedir. Böylelikle emek sürecinin iletişim üzerindeki etkilerinin sonucu olarak sınıfın şiddeti ve rekabetini görmekteyiz.

Sınıf iletişimini ele alırken oluşturulan bir diğer boyut ise mekan kurgusudur. Plazalardaki açık ofis sistemi ve çok katlı yapılanma, sermaye verimliliğini arttırmak üzere kurgulanmaktadır. Daha önce de değinildiği gibi işin ve işçinin denetimini de sağlayan mekanlarda sınıf karşılaşmaları, bu karşılaşmalarda iletişimin niteliğini anlayabilmek için önemli görünmektedir. Üretim sürecinin farklı kollarında çalışanların birbirleri ile temasına izin vermeyen mekan kurgusunda sınıf, emek süreci dışında yemekhane ve çay molalarında karşılaşmaktadır. Bu karşılaşmalarda sınıf, deneyimlediği sömürüyü birbiri ile sınırlı çerçevede paylaşabilmektedir. Bu paylaşım, egemen sınıfın karşısında bir konumlanış olarak düşünüldüğünde sınıf kültürünün gelişebileceği bir fırsat olarak düşünülebilir. Buradan yola çıkarak sınıf kültürü ve sınıf bilincinin sınıf içinde nasıl oluşabileceğini tartışmak önemlidir.

Sınıfın karşılaşmaları, plaza içindeki hiyerarşik kademenin verdiği sınırlı iletişimin de geliştirilebileceği bir olanak olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle farklı ücret, çalışma biçimi, sosyal güvenceye sahip çalışanların, sömürü deneyimlerinin benzerliğini fark edebilecekleri bir ortamın oluşmasında sınıf karşılaşmaları önemli

görünmektedir. Bu karşılaşmaların önemi, sınıf kültürünün oluşumunu sağlayabilecek ve kolektif, dayanışmacı bir iletişim pratiği karşımıza çıkabilecektir.

Plaza çalışanlarının emek süreci ve sömürü deneyimleri bağlamında iletişim pratiklerini ele aldığımızda, sermaye saldırısının yıkıcılığının karşısında dayanışmacı ve kolektif bir tepkinin bulunmadığını görmekteyiz. Sendikaların ve/veya sınıf örgütlerinin de temas edemediği plaza işçileri örneği neredeyse bütün sektörlerdeki gibi, sınıfsal çıkarları için dayanışmacı bir tavır gösterememektedirler.

Medya plazaları, ücret düzeyi, çalışma koşulları, istihdam biçimi farklılıkları ile birlikte birçok iş kolunu içinde barındıran bir üretim alanıdır. Akademik alanda yeni sınıf tanımlamalarına sebep olan bu durum yeni sınıf tanımlamalarına sebep olmaktadır. Ancak bu çalışmada da görüldüğü gibi çalışma türü ne olursa olsun deneyimlenen sömürü, sınıfın temel belirleyicisidir. Dolayısıyla sınıf, egemen sınıf ile savaşım halindedir. Medya plazası çalışanlarının emek sürecinin sınıf iletişimine ve sınıf kültürüne yansımaları ele aldığımızda gerek sendikalar ve sınıf örgütlerine gerekse akademik yazına şu soruları sormak düşecektir: “Sınıf kültürünün oluşabilmesi için sınıf iletişimi arttırmak nasıl mümkündür?”, “Farklı iş kollarında çalışan sınıf üyelerinin kolektif bir dayanışma ağı nasıl örülebilir?”, “Sınıf mücadelesinde sendikalar yeterli midir?”

KAYNAKÇA

- Akbaş, K., (2015), **Avukatlık Mesleğinin Ekonomi Politikği Avukatların Sınıfsal Konumlarındaki Değişimi** 2. Baskı, Ankara: Notabene Yayınları
- Ansal, H., (2004), "Emek Sürecinde Yeni Hedef: Esneklik Çalışanlar İçin Ne Demek?" **Toplum ve Hekim**, C. 19, S. 3, s. 164–168
- Ansal, H., (1999), Esnek Üretimde İşçiler ve Sendikalar (Post-Fordizm’de Üretim Esnekleşirken İşçiye Neler Oluyor?), *Birleşik Metal İş Sendikası*, http://www.birlesikmetal.org/kitap/kitap_99/1999-3.pdf
- Arslan, Z., (2012), Geçmişten Bugüne Bir Orta Sınıf Değerlendirmesi, Tematik Yazılar, **Toplum ve Demokrasi**, Yıl: 6, S. 13-14, s. 55-92
- Bahçe, S. ve Haşim Köse, A., (2017), "Laboro Ergo Sum: İşçi Sınıfının Varoluşu Üzerine Akıntıya Karşı Birkaç Kelam ve Birkaç Gözlem", **Emek Araştırma Dergisi**, C. 8, S. 11, s. 31–40.
- Belek, İ., (1999), **"Postkapitalist" Paradigmalar**, İstanbul: Sorun Yayınları
- Belek, İ., (2010), **Esnek Üretim Derin Sömürü**, İstanbul: Yazılama Yayınevi
- Belek, İ., (2015), **Kapitalizmde Sınıf**, İstanbul: Yazılama Yayınevi
- Boratav, K., (2004), **İstanbul ve Anadolu’dan Sınıf Profilleri**, İstanbul: İmge Kitabevi
- Braverman, H. ve Çidamlı, Ç., (2008), **Emek ve Tekelci Sermaye: Yirminci Yüzyılda Çalışmanın Değersizleştirilmesi**, İstanbul: Kalkedon Yayınları
- Callinicos, A. Et al., (2006), **Neo-Liberalizm ve Sınıf: İşçi Sınıfı Değişti Mi?**, İstanbul: Salyangoz Yayınları
- Chebykin, O.Y., Bendy, G. ve Karwowski, W. (2008), **Ergonomics and Psychology: Development in Theory and Practise**, CRC Press

- Coşkun, K. M., (2017), "İşçi Sınıfı Kültürü, Deneyim ve Gündelik Hayat", **Emek Araştırma Dergisi**, C. 8, S. 11, s. 41–54
- Coşkun, M. K., (2013), **Sınıf, Kültür ve Bilinç: Türkiye’de İşçi Sınıfı Kültürü, Sınıf Bilinci ve Gündelik Hayat**, Ankara: Dipnot Yayınları
- Çağlayan, S. ve Bayrakçı, O., (2016), "Emek Süreçlerinde Denetim", **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 39, s. 257–274
- Çetinkaya, Y. D., (2014), “Sefaletten İhyaya”: Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi ve E.P. Thompson, **Tarih ve Toplum: Yeni Yaklaşımlar**, S. 17, s. 201–221
- Dikmen, A. A., (2015), **Makine, İş, Kapitalizm ve İnsan**, Ankara: Tan Kitabevi Yayınları
- Durdağ, B., (2014), "Teknoloji ve Toplumsal Değişim İlişkisinde Teknolojik Determinist Yaklaşım ve Farklı Veçheleri", **LaborComm Bildiriler Kitabı** içinde, der. H. Yüksel, s. 25–37.
- Erbaş, H., (2017), "Sınıf Çalışmalarında Kültür ve Gündelik Yaşamın Yükselişi: Tarihsel Bir İzlek ve Gelecek ‘Umudu’", **Emek Araştırma Dergisi**, C. 7, 1S. 11, s. 9–30
- Kayan, N., (2009), **Çok Katlı Ofis Yapıları ve Açık Ofis Planlama Yaklaşımları: Harmancı Giz Plaza, Sabancı Center, Kanyon ve Nida Kule Örneklerinde Açık Ofis Planlama Yaklaşımlarının İrdelenmesi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Mimari Tasarım Dalı, İstanbul
- Kumar, K., (2013), **Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma**, Çev. M. Küçük, Ankara: Dost Kitabevi
- Kurtulmuş, M., Tanyılmaz, K. ve Kaygısız, İ., (2004), "Türkiye’de İşçi Sınıfının Maddi varlığı ve Değişen Yapısı", **Marksizm ve Sınıflar** içinde, der. S. Savran, K. Tanyılmaz ve A. Tonak, İstanbul: Yordam Kitap

- Kutlu, D., (2015)., Kitap İncelemesi: “Prekarya” Üzerine Eleştirel Notlar ve Düşünceler,
Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C. 70, S.1,
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ausbf/article/view/5000109981>
- Lefebvre, H., (2015), **Mekânın Üretimi**, Çev. I. Ergüden, İstanbul: Sel Yayıncılık
- Marx, K. (2015), **Kapital**, Çev.M. Selik ve N. Satılğan, 9. baskı, C. 1, İstanbul: Yordam Yayınları
- Marx, K., (2012), **Ücretli Emek ve Sermaye: Ücret, Fiyat ve Kar**, Çev. S. Belli, Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K., (2014), **Grundrisse: Ekonomi Politîğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma**, Çev. S. Nişanyan, İstanbul: Birikim Yayınları
- Marx, K., (1962), **Felsefenin Sefaleti**, Çev. A. Kardam, Ankara: Sol Yayınları
- Marx, K., Engels, F. (2010), **Alman İdeolojisi (Feuerbach)**, Çev. S. Belli, 7. Baskı, Ankara: Sol Yayınları
- Müftüoğlu, Ö. ve Bal, İ. E., (2013), "Üretim Sürecinde “Yeniden Esneklik” ve Sendikalar", **Türkiye’de Esnek Çalışma** içinde, der. Ö. Müftüoğlu ve A. Koşar, İstanbul: Evrensel Kültür Kitaplığı
- Poulantzas, N., (1976), **Classes in Contemporary Capitalism**, Çev. D. Fernbach, London: NLB
- Oğuz, Ş., (2011), Tekel Direnişinin Işığında Güvencesiz Çalışma/Yaşama: Proletaryadan “Prekarya”ya mı? **Mülkiye Dergisi**, C. 35, S.271, s. 7–24
- Oğuz, Ş., (2012), "Sınıf Mücadelesinde Özne Sorunu: Proletarya mı? Prekarya mı?", **Güvencesizleştirme: Süreç, Yanılgı, Olanak** içinde, der. Ö. Göztepe, Ankara: Notabene Yayınları
- Okuyan, K., (2008), **“Ne yapmalı”cılar Kitabı**, İstanbul: Yazılama Yayınevi

- Ollman, B., (2011), **Diyalektik Soruşturmalar**, Çev. C. Saraçoğlu, İstanbul: Yordam Kitap
- Oskay, Ü., (2005), **İletişimin ABC'si**, İstanbul: Der Yayınları
- Öngen, T., (1995), Sınıf Mücadelesi Rejimi Olarak Esneklik. **'95-'96 Petrol-İş Yıllığı**, Yayın No: 44, İstanbul: Petrol-İş Yayınları
- Öngen, T., (2014), **Prometheus'un Sönmeyen Ateşi: Günümüzde İşçi Sınıfı**, İstanbul: Yordam Kitap
- Özsever, A., (2004), **Tekelci Medyada Örgütsüz Gazeteci: Türkiye'de Basın Çalışanlarının Sorunları ve Bir Model Önerisi**, İstanbul: İmge Kitabevi
- Özuğurlu, M., (2000), Sendikacılık Hareketinin Krizi ve Yeni Gelişmeler Üzerine Gözlemler, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 55, S. 1, s. 139–171
- Özuğurlu, M., (2008), **Anadolu'da Küresel Fabrikanın Doğuşu: Yeni İşçilik Örüntülerinin Sosyolojisi**, İstanbul: Kalkedon Yayınları
- Özuğurlu, M., (2009), Taşeronlaşma, Güvencesiz İstihdam ya da 'Hayatta Dikiş Tutturamama' Halleri Üzerine, **Memleket Siyaset Yönetim**, C. 4, S. 9, s. 122–129
- Sade S., (2013), **Açık Ofislerde Performatif Kişisel Mekân Örgütlenmeleri**, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İç Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul
- Savran, S., (2014a), "Sendikaların Krizi Mi, Sosyalistlerin Krizi Mi?", **Marksizm ve Sınıflar** içinde, der. S. Savran, K. Tanyılmaz ve E. A. Tonak İstanbul: Yordam Kitap

- Savran, S. (2014b), "Yalın Üretim ve Esneklik: Taylorizmin En Yüksek Aşaması", **Marksizm ve Sınıflar** içinde, der. S. Savran, K. Tanyılmaz ve E. A. Tonak, İstanbul: Yordam Kitap
- Sennett, R., (2014), **Karakter Aşınması Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri**, Çev. B. Yıldırım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Seymour, R. ve Göztepe, Ö., (2012), "Hepimiz Güvencesiziz: "Prekarya" Kavramı ve Yanlış Kullanımları Üzerine", **Güvencesizleştirme: Süreç, Yanılgı, Olanak** içinde, der. Ö. Göztepe, Ankara: Notabene Yayınları
- Standing, G., (2014), **Prekarya Yeni Tehlikeli Sınıf**, Çev. E. Bulut, İstanbul: İletişim Yayınları
- Şimşek, A., (2014), **Yeni Orta Sınıf - "Sinik Stratejiler"**, İstanbul: Agora Kitaplığı
- Soren, ?, (1992), **Lenin'in Parti Öğretisi**, Çev. A. R. Yılmaz, İstanbul: Yorum Yayınları
- Tanyılmaz, K., (2004), "Dünyada İşçi Sınıfı", **Dünyada ve Türkiye'de Sınıflar ve Mücadeleleri** içinde, der. S. Savran, A. Tonak ve K. Tanyılmaz, İstanbul: Yordam Kitap
- Thompson, E. P., (2012), **İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu**, Çev. U. Kocabaşoğlu, İstanbul: Birikim Yayınları
- Tonak, A., "Vatandaşlık geliri sol bir talep mi?", http://www.radikal.com.tr/radikal2/vatandaslik_geliri_sol_bir_talep_mi-1001214/, (22.3.2017)
- Wayne, M. (?), **Marksizm ve Medya Araştırmaları**, Çev. B. Cezar, 2. baskı, İstanbul: Yordam Kitap
- Weber, M., (1978), **Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology**, der. G. Roth ve Wittich, Çev. E. Fischhoff, Berkeley: University of California Press

- Williams, R., (2017), **Kültür ve Toplum (1780-1950)**, Çev. U. Kocabaşoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları
- Wood, E. M., (2001), İlişki ve Süreç Olarak Sınıf, **Praksis**, C. 1, s. 92–119
- Wright, E. O., (2016), **Sınıflar**, Çev. S. Toral. Ankara: Notabene Yayınları
- Yurtsever, H., (2016)., **Orta Sınıf Efsanesi**, İstanbul: Yordam Kitap
- Yücesan Özdemir, G., (2002), "Emek Süreci Teorisi ve Türkiye’de Emek Süreci Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme", **Küreselleşme, Emek Süreçleri ve Yapısal Uyum** içinde, der H. Yüksel, Ankara: İmaj Yayıncılık
- Yücesan Özdemir, G., (2015), Sermayenin Görünmezlik Pelerini ve Masaldaki Çocuk, <https://www.birgun.net/haber-detay/sermayenin-gorunmezlik-pelerini-ve-masaldaki-cocuk-93419.html>, (2.06.2017)
- Yücesan-Özdemir, G. ve Özdemir, A. M., (2008), **Sermayenin Adaleti: Türkiye’de Emek ve Sosyal Politika**, Ankara: Dipnot Yayınları
- Yücesan-Özdemir, G., (2014)., **İnatçı Köstebek: Çağrı Merkezlerinde Gençlik, Sınıf ve Direniş**, İstanbul: Yordam Kitap

EKLER

EK-1. GÖRÜŞME SORULARI

A. DEMOGRAFİK BİLGİLER

Yaş?

Eğitim durumu?

Nerelisiniz?

Yaşadığınız Şehir? Hep burada mıydınız?

Anne-Babanın Eğitim Durumu?

Anne-Babanın İş Durumu?

B. ÇALIŞMANIN YAPISAL KOŞULLARI

1- Yaptığınız iş nedir?

2- İş yerindeki konumunuz nedir? (yönetici, çalışan, bölüm şefi, proje müdürü vs.)

3- Kaç yıldır burada çalışıyorsunuz?

4- Daha önce çalıştığınız yerler, yaptığınız işler neler?

5- İstihdam biçiminiz nedir? (Kadro, sözleşme, taşeron, hiçbirisi vs.)

6- Çalışma saatleriniz nasıl? Bu saatlerin dışına çıktığınız oluyor mu? (Fazla mesai vs.)

7- Haftanın kaç günü, kaç saat çalışırsınız? Boş zamanınız var mı? İş dışında neler yaparsınız?

8- Resmi izinler dışında herhangi bir sorunda izin alabiliyor musunuz?

9- Aldığınız ücretten memnun musunuz? Yaptığınız işin karşılığı olduğunu düşünüyor musunuz?

10- Taşeron çalışma deyince aklınıza ne geliyor?

C. SINIF İÇİ İLETİŞİM

11- Kimlerle çalışıyorsunuz? İşyerinde sizden başka kimler çalışıyor?

12- İş saatlerinde kimlerle iletişim/ilişki kuruluyor? Neden, nasıl?

13- İş saatleri dışında iş arkadaşlarınızla (kimler-kendi meslek grupları mı mesela) görüşüyor musunuz? Neden, nasıl?

14- İş dışında hangi amaçla toplanıyorsunuz? Sosyalleşmek, mesleki ya da özel sorunlarınızı konuşmak vs...

15- Öğle yemeklerinde ya da çay molaları kimlerle geçiyor?

16- İşyerinde herhangi bir haksızlığa uğradığınızda itiraz ediyor musunuz?

17- Başka bir çalışan haksızlığa uğradığında itiraz ediyor musunuz?

18- Yöneticilerle ilişkiniz nasıl? Size karşı sert tutumları ya da aşağılayıcı tavırları var mı? Paylaşımçı mı, hiyerarşik mi (ast-üst ilişkisi mi) Nasıl olmasını istersiniz?

19- Yöneticilerinizin diğer çalışanlarla ilişkisi nasıl?

20- Üstlerinizle (yöneticilerinizle) iş dışında vakit geçirir misiniz?

21- Bir üst yöneticinizin işçiler ve daha büyük yöneticiler arasında kaldığını düşünüyor musunuz?

22- Üst mevkide çalışanların da işçi olduğunu düşünüyor musunuz?

23- Çalıştığınız kurum, bina içinde en zor iş kimin, en rahat iş kimin?

24- Diğer çalışanların işle ilgili ya da özel hayatıyla ilgili sorunları olduğunu duyar mısınız? Bu sizde ne uyandırıyor, mesela müdahil olma isteği duyuyor musunuz?

- 25- Diğer çalışanlarla sorunlarınız benzer mi, değil mi? Evetse neden, değilse neden değil?
- 26- Bir sorununuz olduğunda işyerinde paylaştığınız kimse olur mu?
- 27- Binadaki diğer çalışanların aldığı ücreti ve kaçır saat çalıştıklarını biliyor musunuz?
- 28- Haberleşme kanallarınız/ağlarınız var mı? Kimler var bu ağlarda?
- 29- Temel iletişim konularınız (temel meseleler) neler? (İş sorunları, gündelik hayat, spor, politika vs.)
- 30- Kurumda ücretler ve diğer çalışma koşullarına topluca ya da şahsi tepki geliştirilebiliyor mu?
- 31- Çalışma sürecinde diğer birimlerdeki çalışanlarla aranızda rekabet olduğunu düşünüyor musunuz?
- 32- Diğer birimlerde çalışanlarla problem yaşıyor musunuz?
- 34- Birlikte hareket ederken hangi çalışan kesim sizle daha çok dayanışma gösterdi?/Bunun sebebi nedir sizce?
- 35- İşyerinde kendinizi nasıl tanımlarsınız? (çalışan, işçi, orta sınıf, emekçi, yönetici gibi).
- 36- Arkadaşınızın aldığı maaş yüksek de olsa onun haklarını savunur muydunuz?
- 37- Çalışma arkadaşlarınız ile genelde hangi problemleri yaşıyorsunuz? bu problemlerin sebebinin neler olduğunu düşünürsünüz?
- 38- Tüm çalışanların sorunları farklı olsa da temel sıkıntınızın ortak olduğunu düşünüyor musunuz? (temel problemin her şeye rağmen ihtiyaç gereği para kazanma olduğu düşüncesi var mı?)

E. SINIF İÇİ İLETİŞİMDE DAYANIŞMA VE ÖRGÜTLÜLÜK

- 1- Sendikalı mısınız? Kurumunuzda sendika olmasını ister miydiniz?
- 2- Dayanışma ve örgütlü hareket edebilme sizce diğer birimlerdeki çalışanlarla iletişiminize nasıl yansıyor ya da yansır?
- 3- Daha iyi bir çalışma yaşamı için sizce neler yapılmalı?



EK-2. GÖRÜŞMECİ TABLOSU

İsim	Yaş	Eğitim	Çalışma Durumu	Sosyal Çevre
Aylin	25	Üniversite Mezunu	Haber Montajı	Anne üniversite mezunu, baba lise mezunu, baba gayrimenkulle uğraşıyor
Meltem	42	Lise mezunu	Danışma Görevlisi	Anne baba lise mezunu, baba emekli, anne ev hanımı
Derya	34	Üniversite mezunu	Güvenlik Görevlisi	Anne lise, baba üniversite mezunu, anne ev hanımı baba emekli
İbrahim	31	Lise mezunu	İdari Personel	Anne baba ilkokul mezunu
Adnan	44	Lise mezunu	İdari Personel	Anne, baba ilkokul mezunu
Eren	45	Lise mezunu	Kıdemli Muhabir	Baba öğretmen, anne ev hanımı
Demet	29	Üniversite mezunu	Muhabir	Anne baba üniversite mezunu, ikisi de emekli
Esin	38	Üniversite mezunu	Yönetici Asistanı	Baba üniversite mezunu, anne ilkokul mezunu
Metin	36	Yüksek lisans mezunu	Muhabir	Anne lise, baba üniversite mezunu
Alper	50	Üniversite mezunu	Yönetici	Anne baba ilkokul mezunu ve emekli
Eylem	42	Üniversite mezunu	Haber Montajı	Baba emekli esnaf, anne ev hanımı
Adem	34	Lise mezunu	Ulaştırma	Anne baba ilkokul mezunu

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, 1980'ler ile birlikte plazalar haline gelen medya şirketleri içinde farklı iş kollarında çalışanların, işçi sınıfının birer üyesi olarak nasıl bir emek sürecine tabi olduklarını ve bunun sınıf içi iletişim pratiklerine nasıl yansıdığını ortaya çıkarmaktır. Söz konusu emek süreçlerinin, plaza çalışanlarının iletişim sürecine nasıl yansıdığı, sınıf bilinci ve sınıf kültürü bağlamında değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda Ankara'da bir medya plazasında farklı iş kollarında çalışan işçilerle derinlemesine görüşmeler yapılarak hem emek süreçleri hem de aralarındaki iletişimsel pratikler hakkında bilgi alınmıştır. "Medya plazalarında farklı iş kollarında çalışan işçiler arasında sınıf temelli bir iletişime bağlı olarak, bir direniş mekanizması nasıl kurulabilir?" sorusundan yola çıkılarak yapılan bu çalışma iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım sınıfsal bir iletişimin nasıl algılanması üzerine odaklanmış ve işçi sınıfının iletişimsel sürecini Marksist bir sınıf analizi ile ele almak gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda Marksist sınıf kavramının karşısında oluşturulan yeni sınıf tanımlamalarının sınıf iletişimi ve sınıf mücadelesi açısından eleştirisi yapılmıştır. Türkiye'de medya plazalarının 1980'ler sonrası dönüşüm ile birlikte emek sürecinde yaşanan esneklik, taşeron çalışma, vasıfsızlaştırma ve sınıf üzerindeki denetim uygulamaları ve bunun sınıfın iletişim pratiklerine nasıl yansıdığı çalışmanın ikinci kısmını oluşturmaktadır. Plazaların mekânsal kurgusunun da iletişim pratiklerine nasıl yansıdığını ele alan bu kısımda aynı zamanda farklı iş kollarında yaşanan emek süreci de tartışılmıştır. Medya plazalarında çalışan işçilerin, sınıfsal bir iletişim kurgusunun ve dayanışmacı bir sınıf kültürünün oldukça cılız olması, tezin son bölümünde tartışılmıştır. Bu bağlamda bir sınıf kültürü ve sınıf bilinci doğrultusunda alternatif bir mücadele ve örgütlülük kanallarının nasıl oluşturulabileceği tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Medya Plazaları, Emek Süreci, Sınıfsal İletişim, Sınıf Bilinci

ABSTRACT

The objective of this thesis is to bring to the light the labour processes experienced by the media workers as the members of working class and unravel how these labour processes reflect on intra-class practices of communication. The ways in which these labour processes reflect on the communication processes of media workers are evaluated in this thesis in the context of class consciousness and class culture. In this vein, the in-depth interviews with the workers from different branches of media companies were conducted and through these interviews a substantial information as to the labour processes and practices of communication were collected. Taking the question that ‘how can a mechanism of resistance be formulated based on the class communication between the workers employed in different branches of media companies?’ as a point of departure this thesis consists of two parts. The first part focuses on how the class-based communication should be perceived and asserts that the communicative process of working class should be taken account from a Marxist perspective. In this context a critique is deployed in this chapter against the new conceptions of class with regard to class communication and class struggle. The second chapter deals with the flexibilization of work, subcontracting and control practices over the class and their implications for communication within the class in the context of the economic transformation after the 1980s. This part also brings into focus the implications of the spatial arrangements of the media plazas for the communication practices of workers and discusses this issue in the context of different work branches of media sector. The weakness of class communication practices and of a solidarist class culture among media workers brought about the question of “What is to be Done” and this is the subject matter of the last part. This part discusses alternative channels of struggle and organization and the possibility of the development of a distinct class culture and class consciousness.

Keywords: Media plazas, Labour processes, Class communication, Class consciousness

